

**FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
SREDNJOBOSANSKI KANTON**

OPĆINA NOVI TRAVNIK

**STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDE OPĆINE
NOVI TRAVNIK ZA PERIOD 2017 – 2021**

Novi Travnik, 2017.

Naziv dokumenta:

Strategija razvoja poljoprivrede općine Novi Travnik (2017 – 2021)

Naručilac dokumenta:

Općina Novi Travnik

Voditelj projekta:

Prof. dr. Nezir Tanović

Autori:

**Prof. dr. Nezir Tanović
Prof. dr. Ahmed Džubur
Dr. Omer Kurtović
Dr. Ahmedin Salčinović**

Saradnik - asistent:

Arijana Šabanović, Općina Novi Travnik

Saradničke institucije:

**Federalni poljoprivredni Zavod Sarajevo
Federalni Zavod za pedologiju Sarajevo
Agromediteranski fakultet Mostar**

	POPIS KRATICA
Acquis	Zakonodavstvo Evropske unije (<i>acquis communautaire</i>)
ADNS	Sistem obavještanja o bolestima životinja (<i>System of notification on animal diseases</i>)
ANIMO	Sistem kontrole kretanja životinja (<i>External animal movement control system</i>)
ASH	Agencija za sigurnost hrane
BDP	Bruto društveni proizvod (<i>Gross Domestic Products</i>)
CAP	Zajednička poljoprivredna politika (<i>Common Agricultural Policy</i>)
CEFTA	Sporazum o slobodnoj trgovini među državama centralne Evrope (<i>Central</i>
CMD	Zajedničko uređenje tržišta (<i>Common Market Organisation</i>)
EAGGF	Evropski fond za garancije i plaćanja u poljoprivredi (<i>European Agricultural Guarantee and Found</i>)
EC	Evropska komisija (<i>European Commission</i>)
EEC	Evropska ekonomska zajednica (<i>European Economic Community</i>)
ECD	Delegacija Evropske komisije
EU	Evropska unija (<i>European Union</i>)
EUROSTAT	Statistički zavod Evropske unije (<i>Statistical Office of European Communities</i>)
EZ	Evropska zajednica
FAO	Organizacija za zajednicu i hranu (<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i>)
FADN	Mreža računovodstvenih podataka na farmama (<i>Farm accountancy data network</i>)
FZS	Federalni zavod za statistiku
FIS	Plaćanje prihoda na farmi (<i>Farm Income Survey</i>)
FTA	Sporazum o slobodnoj trgovini
DIE	Direkcija za evropske integracije
GMO	Genetički modificovani organizam (<i>Genetically Modified Organismus</i>)
HACCP	Analiza rizika i kontrola kritičnih tačaka u proizvodnji (<i>Hazard Analyses and Critical Control System</i>)
IFAD	International Fund for Agricultural Development.
ISO	Međunarodna organizacija za standardizaciju (<i>International Standard Organisation</i>)
LFA	Manje povoljna područja (<i>less Favoured Areas</i>)
MAFRD	Ministarstvo poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja
MPAS	Tržišno cjenovna politika (<i>Market Price Support</i>)
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (<i>Organisation of Economic</i>)
PIU	Jedinica za implementaciju projekta
PRSP	Srednjoročna razvojna staregija
PPRR	Poljoprivreda, prehrana i ruralni razvoj
PSE	Podrška proizvođačima (<i>Producer support Estimate</i>)
RDP	Program ruralnog razvoja (<i>Rural Development Programs</i>)
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAPARD	Predpristupna pomoć EU za poljoprivredu i ruralni razvoj (<i>Special pre-</i>
SESARD	Podrška za uspostavu državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja
SAPS	Pojednostavljena šema plaćanja na bazi površine (<i>Single Area Payment</i>
SPH	Strateški plan za harmonizaciju (poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja)
STO	Svjetska trgovinska asocijacija (<i>World Trade Organisation</i>)
SVO	Državni ured za veterinarstvo BiH
UPOV	Međunarodna unija za zaštitu novih vrsta

USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
VAT	Porez na dodatnu vrijednost
WB	Svjetska banka
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija
SWOT	Prednosti, slabosti, mogućnosti i opasnosti (<i>Strenghts, Weaknesses, Opportunites, Threats</i>)

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
1. UVOD	7
2. ZNAČAJ I PRISTUP U IZRADI STRATEGIJE	8
2.1. Značaj izrade strategije	8
2.2. Pristup u izradi strategije	8
2.3. Vizija razvoja	9
2.4. Polazišta i scenarijske analize	9
2.5. Ciljevi strategije	11
3. PRIRODNE KARAKTERISTIKE OPĆINE NOVI TRAVNIK	12
3.1. Prostorni položaj	12
3.2. Reljef i građa	13
3.3. Hidrografija	15
3.4. Klimatski faktori	17
3.5. Pedogenetski faktori – zemljište	18
4. PRIVREDNI PROMETNI I DEMOGRAFSKI ASPEKTI	37
4.1. Privredni aspekti	37
4.2. Prometna povezanost	37
4.3. Demografski pokazatelji	37
5. STARTNA POZICIJA – STANJE SEKTORA AGRARA	38
5.1. Pretpostavke za razvoj sektora agrara	38
5.2. Poljoprivredni resursi	38
5.3. Biljna proizvodnja	38
5.4. Animalna proizvodnja	41
5.5. Bilans proizvodnje i potrošnje hrane općine Novi Travnik	44
6. CILJEVI I MJERE POLJOPRIVREDNE POLITIKE	45
6.1. Reformske ciljeve agrarne politike na nivou BiH	45
6.2. Reformske ciljeve agrarne politike na nivou F BiH	45
6.3. Reformske ciljeve agrarne politike na nivou općine Novi Travnik	46
6.4. Agro turizam kao reformske cilj	48
7. INSTITUCIJE U SEKTORU AGRARA OPĆINE NOVI TRAVNIK	49
7.1. Okviri funkcionisanja	49
7.2. Oblici udruživanja poljoprivrednika	49
7.3. Veterinarska služba	50
7.4. Model poljoprivrednog proizvođača.	51
8. OGRANIČENJA RAZVOJU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE	52
8.1. Ograničenja poljoprivrednoj proizvodnji	52
8.2. Agroekološki uvjeti i resursi	52
8.3. Nagib terena	52
8.4. Spoj tradicije i modernizacije	53
8.5. Opća ograničenja - Veze između proizvodnje i prerade	53
9. RAZVOJNI CILJEVI U SEKTORU AGRARA	55
9.1. Razvojni ciljevi	55
9.2. Principi za strateška opredjeljenja	56

9.3. Rješenja za realizaciju prijedloga	
10. STRATEŠKA OPREDJELJENJA SEKTORA AGRARA	58
10.1. Politika prema tlu/zemljištu u društvenoj svojini - rješenja	58
10.2. Biljna proizvodnja	58
10.2.1. Hljebna/krušna žita	58
10.2.2. Proizvodnja povrća	60
10.2.3. Proizvodnja krmnog bilja	61
10.2.4. Voćarska proizvodnja	61
10.2.5. Ljekovito bilje i gljive	63
10.2.6. Organska proizvodnja hrane	63
10.3. Stočarstvo – animalna proizvodnja	64
10.3.1. Govedarstvo	64
10.3.2. Ovčarstvo	67
10.3.3. Kozarstvo	67
10.3.4. Svinjogojstvo	68
10.3.5. Peradarstvo	69
10.3.6. Pčelarstvo	69
10.3.7. Ribarstvo	70
10.3.8. Finansijski input sektoru agrara	71
11. ZEMLJIŠTE U DRUŠTVENOJ SVOJINI	72
12. SWOT ANALIZA	73
13. STRATEŠKA OPREDJELJENJA ROBNE PROIZVODNJE	74
14. TURIZAM U FUNKCIJI AGRARA	83
15. MODELI ROBNE (PROFITABILNE) PROIZVODNJE	90
16. ZAKLJUČAK	91
17. IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE	92
18. PRILOZI	93
19. FOTOGRAFIJE ROBNE PROIZVODNJE	107

PREDGOVOR

U vrijeme kada se pred BiH otvara novo poglavlje sveukupnog razvoja uz jasno opredjeljenje evropskim integracijama, pravi je trenutak da se izradi jasan konceptualni okvir razvoja poljoprivrede na svim, posebno općinskim nivoima. Sektor agrara je u bliskoj prošlosti, na nivou FBiH, nažalost, samo ohrabrivan i nije u značajnoj mjeri podstican, pa je djelomično njegova transformacija ka progresu i održivosti otežana. Nadamo se da će ova Strategija stvoriti klimu i pretpostavke koje će voditi prema razvojnim projektima u ovoj oblasti, motivisati stanovništvo općine Novi Travnik za opredjeljenja i održive proizvodne orijentacije u sektoru agrara.

Izrada i sadržaj strategije razvoja poljoprivrede općine Novi Travnik za period 2017 – 2021 godina koncipirana je na temeljima i uvažavanjima sljedećih ciljeva: nastojanjima da se definiraju modeli održive animalne i biljne proizvodnje, povećanju produktivnosti po grlu i proizvodnosti po jedinici površine, ukazivanju na mehanizme tržišnosti, na organizacione aspekte, institucionalne podrške poljoprivrednoj proizvodnji, proizvodnoj orijentaciji i drugim bitnim agrarnim segmentima. Polazeći od navedenih ciljeva stručni tim je pri elaboriranju ovog dokumenta, posebno imao u vidu sugestije i prijedloge poljoprivrednih proizvođača koje se odnose na ograničenja i projekciju pravaca razvoja, potrebi organizacionog, poslovnog, tehnološkog i tržišnog povezivanja, podrškama, regresima, te drugim agrarnim aspektima i relevantne ugradio u ovaj dokument.

Zadatak Strategije je da predloži viziju razvoja sektora agrara koja bi bila argumentovano prihvatljiva s prijedlogom konkretnih mjera i mogućnošću primjene u široj proizvodnoj praksi. Do ovih ciljeva može se uspješno doći samo stvaranjem adekvatnog političkog i ekonomskog ambijenta za minimum uvjeta i aktinovstima u sektoru agrara. Također, strategija poljoprivrednog razvoja treba da posluži kao argument, većem broju ljudi na području općine Novi Travnik da sagledaju mogućnost novih investicionih poduhvata ili da aktiviraju neiskorištene zemljišne i druge potencijale u cilju ostvarivanja profita i održivosti. Pored temeljne zadaće ona bi trebala biti platforma u ukupnom razvoju privrede i brojnim korisnicima bi trebala poslužiti kao bogat izvor korisnih informacija, a robnim proizvođačima da dostignu standard većeg nivoa i svojom proizvodnjom da budu konkurentni, uvažavajući potrebu da održivo upravljaju svojim resursom.

Očekujemo da će se postići široki konsenzus oko predloženog razvojnog koncepta, gdje se neće samo vrjednovati ekonomska dimenzija poljoprivrede, već i druge važne funkcije, prije svega ekološka, socijalna, podrška razvoju turizma i dr. Strategija je zapravo uputstvo za provođenje potrebnih mjera u poljoprivredi i izradi općinske agrarne politike, budžeta i drugih programskih zadataka.

Bez obzira na uvriježenu tezu da je poljoprivreda općine Novi Travnik usljed razvijene industrije u bliskoj prošlosti, sekundarna grana u ukupnom privređivanju, od nje se očekuje bitan doprinos razvoju općine. Strategija je, prije svega, namijenjena općini Novi Travnik, kao uputstvo za provođenje zacrtanih ciljeva i obvezujući podsjetnik za izradu i provođenje predloženih zadataka, budžeta, programskih dokumenata i sl. Svakako, ona je namijenjena poljoprivrednim proizvođačima i prerađivačima, potencijalnim investitorima i stranim ulagačima, te stručnoj i naučnoj javnosti.

Strategija je nastala kao rezultat zajedničkog rada i analiza stručnjaka iz različitih naučnih institucija, poljoprivrednih proizvođača uz koordinaciju općinskog rukovodstva i Službe za privredu, razvoj, obnovu i stambeno-komunalne poslove.

Tokom javnih rasprava i brojnih konsultacija dati su korisni savjeti, sugestije i pozitivan kritički osvrt, te izražavamo zahvalnost za značajan doprinos poboljšanju kvalitete strategije. Ovaj dokument treba da služi kao instrument i sredstvo za bolje i uspješnije upravljanje razvojem poljoprivrede kao bitnim privrednim segmentom.

1.UVOD

Konzistentna agrarna politika u najvećoj mjeri ovisna je o vertikalnoj vezi svih nivoa vlasti u BiH. Zbog složenih odnosa u koncepcijama i odlukama, sektor agrara je u nekim proizvodnjama doveden čak i na rub opstanka, te u pesimističkim prognozama, prijeti mu realna činjenica da ostane nepripremljen za svoje već sutrašnje konkurentno integrisanje u EU, te prihvati trajne obaveze i ograničenja koja će iz tih integracija proistići (bez obzira na pozitivne valencije odluka koje se trenutno provode). To su razlozi za hitno otvaranje poljoprivrednih razvojnih procesa, onih koji će probuditi njegov progres i orijentisati ih strateškim opredjeljenjima.

Općenito je poljoprivreda sve donedavno smatrana jedinim odgovornim i ekskluzivno zaduženim promotorom života ljudi u izvangradskim (ruralnim) područjima. Nekonzistentna agrarna politika provedena duže vrijeme na nivou FBiH emitovala je sekundarne trendove vlastite proizvodnje, ali i ne jedine razlozloge zbog kojih su izostali prepoznatljivi razvojni efekti kako u njoj samoj, tako i u općem kvalitetu življenja ljudi ruralnih područja i sela uopće. Poljoprivredni sektor prate uske domaće finansijske mogućnosti. One koče agrarnu transformaciju, pa se izlaz traži u stvaranju klime kakva bi vodila prema međunarodno konkurentnim razvojnim programima i progresu agrarne privrede.

Danas je pojava značajnijeg bavljenja poljoprivredom, kao socijalnim stabilizatorom, prisutna na svim područjima, pogotovo tamo gdje su druge mogućnosti zapošljavanja veoma ograničene. Održivi razvoj poljoprivrede treba da bude rezultat procesa u kome bitnu ulogu ima općina Novi Travnik, Srednjobosanski kanton/Kanton središnja Bosna i F BiH. Sektor agrara na općini Novi Travnik ne dominira privrednom strukturom i uglavnom ustupa mjesto drugim privrednim granama. Ekonomska funkcija poljoprivrede je, prije svega, proizvodnja hrane i sirovina za vlastitu potrebu stanovništva, sirovine za prehrambenu i prerađivačku industriju i posebno je važna za brži privredni razvoj. Bitna odlika proizvodnje hrane u makro i mikro okruženju je da je veće učešće primarne proizvodnje u bruto društvenom proizvodu od prehrambeno-prerađivačkog sektora. To ukazuje na činjenicu niskog nivoa finalizacije poljoprivrednih proizvoda, značajan udio samoosbezbeđenja stanovništva za vlastite potrebe, kao i izražen plasman poljoprivrednih proizvoda neregistrovanim kanalima prodaje.

Podrške za razvoj poljoprivrede na nivou F BiH dostigle su nivo od 3% u odnosu na ukupan budžet, što je nedovoljno za progres primarnoj proizvodnji, kapitalnim ulaganjima i ruralnoj podršci na svim nivoima, a reflektuje se svakako i na općinu Novi Travnik. Nažalost, i tako nedovoljan finansijski input pratila je nekonzistentna agrarna politika koja ga je posljednjih godina dovela u stanje duboke recesije. Svi pokazatelji ukazuju na činjenicu da postoje realne agroekološke i druge mogućnosti za značajniji progres i revitalizaciju sektora agrara u općini Novi Travnik. Ovo je uvjetovano, prije svega, očekivanom povoljnijom ekonomskom situacijom, očekivanim jačanjem institucionalne i finansijske podrške, nadamo se i provedbom ovog dokumenta. U razradi svih segmenata područja općine nastojali smo se pridržavati koncepta da je svaki segment agrara važan i da se može ukomponovati u ekonomski, ekološki i demografski mozaik.

2. ZNAČAJ I PRISTUP U IZRADI STRATEGIJE

2.1. Značaj izrade strategije

Neminovne promjene koje se očekuju u sektoru agrara za predpristupne procese u EU uslovljavaju ne samo ekonomske, proizvodne, već i organizacione aspekte. Osnovni problem sa kojima se suočava agrokompleks na svim nivoima u FBiH jeste odsustvo integralnog nastupa primarne proizvodnje sa prerađivačkim kapacitetima. Kao problem nameće se i nedovoljan finansijski input, posebno nekonzistentan sistem podsticaja na nivou FBiH. Imajući u vidu nisku akumulativnu sposobnost poljoprivrede, jasno je da se u postojećim uvjetima teško može održati progres i značajniji nivo proširene reprodukcije.

U izradi Strategije rukovodili smo se intencijama da se stvaraju uslovi za robnu proizvodnju (održivim gazdinstvima), a sve manje (naturalne) proizvođače usmjeravamo na sistem kooperativnih odnosa u formama zemljoradničkih zadruga ili udruženja (koji bi se formirali na principima servis za poljoprivrednika). Ovim se dokumentom (Strategijom) predlaže vizija razvoja agrarnog sektora koja će biti argumentovano prihvatljiva, s prijedlogom konkretnih mjera i mogućnošću primjene u široj proizvodnoj praksi. Do ciljeva može se uspješno doći samo stvaranjem adekvatnog političkog i ekonomskog ambijenta uz minimum uvjeta u konkretnim aktivnostima i većem finansijskom inputu u sektoru agrara. Očekivati je da će se obezbijediti osnovni okvir za lokalnu – općinsku politiku poljoprivrednog razvoja, koja će biti koherentna sa principima razvoja na nivou SB kantona, F BiH i BiH u cjelini. Izrada strategije izraz je takvih potreba i zahtijevala je kompleksan pristup i istraživanje, što se moglo obezbijediti samo timskim radom i direktnim uvidom u ukupno područje općine Novi Travnik.

2.2. Pristup u izradi Strategije

U izradi strategije koristio se pristup „**odozdo prema gore**“ odnosno uvid u cjelokupno područje općine Novi Travnik, sagledavanje postojećeg resursa, trenutne proizvodnje, mogućnosti za poboljšanje, svakako i objektivne sugestije i prijedlozi poljoprivrednih proizvođača u svim proizvodnim segmentima. U nadmetanju sa skoro već istrošenim vremenom odgovori na mnoga pitanja u agraru traže brza rješenja i transformacije sektora agrara, pogotovo u ovim okolnostima kada smo se približili tranzicijskim procesima. Rad na izradi strategije odvijao se u više faza, počev od organizacionih priprema, definisanja zadataka, uspostave odgovarajuće saradnje na terenu, usklađivanja metodoloških postupaka. U identificiranju stanja, uz dostavljene nam podatke, provedeni su postupci **direktnih snimanja na terenu**. To je učinjeno kroz posjetu svim Mjesnim zajednicama i naseljima unutar istih, održanim sastancima (savjetovanjima) sa poljoprivrednicima i stručnjacima (veterinarskog i poljoprivrednog profila). Završna zadaća na izradi strategije vezana je za njeno predstavljanje javnosti u radnoj verziji (tematska poljoprivredna sjednica), uvažavanje svih konstruktivnih sugestija, prijedloga i primjedbi od strane stručne i naučne javnosti i svih relevantnih učesnika u agrarnoj sferi i na kraju verifikacija od strane Općinskog vijeća Novi Travnik, njeno konačno oblikovanje i usvajanje.

2.3. Vizija razvoja

Sektoru agrara općine Novi Travnik nedostajala je razrađena vizija razvoja, odnosno jasna poljoprivredna politika koju je, istina, bilo teško iz puno razloga i definirati, bez obzira na snažne intencije i impulse od menadžmenta općine da se izađe iz okvira stagnacije ovog sektora. Ta pozitivna shvatanja rezultirala su i nastojanjima da se kroz dokument Strategije definiše vizija razvoja i iskaže opredjeljenje da se implementiraju strateški ciljevi i zadaci.

Vizija razvoja sektora agrara definirana ovim strateškim dokumentom uvažava duže vremensko razdoblje, ali je njena primjena projektovana na period od pet godina (2017-2021). To se može smatrati dobrim intervalom za predložene razvojne akcije, obzirom na vrlo dinamične procese kakvi se dešavaju u bližem i širem okruženju. U širem smislu riječi, vizija razvoja agrara, u svakom proizvodnom području, prema tome i općini Novi Travnik treba da utječe na poljoprivrednu politiku, mijenjajući je u sljedećih pet pravca:

- ***strukturno je transformiše prema uvećanju proizvodnih jedinica,***
- ***podupire joj proizvodnost i smanjuje nezaposlenost stanovništva,***
- ***daje joj zadatke koje su aktuelne ili one koje do sada nije imala,***
- ***predlaže joj model bolje organiziranosti,***
- ***predlaže i model kako doći do većeg finansijskog inputa za investicije.***

Bez obzira što poljoprivreda ima mnogo prostora za poboljšanja, ona se sve proteklo vrijeme objektivno nalazila izvan navedenih tokova, pa su utoliko i veće poteškoće i zapreke za njihovo aktiviranje i sustizanje propuštene stvarnosti. U indentificiranju stanja provedeni su postupci direktnih snimanja na terenu, te su na temelju spoznaja definisani ciljevi za implementaciju.

2.4. Polazišta i scenarijske analize

Od poljoprivrede se očekuje da u narednom periodu postane jedan ozbiljniji sudionik boljih proizvodnih efekata i svega što proizilazi iz tih rezultata, to je moguće postići kombinacijom sljedećih faktora:

- Racionalno odmjerenim proizvodnim usmjerenjima, naspram raspoloživog resursa i pogodnosti za određenu proizvodnju,
- uvažavanjem tržišne i profitabilne proizvodnje,
- provođenjem stručnih uputa i poštovanjem radne i tehnološke discipline.

Kao preduslov za definisanje ciljeva i instrumenta objektivnosti ove strategije jeste sagledavanje postojećeg stanja razvoja agrara u općini Novi Travnik, kako bi se mogle planirati mjere, a i u finansijskom smislu planirati vidovi buduće podrške razvoju agrara. Radi jednostavnijeg prikazivanja i izbjegavanja suvišnog detaljisanja, neki poljoprivredni segmenti su analizirani objedinjeno, dok su drugi zbog specifičnosti fragmentisani i detaljno obrazloženi. Prognoza je rađena na temelju scenarijske analize, a bazira se na

predstavljenoj sektorskoj analizi i analizi konkurentnosti, uz procjenu različitih tehnoloških i ekonomskih polazišta. Ocjena proizvodnje urađena je kao produkt raspoloživih resursa i intenziteta proizvodnje. U tom kontekstu promatrani su eksterni i interni parametri. Scenarijski pristup nema za cilj da pokaže šta će biti nakon određenog vremena, već da na bazi većeg broja ulaznih parametara ukaže na mogući razvoj situacije u poljoprivrednom sektoru općine.

Od eksternih parametara najvažniji su:

- *tendencija kretanja poljoprivrednih proizvoda na tržištu,*
- *oblici trgovine u okviru međunarodnih sporazuma i sada direktnog uključivanja u europske standarde (dostavljeni upitnici koji se u omjeru od 55% odnose na agrar),*

Od internih parametara za prognozu kretanja u poljoprivredi važni su:

- *dostignuti nivo proizvodnje,*
- *dinamika i stepen modernizacije,*
- *nivo konkurentnosti važnijih poljoprivrednih proizvoda,*
- *ponuda i potražnja poljoprivrednih proizvoda na domaćem tržištu,*
- *odnos potrošača prema lokalno proizvedenim poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima.*

Držeći se iznesenog, strategija uvažava sve elemente i postojeću stvarnost, prije svega, agroekološke uvjete i pogodnosti za proizvodnju, konfiguraciju područja, nivo razvijenosti, kao i polivalentne karakteristike sela i dr. U scenariju analize polazilo se od stajališta da velika odstupanja i promjene u poljoprivredi nisu mogući u kratkim vremenskim periodima. Strateška opredjeljenja su se fokusirala na proizvode koji već postoje ili obećavaju veću robnost, te na domaćinstva koja su sposobna za tržišnu proizvodnju. Dakle, strategijom se preferira robna poljoprivredna proizvodnja, ne zaboravljajući naturalnog proizvođača u organizovanom sistemu. Svoje postavljene ciljeve strategija treba postići pravilnim izborom između dva moguća scenarija:

- **da koristi sve raspoložive prirodne i druge resurse ili**
- **da fokusira onaj njihov dio kojeg će putem odgovarajućih projekata pretvoriti u sigurne isplative vrijednosti.**

Iz razloga koje nije potrebno posebno obrazlagati, realan izbor priznaje kao ispravnu samo **drugu mogućnost**. To znači da će odgovarajući dio kapaciteta općine Novi Travnik ostati izvan aktivnog tretmana i biti rezervisan za kasnija bolja vremena. U predviđanju buduće proizvodnje, korišten je metod scenarijske analize, pri čemu su posmatrana tri moguća scenarija: pesimistički, optimistički i realni scenarij.

Pesimistički scenario polazi od sljedećih pretpostavki:

- Prihvatati tezu da je sekundarna uloga poljoprivrede u ukupnom razvoju općine Novi Travnik, da je to uvijek bio industrijski grad, da će i dalje biti, te ciljeve i uputstva ovog dokumenta prepustiti stihiji.
- Recesija (nedostatak sredstava) u sektoru agrara u kontekstu novih ulaganja, tehnološkog razvitka i modernizacije proizvodnje.
- Stagnacija budžetske podrške sektoru agrara ili nekonzistentna agrarna politika na nivou SB kantona i FBiH.

Optimistički scenario temelji se na principima:

- Realizacije većeg dijela strateških opredjelenja.
- Obezbjedenje domaće podrške na nivou općine Novi Travnik (1,5% u odnosu na godišnji proračun budžeta općine Novi Travnik), veće finansijsko učešće podrške SB kantona i F BiH u sektoru agrara.
- Ubrzano investiranje u ruralni razvoj (korištenje predpristupnih i drugih fondova).

Realni scenarij je procjena da će se određeni dio ciljeva i zadataka realizirati, dok će nerealizirani dio biti vodilja za progres agrara u bližoj budućnosti u okviru ovog i njemu bližeg vremenskog okvira.

2.5 Ciljevi strategije

Općina Novi Travnik sa različitom reljefnom strukturom i različitim agroekološkim uvjetima na značajno većem proizvodnom prostoru ima na većem dijelu prostora ograničene prirodne potencijale za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju. Prema tome, na tim uslovno „ograničenim“ prostorima nema velike mogućnost da se sektoru agrara postave visoki zahtjevi, na značajno odlučniji i hrabriji način u odnosu na sadašnje stanje. Međutim, u strategiji se daju rješenja da se za postojeću animalnu proizvodnju poveća produktivnost po grlu i u biljnoj proizvodnji prinosi po jedinici površine, svakako i prijedlozi novih manjih i većih poljoprivrednih poduhvata, organizacionih i drugih stručnih aspekata. Generalni ciljevi, kojima preferiraju strateška opredjelenja mogu se definisati kao:

- *stvaranje održivog poljoprivrednog gazdinstva, sa robnom proizvodnjom koja će biti konkurentna na domaćem i ino tržištu,*
- *stvaranje radnih mjesta u sektoru agrara,*
- *stvaranje ambijenta za održive uvjete življenja od odabrane robne proizvodnje,*
- *modernija tehnološka orijentacija,*
- *oblikovanje onih proizvodnih orijentacija koje bi mogle uvesti strani kapital,*
- *povećanje onih proizvodnji koje imaju obezbijedeno tržište,*
- *očuvanje okoliša i zaštita poljoprivrednog zemljišta.*

Bez obzira na navedena ograničenja, stručni tim koji učestvuje u izradi strategije na temelju uvida u resurs općine, sektoru poljoprivrede daje značajno veću zadaću, ali i ohrabrenje da mnogo odlučnije pristupi realizaciji strateških ciljeva, u odnosu na dosadašnje intencije. Ove, naizgled paušalne ocjene, temeljimo na modelu i prijedlogu većeg finansijskog inputa u agrar (način kako doći do značajnijih finansijskih sredstava predstavljen je u prijedlogu – posebno poglavlje). Sa ciljevima strategije koji su navedeni, nije iskazan njihov konačan broj, već će njihovo dalje navođenje slijediti kod opisa pojedinih agrarnih aspekata.

Sektor agrara i na općini Novi Travnik ima privrednu, sociološku i socijalnu složenost i strateške ciljeve njegovog razvoja koji bi mogli definisati kao: one koji imaju generalni karakter, i one koji bi se odnosili na provedbu pojedinačnih ciljeva unutar obrazloženja pojedinih agrarnih segmenata (pojedinačno obrazloženi segmenti sa prijedlogom mjera).

3. PRIRODNE KARAKTERISTIKE

3.1. Prostorni položaj

Općina Novi Travnik prema administrativnom ustroju pripada SBK/KSB u Federaciji BiH. Zauzima površinu od 242 km², uglavnom šumskog i planinskog, a djelomično ravničarskog terena, što iznosi 0,45% površine Bosne i Hercegovine. Grad je smješten u dolini rijeka Jaglenice i Grlonice, u planinsko-kotlinskom dijelu Središnje Bosne na 525 m.n.v. Okružen je planinama: Kalinom (1331 m) i Rudinom (1385 m) sa zapada, Kruščicom (1649 m) i Vranicom (2112 m) sa istoka, Vilenicom (1235 m) i Komarom (1510 m) sa sjeverozapada.

Konfiguracija terena je tipično brdsko-planinska. Prevladavaju strma brda, nadmorske visine od 500-1600 m, ispresijecana uskim dolinama. Grad graniči s općinama: Travnik na sjeveru, Vitez na istoku, Bugojno na zapadu, Fojnica na jugoistoku i Gornji Vakuf – Uskoplje na jugu i jugozapadu. Nalazi se 14 km jugoistočno od Travnika. Dva su važna puta: Magistralni put M16 Nević Polje – Novi Travnik – Bugojno, i Regionalni put R439 Novi Travnik- G.Vakuf/Uskoplje 28,00 km. Geografske karakteristike su: 44°11'30" sjeverne geografske širine i 17°40'35" istočne geografske dužine.

Slika br.1. Urbana sredina – Novi Travnik

3.2. Reljef i geološke karakteristike

Specifična pedogeneza reljefa i geološke građe rezultirala je specifičnom visokom planinskom florom, kao i rasporedom formacija šumske vegetacije. Područje planine Vranice predstavlja najveći silikatni kompleks geološke formacije u BiH. Vranica je specifičan endemski centar silikatne flore. Izrazita pejzažna vrijednost i sačuvane prirodne ljepote opredijelile su da se područje proglasi kao Nacionalni park. Od geoloških i geomorfoloških fenomena važno je spomenuti dvije pećine.

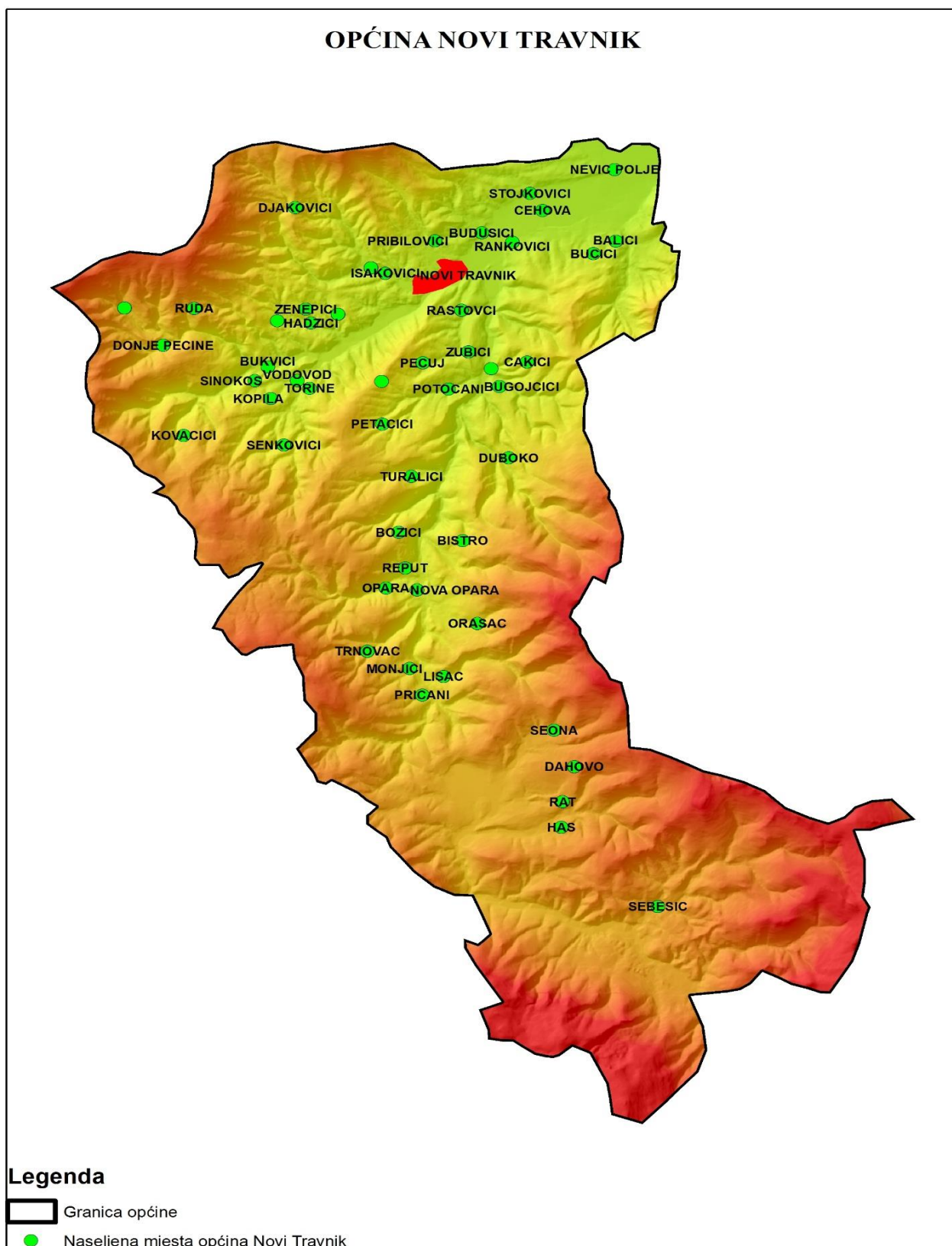
Vilinska pećina se nalazi u blizini sela Sebešić na Vilinskoj kosi i po prostranstvu je srednje veličine, a po ukrasima i njihovom mnoštvu spada među najljepše i najinteresantnije pećine. U pećini ima nekoliko veoma lijepih dvorana s ukrasima, stalaktitima, stalagmitima, stupovima i likovima pojedinih životinja. Dva mala jezera čine posebnu ljepotu. U njoj se čuje šum velike podzemne rijeke. Sebešić se sa ovom pećinom nalazi u sklopu budućeg nacionalnog parka Vranica. U blizini je bio speleološki dom koji je stradao u proteklom ratu. Kao prirodna speleološka rijetkost i ljepota i s obzirom na ambijent i lijepe okolne planinske pejzaže Sebešića pećina ima karakter rezervata ambijentalne zaštite. (Zakon o zaštiti kulturno-historijskog naslijeđa 20/85 i 1094/54).

U blizini sela Gornje Pećine nalazi se pećina s veoma impresivnim ulazom visokim 6 m u koju se moglo ući prije 20-tak godina ali je kasnije ulaz zatrpan. Željezara Ilijaš je tu počela eksploatirati željeznu rudu i od tada je ulaz postao opasan zbog obrušavanja.

Ovi krajevi posebno su bili značajni u rimsko doba kada se intenzivno vadila željezna ruda, po čemu su ime i dobila prva naseljena mjesta tog kraja: Pećine i Ruda. Mineralne sirovine samog lokaliteta Sebešića svode se na brojne mineralne sirovine bez ekonomskog značaja za eksploataciju. Dolomiti i dolomitski krečnjaci su zastupljeni u većem dijelu. U široj zoni Sebešića postoje potencijalne i prognozne rezerve mangana. Pojave barita na Vranici registrovane su na preko 250 mjesta, od toga mnoge na potezu Rostovo – Medenik. Veoma značajne rezerve mramora i mramornog krečnjaka su u planini Goletici (lokalitet Begova Brezovača) u količini od 250.000 m³. U nešto udaljenijoj zoni (Staište – Šenkovići), koja je udaljena 10-tak km zračne linije, nalazi se gabro-dioritski masiv sa potvrđenim bilansnim rezervama ovog vrlo atraktivnog arhitektonsko-ukrasnog kamena od preko milion m³. U aspektima geologije prisutni su minerali i rude, prije svega: željezna ruda Pećine Radovan, bakarna ruda planina Borja, krečnjak (tehnički kamen) Kamenica, kvarcni pijesak Bučja, Brić, mramor.¹

Danas općina ima 52 naseljena mjesta grupisana u 20 Mjesnih zajednica, sa 23.823 stanovnika. Naseljenost je 2007 godine bila 102,87 stan po km². Novi Travnik je mlad grad, nastao 1949. g. u vrijeme izgradnje Tvornice mašina «Bratstvo» i dugo godina bio je centar regije. U proteklom ratu izgubio je industrijske potencijale i sada se usmjerava u pravcu razvoja jagodastog voća, ekološkog turizma i organske proizvodnje hrane

¹ *Preuzeto: Lokalni ekološki akcijski plan općine Novi Travnik za period 2009 - 2014*

Slika br. 2. Naselja u općini Novi Travnik

3.3 Hidrološke karakteristike

Kroz općinu Novi Travnik protječu potoci i rijeke: Jaglenica (20,00 km), Grlonica (22,00 km), Usora (3,00 km), Blatnica (8,00 km), Studena (12,00 km), Vilenički potok, Bistrica i Mutnica a vrela su im utrobe planina: Mravinjac, Stojište, Šenkovačka planina, Pavlovica, Goletica, Vilenica i Crni vrh. Korita spomenutih vodotoka bogata su biljnim i životinjskim svijetom, osobito potočnom pastrvom. Rijeka Bistrica pripada Vrbaskom slivu a Grlonica Lašvanskom riječnom slivu. Vodotok Jaglenice se formira na padinama planine Komar i ukupna površina sliva iznosi oko 40 km². Najviša kota na slivu iznosi 1.510 m.n.m, a kota priliva na zahvatnom mjestu je 650 m.n.m. Maksimalna putanja vode iznosi oko 5 km, dok je prosječan dužni pad vodotoka oko 10%. Pećinska rijeka Jaglenica sabire sve vode od Gornjih Pećina, Kopila i Hrzovca da bi se na Ratanjskom polju sastala s Grlonicom koja se u Nević Polju ulijeva u rijeku Lašvu kao njena desna pritoka postajući dio Lašvanskog riječnog sliva. Sliv Lašve leži u planinskoj zoni Središnje Bosne, između planinskih masiva Vlašića, Komara i Vranice.

U općini Novi Travnik postoje dva jezera: Jezero Has u selu Has na Pavlovici i Radovan jezero na planini Radovan, površine 1 km². U blizini, na granici sa općinom Fojnica, na Vranici je Prokoško jezero, park prirode. Dobri su uvjeti za ribolovni turizam. Riblje vrste u našim vodotokovima su: potočna, jezerska i kalifornijska pastrmka, mladica, zlatovčica, sapača, lipljan i šaran i rak kamenjaš, a na Prokoškom jezeru vodozemac triton. Bogatstvo riblje vrste i raka govori o čistoći voda, a to su: rijeka Mutnica od Sebešića do P.Luke sa zlatonosnim i ribničkim potocima, rijeka Trenica s oparskim i dubočkim potocima koja se ulijeva u rijeku Grlonicu, rijeka Jaglenica s Kasapovičkim potokom koja se s Grlonicom ulijeva u rijeku Lašvu te prirodno jezero Has nastalo od Haskog potoka i vještačko jezero Radovan nastalo poslije kopa rudnika, oba poribljena. Ovim vodotokovima gospodare Klub sportskih ribolovaca i Ribolovno društvo Novi Travnik.²

Slika br. 3. Jezero Has (Izvor: Internet)

Slika br. 4. Radovan jezero (Izvor: Internet)

² *Preuzeto: Lokalni ekološki akcijski plan općine Novi Travnik za period 2009 - 2014*

OPĆINA NOVI TRAVNIK HIDROGRAFIJA

Legenda

- Granica općine
- Hidrografija
- Općinski centar

Slika br. 5. Hidrografija općine Novi Travnik

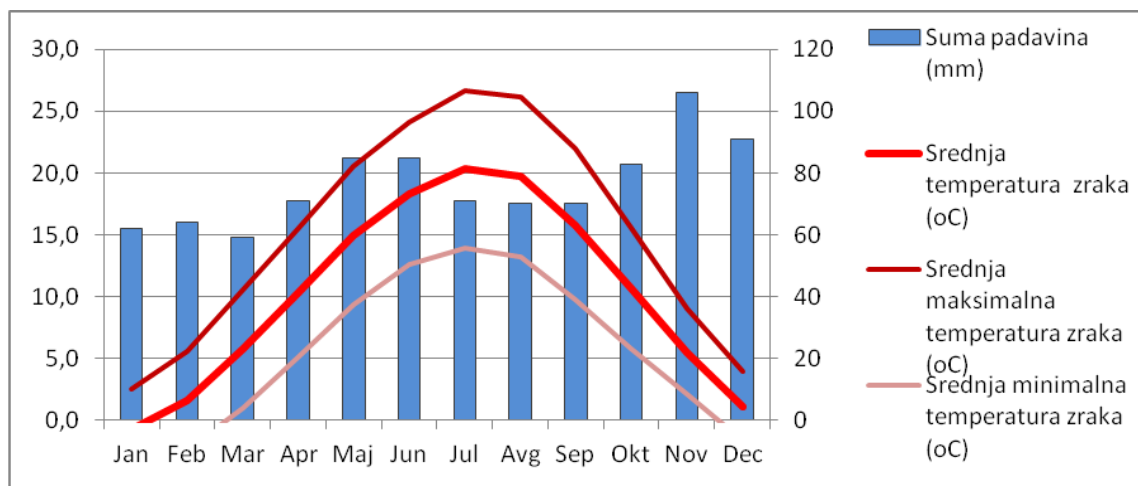
3.4. Klimatske karakteristike

Na području općine Novi Travnik, preovladava umjerena kontinentalna klima sa umjereno toplim ljetima i hladnim zimama. Međutim, u brdsko-planinskom području koje graniči sa općinama Gornji Vakuf – Uskoplje i Bugojno, sa nadmorskim visinama preko 1000 metara imamo subplaninsku klimu gdje su prosječne godišnje temperature za nekoliko stepeni niže, a količina padavina iznosi više od 800 mm, gdje su ljeta kratka i svježija, a zime duge i hladne. Za ovaj tip klime uobičajeno je da najtopliji mjesec ima srednju temperaturu zraka nižu od 18° C, a tri najhladnija mjeseca imaju srednju temperaturu nižu od 0° C. Godišnja kolebanja temperature nisu velika.

Tabela br. 1. Prosječne vrijednosti klimatski parametara za Novi Travnik (prosjeak 10 g.)

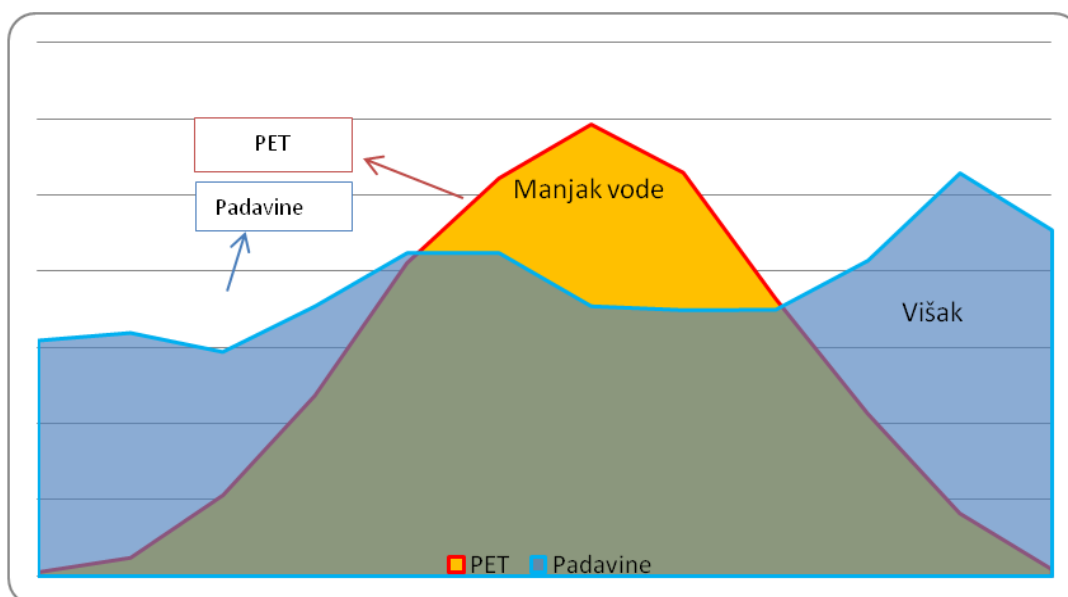
Mjesec	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	Period vegetacije											
Srednja mjesečna t. temperatura t. (°C)	-0,7	1,6	5,8	10,3	14,9	18,3	20,3	19,7	15,8	10,7	5,5	1,1
Prosječna maksimalna temperatura (°C)	2,5	5,6	10,6	15,5	20,5	24,1	26,7	26,2	22,0	15,6	9,0	3,9
Prosječna minimalna temperatura (°C)	-3,8	-2,4	1,0	5,1	9,3	12,6	13,9	13,2	9,7	5,8	2,1	-1,7
Prosječne padavine (mm/m)	62	64	59	71	85	85	71	70	70	83	106	91

U općini Novi Travnik u iznimnim godinama zabilježene su ekstremne vrijednosti temperature i padavina, značajno veće u odnosu na prosjeke iz tabele. Tako je za Novi Travnik prosječna godišnja temperatura 9.3° C, srednja julska 19° C, a srednja januarska -2.3° C. Za Sebešić su ove temperature niže za 2-5° C.

Grafikon br. 1. Srednje godišnje temperature i sume padavina za Novi Travnik

Treba spomenuti i važan klimatski faktor ovog područja, a to je vjetrovi, sjeverac i južni vjetar. Kotline, kakva je i dolina užeg područja Sebešića, pogodne su za javljanje temperaturnih inverzija. Snježne padavine su naročito obilne i dugo se zadržavaju. Visina padavina je oko 1.200 mm.

Grafikon br. 2.. Srednji vodni bilans za područje Novi Travnik– Pri RLPV 100 mm

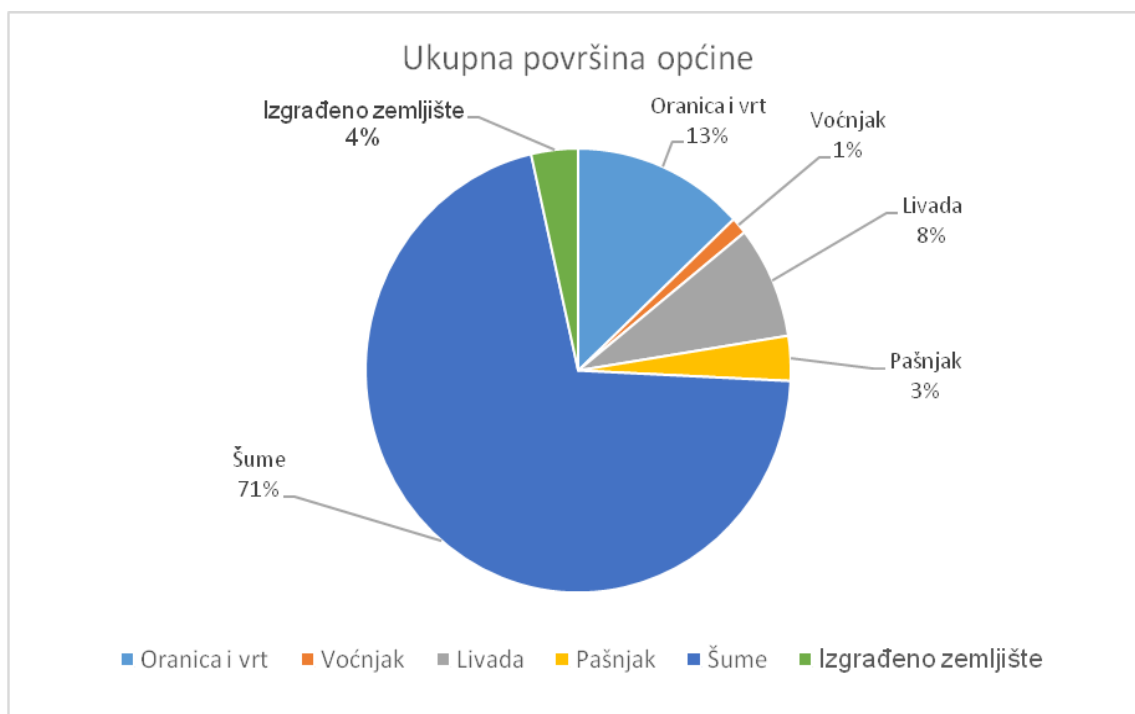
Na osnovu analize vodnog bilansa po Thornthwait-u za područje općine Novi Travnik, a pri rezervi lako pristupačne vode od 100 mm, utvrđeni su prosječni godišnji manjkovi vode u vremenu vegetacije od petog (5) do devetog (9) mjeseca. Prosječan godišnji višak padavina je najveći u 10, 11 i 12 mjesecu.

3.5. Pedogenetske karakteristike

Temeljni supstrat tla čine karbonatne stijene i klastiti, a u značajnoj mjeri i degradirane flišne naslage. Pedološki sastavi većeg dijela prostora prevladavaju kiselo-smeđa tla (distrični kambisol) koja nastaju na kiselim stijenama te aluvijalne terase. Ovakva tla su pogodna samo za neke vrste kultura. Područje Sebešića uzrokovano je geološkom građom, tektonskim aktivnostima, te naknadnim denudacionim procesima. Cijeli teren pripada zoni tzv. srednjobosanskog škriljavog gorja. Najistaknutija formacija je antiklinala masiva Goletica-Ščit, koja je izgrađena od debeloslojnih i bankovitih dolomita i dolomitnih krečnjaka donjeg do srednjeg devona. Ova struktura ima dinarski pravac pružanja, ali je intenzivno poremećena brojnim rasjedima, kako poprečnim tako i uzdužnim, normalnog i reversnog tipa. Krila ove strukture izgrađuju klastične naslage. Pojave magmatita i metamorfita iz različitih perioda, spomenutih dolomita, fluvioglacijskih tvorevina starijeg kvartara te riječnih terasa, jezerskih sedimenata i diluvijuma iz mlađeg kvartara doprinose ukupnom izgledu reljefa.

Zemljište/tlo

Zemljište je ograničeni prirodni resurs i njegova primarna funkcija je proizvodnja hrane i sirovina. Najveći udio poljoprivrednih površina odnosi se na oranice i vrtove (3.160 ha), zatim livade (1.989 ha), pašnjake (794 ha), voćnjake (301 ha).

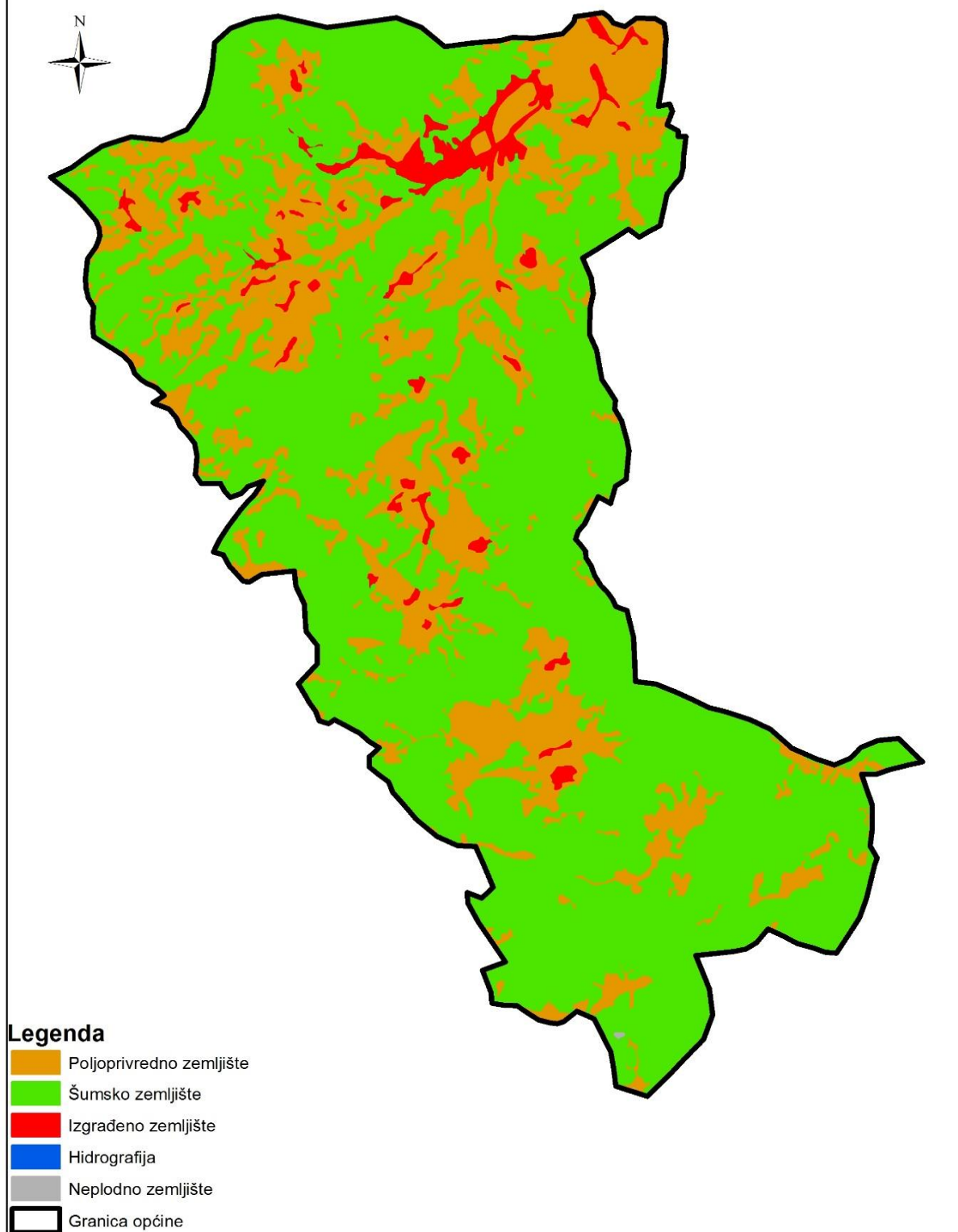

Grafikon br. 3. Površine zemljišta općine Novi Travnik

Uticaj pedogenetskih faktora na zemljište

U brdsko-planinskom području, u koje spada i općina Novi Travnik, najznačajniji činioci obrazovanja tla, njegovog razvoja i stanja u kome se sada nalaze, jesu: reljef, klima, geološki (matični) supstrat. Važno je osim toga, istaći da pojedini pedogenetski faktori također utiču jedan na drugog. Tako, klima utiče na vegetaciju. Matični supstrat utiče na vegetaciju i na reljef, a svi zajedno utiču na tlo, koje također utiče i na pedogenetske faktore. Naime, osobine tla utiču na vegetaciju, a promjenama osobina tla mijenja se prirodna vegetacija koja zatim mijenja mikroklimu. Osim toga, svaki pedogenetski faktor sastoji se od više elemenata. Tako klima podrazumijeva količinu i raspored oborina, temperaturu i njene promjene, vlažnost zraka, vjetrove i njihovu jačinu i dr. Reljef podrazumijeva nadmorsku visinu, ekspoziciju, inklinaciju, ispupčenja, udubljenja i dr. Matični supstrati su jako različiti (eruptivno, sedimentno i metamorfno stijenje koje se opet razlikuje po hemijskom i minerološkom sastavu, načinu i brzini raspadanja i dr.). Vegetacija se također razlikuje: šumska i nešumska, koja opet ima različite zahtjeve na tlo, klimu, vodu i hraniva. Uticaj čovjeka također može biti različit, a prije svega pozitivan i negativan pa je razumljivo da postoji velika šarolikost pedološkog pokrivača.

**OPĆINA NOVI TRAVNIK
KARTA KORIŠTENJA ZEMLJIŠTA**

Slika br. 6. Karta korištenja zemljišta

KATEGORIJE ZEMLJIŠTA

ZEMLJIŠTA POGODNA ZA POLJOPRIVREDNU PROIZVODNJU

I kategorija poljoprivrednih površina

Poljoprivredne površine Općine Novi Travnik razvrstane su u šest kategorija: II, III, IV (IVa i IVb), V, VI i VII kategorija. Osma (VIII) kategorija je pripojena urbanim i industrijskim područjima kao i drugim neproduktivnim (neplodnim) dijelovima općine. Prva (I) bonitetna kategorija tala nije prisutna, II i III kategorija veoma malo, dok su najzastupljenije kategorije poljoprivrednog zemljišta V i VI kategorija, III i IVb kategorije su ujedno i urbanizacijom najviše napadnute kategorije.

II kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zahvata površinu od 139,19 ha ili 0,6 % ukupne površine općine. Prostire se u sjeveroistočnom dijelu općine na području Nević polja lokaliteta Moravice (*dio polja između Balića i Stojkovića – prostor poslovne zone*)

U II kategoriji obuhvaćena su najkvalitetnija poljoprivredna zemljišta koja se karakterišu dubokim aktivnim slojem, povoljnim fizičkim i hemijskim sastavom i svojstvima. Najvećim dijelom su skoncentrisana u dolini rijeke Lašve na krajnjem sjevernom dijelu općine. Izložena su povremenim poplavama i važe za tla sa nereguliranim vodnim režimom. Najzastupljenija tla u okviru ove kategorije su: Aluvijalna slabo oglejena tla na pijescima i šljuncima na kojima se uz normalnu agrotehniku postižu dosta dobri prinosi. Pored aluvijalnih tala, koja su smještena uz sami riječni tok Lašve (*granica uz prostor Nević Polja*), u drugu kategoriju svrstana su i Aluvijalna duboka beskarbonatna tla koja nisu izložena povremenom plavljenju. Karakterišu se dubljim profilom, većim sadržajem humusa, neutralnom do neznatno kiselom reakcijom i povoljnim vodno-fizičkim svojstvima u gornjem dijelu soluma. To su heterogena tla ne samo u odnosu na teksturni sastav nego isto tako i u hemijskim svojstvima. Zemljišta u okviru druge kategorije na području općine predstavljaju uglavnom oranične površine gdje bi se u većoj mjeri mogle koristiti u ratarskoj i povrtnoj proizvodnji. Budući da u ovim uvjetima izuzetno odgovaraju većina kultura iz opusa biljne proizvodnje, ipak su izložena stalnom pritisku pretvaranja u nepoljoprivredne svrhe, pa bi ih trebalo u većoj mjeri zaštititi. Značajno je napomenuti da su poljoprivredne površine upravo u okviru ove kategorije najviše izložene "otuđenju" od strane drugih korisnika.

III kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zahvata površinu od 441,86 ha ili 1,8 % ukupne površine Općine. Prostire se, kao i II kategorija na gotovo ravnom reljefu. Predstavlja vrlo vrijedna poljoprivredna zemljišta koja treba zaštititi od pretvaranja u nepoljoprivredne svrhe, iako su na žalost, najvećim dijelom već napadnuta urbanizacijom. Ova kategorija zemljišta obuhvata sjeveroistočni dio općine u području Budišićkog polja i Lugova, te oko naselja Balići, zatim u blizini Novog Travnika u području oko lokaliteta Rijeka.

Treća (III) kategorija upotrebne vrijednosti zemljišta široko je rasprostranjena kako u ravničarskim, tako i na terasnim i blažim formama nisko-brdovitog reljefa. U odnosu na drugu kategoriju više je zastupljena i danas predstavlja glavne površine (uz IVb podkategoriju) na kojima se odvija ratarska proizvodnja. Najveće površine III kategorije zemljišta nalaze se u okviru Aluvijalnih beskarbonatnih slabo oglejenih tala i Dolinskog pseudogleja. Obzirom na činjenicu da su površine III kategorije vezane uglavnom za II kategoriju i da graniče sa urbanim prostorima i industrijskim zonama, te da se nalaze na udaru nepoljoprivrednih djelatnosti, briga za zaštitu i očuvanje ovih najvrijednijih površina trebala bi biti veća.

Mada u III kategoriju spadaju značajne površine zemljišta neregulisanog vodnog režima, opravdanje za tu ocjenu treba tražiti u njihovoj visokoj potencijalnoj proizvodnoj sposobnosti, mogućnosti drenaže, te uslovima za uzgoj povrtlarskih kultura uz sistem navodnjavanja, obzirom na blizinu većeg potrošačkog centra kao što je urbana sredina grada Novi Travnik.

IV kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zahvata 793,37 ha ili 3,3 % ukupne površine općine. Zastupljena je sa obje podkategorije odnosno IVa podkategorija zahvata 237,80 ha a IVb podkategorija zahvata 555,56 ha.

IVa podkategorija je zastupljena na ravnom terenu uz vodotoke i predstavlja zemljišta sa izuzetnom potrebom za hidromelioracijama (odvodnjom), da bi isto zemljište eventualno prešlo u bolju III ili II kategoriju. Ovu podkategoriju čine Aluvijalna, oglejena, beskarbonatna tla na šljuncima i pijescima i Dolinski pseudogleji kao i Distrična smeđa tla na alevrolitima, pješćarima i škriljcima. Koriste se kao prirodne livade sa hidrofilnom vegetacijom ali i kao oranice. Zastupljena su u sjeveroistočnom dijelu Općine u blizini naselja Balići oko rijeke Grlovnice; zatim u mjestu Rastovci, te u području oko rijeke Jaglenice u blizini mjesta Torine i Bukvići.

Podkategorija IVa vezana je za područja u kojima su rasprostranjene znatne površine zemljišta neuređenog vodnog režima što se bitno odražava na svojstva zemljišta i smjer biljne proizvodnje. Međutim, obzirom na značaj ove podkategorije koja se pojavljuje samo u ravničarskom dijelu područja općine gdje nalazimo najkvalitetniji poljoprivredni prostor uz povoljne mikroklimatske prilike, nameće se potreba uređenja ovih površina, gdje bi se najveći dio tog zemljišta koji se danas koristi kao nisko-produktivne livade, osposobilo kao oranično zemljište čime bi se stvorili uslovi za širu i racionalniju poljoprivrednu proizvodnju.

IVb podkategorija je zastupljena na bregovitim terenima 10° – 12° nagiba. Najviše je zastupljena u centralnom dijelu općine u naselju Basalići (zaseok Petačića), na Rostovu i prema jugu Općine u blizini naselja Rat, te u sjeveroistočnom dijelu Općine u naselju Bučići. Koriste se kao oranice i voćnjaci, ali je dijelom i pod prirodnim i vještačkim livadama. Tipološki ova podkategorija pripada Eutričnim i Distričnim smeđim tlima na alevrolitima, pješćarima i škriljcima.

Potrebno je naglasiti da je ova podkategorija prilično urbanizirana i da je pod stalnim napadom urbanizacije, ali da je potrebno zaštititi i sačuvati koliko god je to moguće.

U okviru IVb podkategorije zemljišta postoje bitne razlike ne samo u dubini, mehaničkom sastavu, fizičkim i hemijskim svojstvima nego i u produktivnoj sposobnosti. Tu se sreću različiti tipovi zemljišta koja zahtijevaju poseban tretman u aktiviranju njihovih potencijalnih proizvodnih sposobnosti. Najveća površina IVb podkategorije je na niskom nivou opskrbljenosti fiziološki aktivnim hranivima. Znatne površine obzirom

na prirodu geoloških supstrata koji su jako podložni fizikalnom trošenju su izložene pojačanom djelovanju površinske erozije koje bi obzirom na ograničenja vezana za jače inklinirane terene trebalo isključiti iz oraničnih površina i koristiti ih više kao livadske površine ili voćnjake. Međutim, obzirom da se sve više smanjuju površine u ravničarskom području raznim vidovima trajnog izuzimanja od strane nepoljoprivrednih potrošača, sve je veća orijentacija na iskorištavanje poljoprivrednog zemljišta u brdsko-planinskom području, gdje su interesantne naročito IV i V kategorija upotrebne vrijednosti zemljišta. Sve je više prisutno da se kao oranične površine koriste i one površine koje bi prema svojoj proizvodnoj sposobnosti i ograničenjima više odgovarale livadama i pašnjacima.

ZEMLJIŠTA OGRANIČENA ZA POLJOPRIVREDNU PROIZVODNJU

V kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zahvata 2.641,90 ha ili 10,9 % ukupne površine Općine. Izdvojena je na površinama sa većom inklinacijom od IVb podkategorije (do 20°) i na plićim zemljištima. Predstavljena je istim pedosistemske jedinice kao i IVb podkategorija, dakle, Eutrična i Distrična smeđa tla na alevrolitima, pješčarima, škriljcima i krečnjacima. Potencijalna erozija i klizanje terena je znatno veće zbog većeg nagiba terena. Zemljište ove kategorije se koristi uglavnom kao prirodne i vještačke livade a manje kao oranice. Ova kategorija zahvata centralni dio općine oko naselja Orašac i Lisac; zatim jugoistočni dio u području naselja Petakovina, Laze i Križ (zaseoci naselja Sebešić), te sjeverozapadni dio općine oko naselja D. Pećine i dio oko G. Pećina, u području oko naselja Kopila. Takođe zahvata u sjeveroistočnom dijelu općine područje oko naselja - zaseoka Lazine i Liska.

Zemljišta V kategorije na području općine prisutna su jedino u brdsko-planinskom dijelu. U odnosu na IVb podkategoriju znatno više je zastupljena. To su uglavnom površine gdje su inklinacije terena, dubine tla i stepen izraženosti erozije glavni faktori koji ova zemljišta opredjeljuju u V kategoriju. Ove površine još uvijek su namijenjene i koriste se kao oranične površine ali se isto tako koriste i kao bolje brdske livade.

Iako površine V kategorije upotrebne vrijednosti zemljišta spadaju u zemljišta ograničena za upotrebu odnosno općenito su neprikladna za kultiviranje, u nedostatku bonitetno vrijednijih površina u znatnoj mjeri se koriste kao oranične površine. Upravo zbog toga posebna pažnja bi se trebala posvetiti ovim tlima kao što su poseban tretman u aktiviranju njihovih potencijalnih proizvodnih sposobnosti, zaštita od erozije i općenito posvetiti pažnju konzervaciji tla. U okviru V kategorije pojavljuju se uglavnom različiti tipovi tala pa i Distrična tla obrazovana na silikatnim supstratima, sa vrlo niskim stepenom zasićenosti bazama. Jedna od karakteristika ovih tala je kisela reakcija, mali adsorpcijski kapacitet i nizak nivo trofičnosti. Na manje inkliniranim terenima agromeliorativnim mjerama koje bi se sastojale prvenstveno u obogaćivanju zemljišta humusom, i izborom odgovarajućih mineralnih đubriva obzirom na kiselost tla, te većom zastupljenosti višegodišnjih kultura u plodoređu čime bi se uticalo na ublažavanje površinske erozije, znatne površine zemljišta V kategorije prevele bi se u produktivnija zemljišta.

VI kategorija poljoprivrednih površina

Ova kategorija zahvata područje u sjeverozapadnom dijelu općine oko naselja Ruda, lokaliteta Ravne Čaire i dio Rudina; zatim u centralnom dijelu oko naselja Bistro, Reput i Opara; i u južnom dijelu općine oko zaseoka Otes na području Sebešića, u površini od 2.361,17 ha ili 9,7 %. Predstavljena je Rendzinama i Smeđim plitkim tlima na alevrolitima, pješćarima i krečnjacima. To su dosta plitka tla podložna eroziji i klizanju terena i koriste se uglavnom kao prirodne livade i pašnjaci.

Ova kategorija široko je zastupljena u brdsko-planinskom području općine. Na ovakvu rasprostranjenost ove kategorije bitno su uticale reljefske prilike sa svim karakteristikama VI kategorije prisutne su na strmim i plitkim terenima izražene erozije i uglavnom se nalaze pod livadskom vegetacijom. Opšte karakteristike ovih površina nas upućuju na to da su ova zemljišta sa velikim ograničenjima i da su općenito neprikladna za intenzivnije kultiviranje. Zemljišta VI kategorije imaju izrazite nedostatke koji se lahko ne mogu otkloniti, a to su plitak aktivni sloj, veliki nagib terena, skeletnost, izražena erozija i otežana obrada zemljišta. Površine VI kategorije nalaze se u okviru distričnih tala na silikatnim supstratima vrlo podložnim fizikalnom trošenju, a to nas upućuje da se radi više o plitkim, jako skeletnim i dreniranim zemljištima.

Opšta karakteristika tipova tala u okviru ove kategorije je niska proizvodna sposobnost tako da se pretežno koriste kao livade i pašnjaci. Iako se u okviru VI kategorije pojavljuju uglavnom distrični kambisoli, postoje znatne razlike u dubini aktivnog sloja, mehaničkom sastavu, skeletnosti, sadržaju humusa, a opšta im je karakteristika niska proizvodna sposobnost. Mjere koje bi se odnosile na popravak zemljišta u okviru ove kategorije su uglavnom identične mjerama koje važe i za zemljišta V kategorije, jer se radi o zemljištima iste tipske pripadnosti, istih morfoloških karakteristika, fizikalnih i hemijskih svojstava. Konzervacija zemljišta uz agromelioracije bila bi jedna od obaveznih mjera u cilju čuvanja ovih prostora od pojačanog djelovanja svih vidova erozije.

VII kategorija poljoprivrednih površina

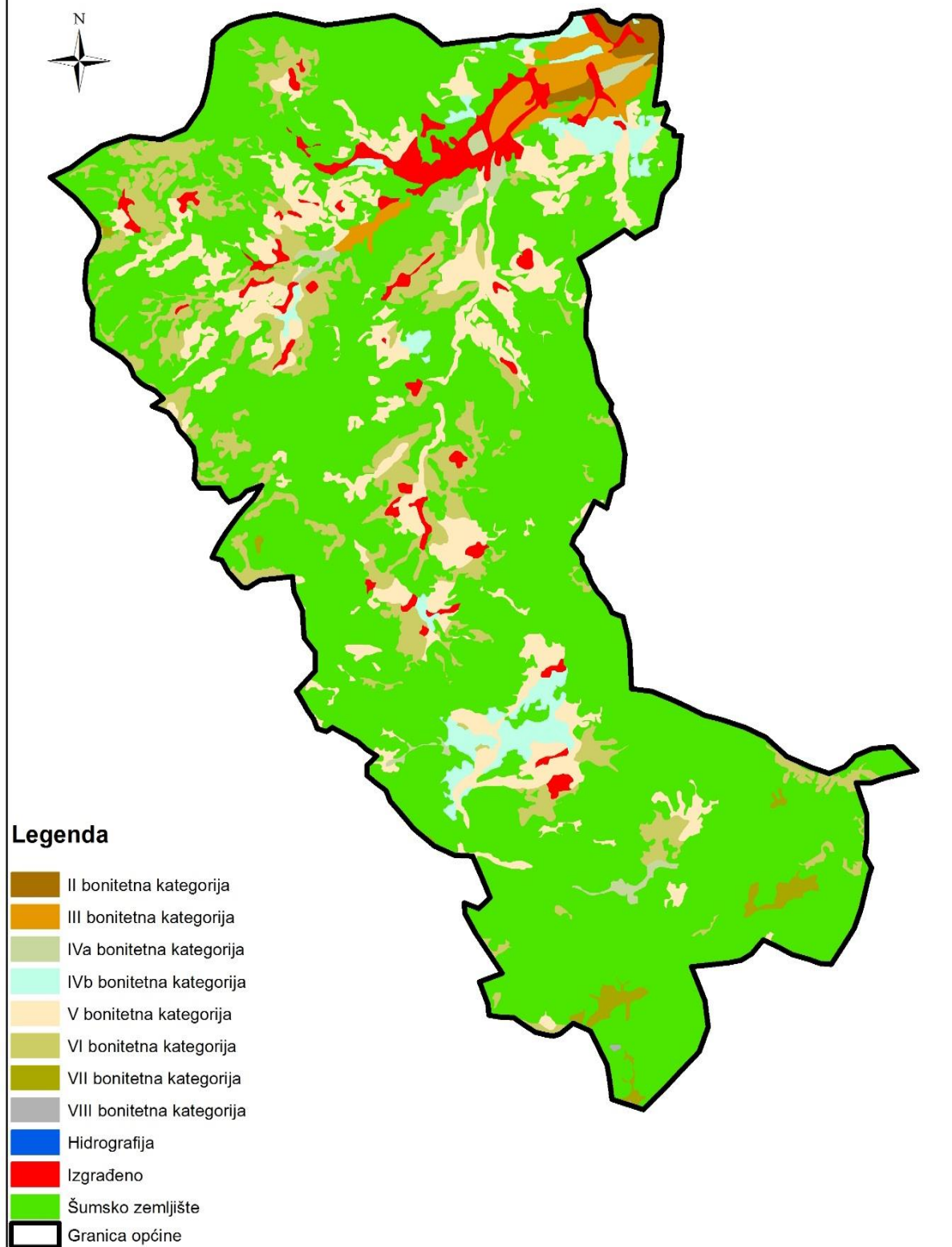
U odnosu na površine VI kategorije znatno manje je zastupljena VII kategorija i pojavljuje se pretežno u planinskom području više u okviru šumskih površina na jako strmim i kamenitim terenima i zahvata 213,68 ha ili 0,9 % ukupne teritorije općine.

Ova kategorija obuhvata uglavnom zemljišta bonitetno najslabija sa vrlo velikim ograničenjima za širu poljoprivrednu proizvodnju. Ono što ih ograničava u njihovom korištenju su inklinacija terena, mala dubina aktivnog sloja soluma, skeletnost i kamenitost, konfiguracija terena i ekstremno nepovoljni klimatski uvjeti za poljoprivrednu proizvodnju. Danas su to isključivo površine pod prirodnom livadskom vegetacijom, gdje se znatan dio tih površina treba pošumiti i prepustiti šumskom gospodarenju. Sa aspekta poljoprivrednog korištenja površine sedme kategorije nemaju nekog značaja obzirom na to da su to danas slabo korištene površine budući da je stočarska grana poljoprivredne proizvodnje nedovoljno razvijena.

Zastupljena je u južnom dijelu općine na jednom dijelu planine Borovnice, Gradine; te na sjeverozapadu općine u blizini naselja G. Pećine.

Tipološki, zemljišta ove kategorije pripadaju Rankerima i vrlo plitkim Distričnim tlima na alevrolitima, riolitima, škriljcima i pješćarima.

OPĆINA NOVI TRAVNIK
KARTA BONITETNIH KATEGORIJA ZEMLJIŠTA

Slika br. 7. Karta bonitetnih kategorija zemljišta

NEPLODNA ZEMLJIŠTA

VIII kategorija zemljišta

Ova kategorija zahvata površinu od 4,52 ha ili 0,02% ukupne površine općine i najčešće nije uslovljena prirodnim već antropogenim faktorima. To su kamenolomi i izrazito erodirane površine na kojima nema bioprodukcije. Zauzimaju južni dio općine u blizini Suhove i Široke kose. Zajedno sa eksploatacionim područjem i vodenim površinama čine 9,64 ha ili 0,04 % površine općine.

Izgrađeno zemljište

U neplodno zemljište svrstavaju se urbani prostori, (stambeni i industrijski objekti; saobraćajnice i druge površine koje su isključene iz sfere biljne proizvodnje), a zahvata površinu od 742,76 ha ili 3,1 % ukupnih površina općine.

U ovu kategoriju svrstane su sve površine koje zbog niza nedostataka su trajno isključene iz poljoprivredne i šumske proizvodnje. Isto tako u okviru VIII kategorije nalaze se prostori koji su trajno isključeni iz njegove primarne namjene, a to je poljoprivredna proizvodnja. U okviru neplodnog zemljišta na području općine definisani su slijedeći prostori: urbana područja, industrijska zona, radne zone, specijalna namjena, eksploatacija ruda, deponije, infrastrukturni objekti i dr.

KATEGORIJE ŠUMSKIH ZEMLJIŠTA

Kategorije šumskih zemljišta na općini Novi Travnik, zastupljene su III, IV, V, VI i VII kategorijom (**Tekst preuzet - Šume BiH**).

III kategorija šumskih površina

Površine ove kategorije, ograničene su i po broju areala i po površini. Zahvata svega 11,64 ha ili 0,05 % površine općine. Pedosistematski tla ove kategorije pripadaju dubokim Smeđim tlima na pješčarima i alevrolitima i Aluvijalnim zemljištima.

Ograničavajući faktor je slabija dreniranost. Zastupljene su higrofilne šume vrba i joha sa elementima šuma hrasta lužnjaka. Sadašnja produkcija ne zadovoljava jer je ispod potencijala staništa. Zastupljeni su fragmenti šuma hrasta kitnjaka i običnog graba. Zastupljena je uglavnom u sjevernom dijelu općine između naselja **Čehova i Balića** u blizini **Moravice**.

IV kategorija šumskih površina

Ova kategorija zahvata površinu od 98,35 ha ili 0,4 % i zastupljena je u sjevernom dijelu općine iznad naselja Stojkovići.

Tipološki, na području ove kategorije, je zastupljeno Distrično smeđe tlo na pješčaru i Aluvijalno i Eutrično smeđe tlo na serpentinitima. Čitavo područje se nalazi pod šumskom vegetacijom, mada je napadnuto svim vidovima djelovanja čovjeka.

Prostori i ove kategorije su ograničeni i po broju lokaliteta i po površini. Obično su locirane u podnožjima padina, te imaju poslije III kategorije najnižu nadmorsku visinu. Ograničavajući faktori su nagib, kombinovano dejstvo nagiba i erozije, te lošiju dreniranost tla. Zastupljene su šume hrasta kitnjaka i običnog graba, jako antropogeno uplivisane, tako da ne iskorištavaju proizvodni potencijal ove kategorije.

V kategorija šumskih površina

Površine ove kategorije zahvataju 6.173,43 ha ili 25,4 % od ukupnih površina općine. Ovo je uz VI kategoriju najrasprostranjenija kategorija šumskih površina.

Pod ovom kategorijom je dosta raznolik sastav tipova zemljišta, bilo homogenih ili češće u zemljišnim kombinacijama. Od tipova zemljišta zastupljena su: Rendzine na dolomitima, te kompleks Rendzina i Kalkokambisola, zatim Eutrični i Distrični kambisol, i njihove zemljišne kombinacije. Uz ove dolaze još i Rankeri najčešće u kombinaciji sa Distričnim kambisolom na pješčarima.

S obzirom na različita zemljišta povećan je i broj ograničavajućih faktora. Krečnjačka zemljišta u korištenju ograničavaju dubina i stjenovitost, a ostala zemljišta najčešće kombinovano dejstvo nagiba i erozije, te nagiba, erozije i skeletnosti. Prema produkciji tu su pored neznatnog javljanja hrastovo grabovih šuma pretežno zastupljene šume bukve i mješovite šume bukve i četinarara, kao i četinarske kulture.

Stepen korištenja produktivnog potencijala staništa je vrlo različit od mjesta do mjesta, tj. od visokih šuma dobrog sastava, kvaliteta i prirasta, do niskih šuma antropogeno narušenih i vrlo niske produkcije i po kvalitetu i kvantitetu drveta. Svrishodnim i mogućim izborom vrsta može se znatno bolje iskoristiti proizvodni potencijal.

Ova kategorija najviše je rasprostranjena u centralnom dijelu općine oko Rostova i naselja Rat i Has (Pavlovica, Kalin, Suha kosa, Dolovi); te u sjevernom dijelu općine kod naselja Budušići, Stojkovići i Rankovići u blizini N. Travnika. U zapadnom dijelu općine ova kategorija zahvata područje (Točica, Vrsnica, Crni Vrhovi, Vihorad), i u južnom dijelu u području Javorače i Ruskog brda.

VI kategorija šumskih površina

Ova kategorija nalazi se na najvećoj površini i zahvata 7.004,72 ha ili 28,9 % ukupne površine općine. Karakteriše se većom zastupljenošću različitih tipova zemljišta i njihovih kombinacija, kao što su; Kalkomelanosoli, Rendzine, Rankeri, Eutrični i Distrični kambisoli na alevrolitima, pješčarima i riolitima, i Kalkokambisoli.

Broj ograničavajućih faktora je povećan i dolaze jače do izražaja: stjenovitost, nagib, skeletnost, erozija, dubina i ograničeno trajanje vegetacionog perioda. Najčešće je izraženo kombinovano djelovanje ovih faktora.

Ovi faktori umanjuju produkciju drveta i ograničavaju način gospodarenja, odnosno smanjuju intenzitet sječe. U najnižim položajima, na toplim ekspozicijama zastupljene su termofilne šume medunca i crnog graba i šume crnog graba i crnog jasena. Ostali prostor pokrivaju čiste šume bukve i šume bukve i jele sa smrčom. S obzirom na potencijalnu vegetaciju najveće površine treba da zauzimaju šume bukve i jele sa smrčom.

Ova kategorija zastupljena je u istočnom dijelu općine u području Mačak planine, Radonice, Glavuljka i Rebra; zatim u sjevernom dijelu u području Biljevine, Pribilovske kose, M. i V. Kika; te u zapadnom dijelu općine u području Pandurice i Raževca. Južni dio općine ova kategorija obuhvata područje Jasikove i Široke kose, a u centralnom dijelu se nalazi u blizini naselja Božići i Turalići (Rakovica i Brankovica).

VII kategorija šumskih površina

Ova kategorija zemljišta zastupljena je na 3.640,22 ha ili 14,9 % površine općine. U prosjeku nalazi se na višoj nadmorskoj visini u odnosu na ostale kategorije i zahvata veće elementarne areale. U okviru ove kategorije prisutni su slijedeći tipovi zemljišta; Kalkomelanosol, Rendzina, Ranker i vrlo plitki Eutrični i Distrični kambisol na pješčarima i alevrolitima. Najčešće su dvočlane kombinacije Rankera i Distričnog kambisola, pa Rendzina i Kalkokambisola.

Ograničavajući faktori se javljaju u pogledu nagiba, erozije, skeletnosti, dubine i skraćenog perioda vegetacije. Najčešće je izraženo kombinovano djelovanje nagiba i erozije, što upućuje korisnika zemljišta da kod gospodarenja ima u vidu njihovo štetno djelovanje.

Na ovoj kategoriji zemljišta zastupljena je realna vegetacija na nižim nadmorskim visinama, šume hrasta medunca i crnog graba, te crnog graba i crnog jasena, a u višim položajima čiste šume bukve i šuma bukve i jele sa smrčom, a na najvišim vrhovima subalpske šume smrče. Prema potencijalnoj vegetaciji čiste šume bukve treba prevoditi u mješovite šume bukve i jele sa smrčom, jer one bolje koriste proizvodne potencijale zemljišta.

Ova kategorija zastupljena je u centralnom dijelu općine u blizini naselja Trnovac i Orašac (Medveđi do, Prisoje); zatim u južnom dijelu u području planine Rog; te u sjevernom i sjeverozapadnom dijelu u području oko lokaliteta Sudolje i naselja Đakovići (Srednje brdo, Selića gaj, Kruškov brijeg, Visoke njive).

ZONE PROIZVODNE SPOSOBNOSTI I NAČIN KORIŠTENJA ZEMLJIŠTA

I zona – agrozona I

Zemljište ove zone predstavlja najvrijednije područje općine. Zahvata površinu od 1.374,42 ha ili 5,7 % ukupne površine općine, na kojoj su zastupljene II i III kategorija i IVa i IVb podkategorija. Na ovom području je moguća intenzivna poljoprivredna proizvodnja i na dijelu ove agrozone ona se, kao takva i koristi (naročito za ratarske, povrtne i krmne kulture) u dolinama rijeka. To su uglavnom ravni i blago nagnuti tereni na nadmorskim visinama od 450 – 500 m. Ovu agrozonu neophodno je zaštititi od korištenja u nepoljoprivredne svrhe i intenzivirati poljoprivrednu proizvodnju agromeliorativnim mjerama i hidromeliorativnim kao što su navodnjavanje i odvodnja (na manjim dijelovima IVa podkategorije).

II zona – agrozona II

Područje ove agrozone zahvata površinu od 5.003,06 ha ili 20,6 % ukupne površine općine. Čine je površine V i VI kategorije. To su zemljišta osrednjih potencijala na kojima je moguća poluintenzivna poljoprivredna proizvodnja. Pogodnija je za voćarsku nego za ratarsku proizvodnju. Glavna ograničenja u intenzivnoj poljoprivrednoj proizvodnji su nagib terena, klizanje i nemogućnost mašinske obrade tla i dr.

III zona – agrozona III

U III-zonu grupisana su zemljišta najslabijih bonitetnih kategorija (VII kategorije). Sa aspekta zemljišnih potencijala ona predstavlja najslabije područje općine. Zemljišta u okviru ove zone karakterišu se vrlo izraženim ograničenjem za šire korištenje u poljoprivredi. To su u prvom redu zemljišta velike inkliniranosti terena, vrlo male dubine, viših nadmorskih visina i nepovoljnih klimatskih prilika. Zahvata 213,68 ha ili 0,5 % površine općine.

Površine ove zone uglavnom pripadaju društvenom sektoru, a nalaze se pod pašnjacima. Kod površina VII kategorije u planinskom dijelu Kantona, koje se nalaze na takvim formama reljefa koje su jako inklinirane i stjenovite, ne može se očekivati njihova promjena i poboljšanje stanja.

U okviru ove zone najzastupljeniji su slijedeći tipovi tla: Planinske crnice (Kalkomelanosol), Distrična dmeđa tla (Distrični kambisol) i Smeđa tla na krčenjaku (Kalkokambisol). Prema načinu korištenja uglavnom su pod livadama i pašnjacima.

IV zona – zona šuma

Zona šumske vegetacije zahvata površinu od 16.928,37 ha ili 69,7 % ukupne teritorije općine. Na području ove zone uglavnom su zastupljene bjelogorične šume (bukva, grab i hrast) i mješovite šume bukve, jele i smrče u užim predjelima, koje su djelomično devastirane, te je potencijalna erozija i mogućnost klizanja terena uvećana. U narednom periodu potrebno je devastirana područja pošumiti četinarima (smrča i bor).

V zona – urbani prostori

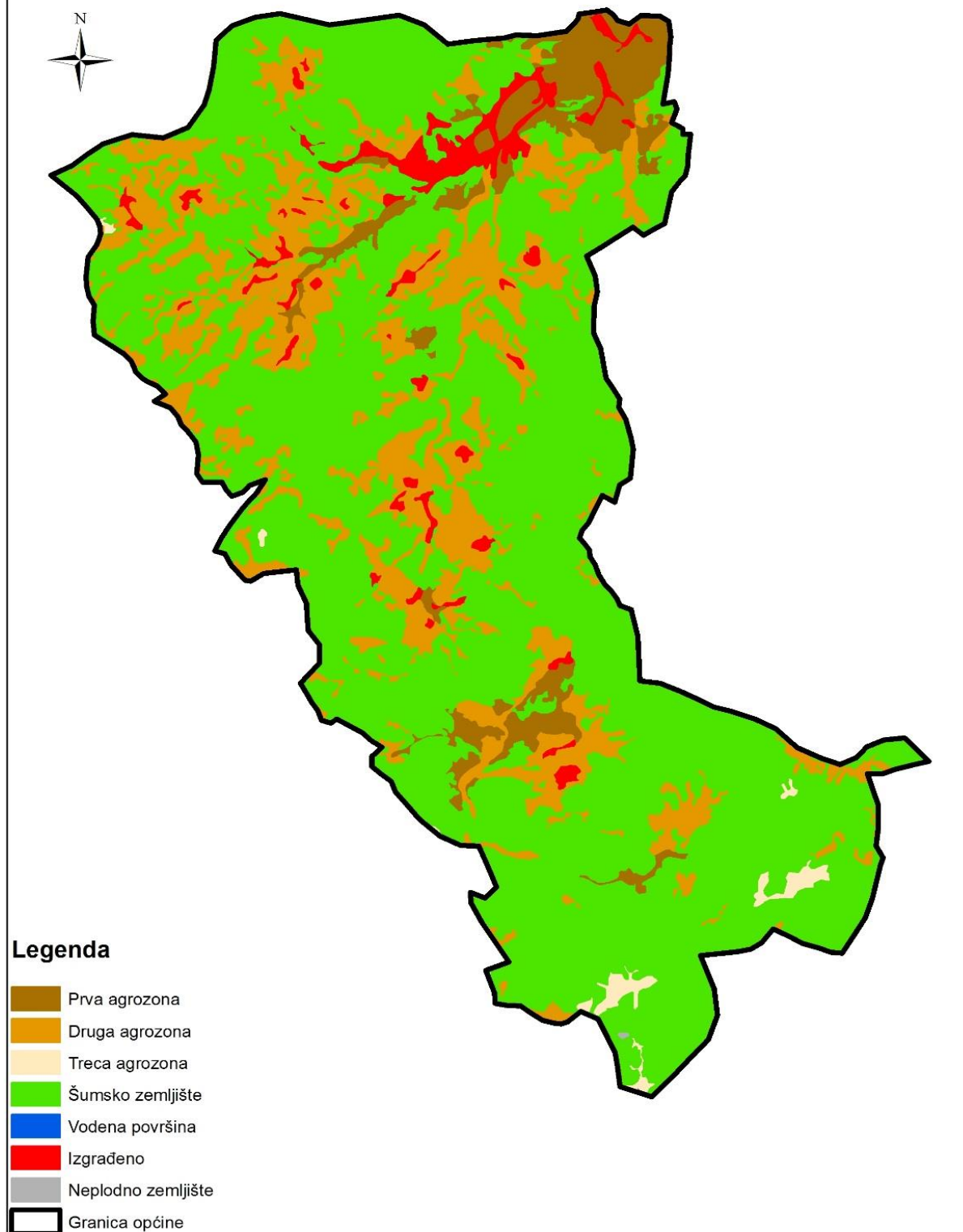
Ova zona zahvata površinu od 756,92 ha ili 3,1 % ukupne površine općine, od čega je izgrađeno poljoprivredno i šumsko zemljište 742,76 ha, a eksploataciona područja, vodene površine i VIII kategorija 14,16 ha. Urbani prostori su nastali uglavnom na kategorijama zemljišta koja su najkvalitetnija sa aspekta poljoprivredne proizvodnje, a to su: II, III, IVa, IVb i V kategorija. Šumsko zemljište je manje zahvaćeno urbanizacijom.

ZONE ZEMLJIŠTA OPĆINE NOVI TRAVNIK

Tabela br. 2. Zone zemljišta općine Novi Travnik

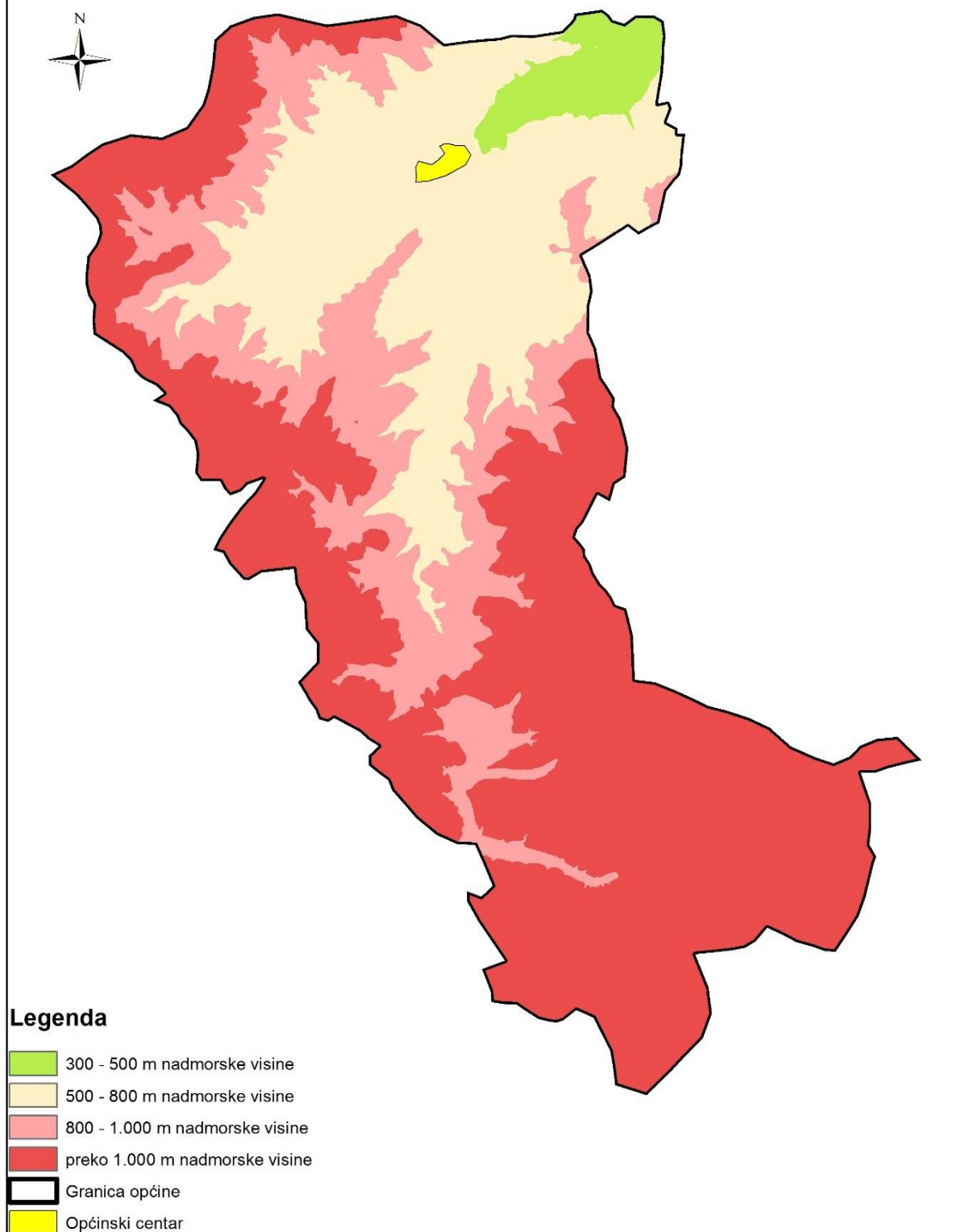
Zona	Kategorije	Površina u ha	%
I agrozona	II	139,14	
	III	441,86	
	IVa	237,80	
	IVb	555,56	
Σ		1.374,42	5,7
II agrozona	V	2.641,90	
	VI	2.361,17	
Σ		5.003,06	20,6
III agrozona	VII	213,68	
Σ		213,68	
IV zona – šuma			
Σ		16.928,37	
V zona – urbane i površine	Izgrađeno	742,76	
		3,08	
		6,56	
		4,52	
Σ	VIII	756,92	3,1
Σ I+II+III+IV+V		24.276,45	100,00

**OPĆINA NOVI TRAVNIK
KARTA AGROZONA I ZONA KORIŠTENJA ZEMLJIŠTA**

Slika br. 8. Karta agrozona korištenja zemljišta

OPĆINA NOVI TRAVNIK KARTA NADMORSKIH VISINA

Slika br. 9. Nadmorske visine općine Novi Travnik

TLA OPĆINE NOVI TRAVNIK

Na području općine Novi Travnik dominiraju automorfna i hidromorfna tla. Automorfna tla zauzimaju najveći dio područja i nalaze se izvan domašaja poplavnih i podzemnih voda. Na njima se ne zadržava ni slivna voda. Perkolacija vode kroz solum je nesmetana, prema tome u fazi vegetacije često pate od nedostatka vlage.

U najvećoj mjeri zemljišnih površina zastupljen je tip tla Ranker+Dystric Kambisol (14.225 ha - 58,49%). Debljina površinskog – plodnog sloja kod većine tipova tla je promjenjiva. Temeljni supstrat čine karbonatne stijene i klastiti, a u značajnoj mjeri i degradirane flišne naslage. Značajno je zastupljen i Kalkomelanosol +Kalkokambisol (2.038 ha 8,38%), dok su u najmanjim površinama zastupljeni Eugley (47 ha – 0,19%), Kalkomelansol (397 ha – 1,64%), Eutric Kambisol (190 ha – 0,78%), Pseudoglej (112 ha – 0,46%) i Ranker (365 ha – 1,50%).

Na području općine Novi Travnik miješaju se glinoviti produkti raspadanja koji potiču od čistih krečnjaka i silicijskog praškastog materijala, pa su se na ovim stijenama obrazovala pretežno smeđa kisela plitka, srednje duboka tla i smeđa degradirana tla. Fluvisoli su tla u neposrednim blizinama rječica i potoka općine Novi Travnik, mlada tla sa razvijenim A horizontom na aluvijalnim sedimentima.

Tab. br.3. Tipovi tla na općini Novi Travnik

Tip tla	Površina (ha)	%
Automorfna tla		
Eutrični kambisol	190,94	0,87
Distrični kambisol	4.679,20	19,24
Kalkomelanosol	397,95	1,64
Kalkomelanosol + Kalkokambisol	2.038,09	8,38
Ranker	365,80	1,50
Ranker + Distrični kambisol	14.225,87	58,49
Rendzine + Eutrični kambisol	1.529,51	6,29
Hidromorfna tla		
Pseudoglej	112,57	0,46
Fluvisol	736,89	3,03
Euglej	47,10	0,19
Ukupno	24323,92	100

Po sastavu vegetacije, biljni pokrov općine Novi Travnik na pojedinim tipovima tla jako je heterogen i sastoji se od visokih crnogoričnih i bjelogoričnih šuma raznolikog sastava, niskih bjelogoričnih degradiranih šuma bukve i hrasta i sitnog grmlja (makije), pašnjaka, livada, oranica i voćnjaka. Da se uočiti i značajan poljoprivredni potencijal zapušten, neobrađen, degradiran i prelazi u ruderalno stanište. Pojava močvarnog zemljišta i tresetišta, karakteristična je samo za neka područja (Pavlovica). U obilju šumskih i livadskih površina, na prostoru općine raste raznovrsne ljekovite biljne vrste i gljive.

Eutrični kambisol

Ovo tlo je nastalo na kiselim matičnim stijenama. Morfološka građa profila ovog tla je A- Bv - Cn. Karakteriše se humusnim horizontom koji je obično ohrični - Aoh ili umbrični – Aum (na višim nadmorskim položajima), ispod kojeg se nalazi kambični Bv horizont. Ova tla se karakterišu visokom kiselošću i niskim sadržajem baza. Reakcija tla iznosi 5-5,5, a zasićenost kompleksa bazama je manja od 50%, te se zbog toga nazivaju distrična. To su pretežno lahka tla i sadrže dosta skeleta (20-40% i više). Dobro su aerisana i vodopropusna. Ovo su tipična šumska tla, a koriste se i kao livade i pašnjaci, te kao oranice. Uzgoj voćarskih kultura je ograničen uslijed nepodesne planinske klime. Povoljna su za uzgoj krompira. Osim toga, na njima dobro uspijeva raž, ječam i zob.

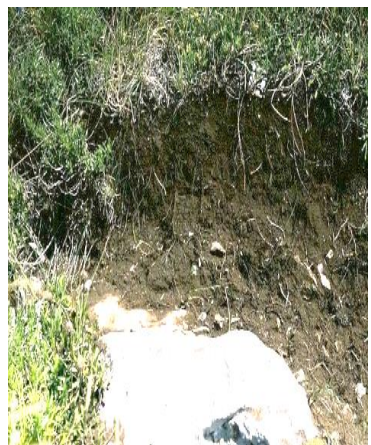
Distrično smeđe tlo

Ovo tlo, za razliku od Eutričnog smeđeg tla, je nastalo na kiselim matičnim stijenama. Karakterizira ga humusni horizont koji je obično ohrični - Aoh ili umbrični - Aum (na višim nadmorskim položajima), ispod kojeg se nalazi kambični (B)v horizont. Step en zasićenosti bazama ovog tla je ispod 50 %, a reakcija je kisela (što znači da je pH vrijednost ispod 5,5). Dakle, morfološka građa profila ovog tipa tla je A-(B)v-C ili R. U području Općine Novi Travnik ovo tlo je formirano na alevrolitima, pješčarima, filitima, gabru, glinama, glincima, keratofirima, spilitima, konglomeratima, kvarcu, riolitima, škriljcima, flišu, melafirima, rožnjacima, šljuncima i pijescima, kvarcdioritu i dr. Zastupljena su u površini od 4.679,20 ha ili 19,24 %.

Kalkomelanosol

Visoke nadmorske visine, imali su odlučujući uticaj na razvoj ovog tipa tla. Reakcija tla u H₂O se uglavnom kreće u granicama blago kisele do alkalične. Prema teksturnom sastavu uglavnom su to ilovaste pjeskulje i pjeskovite ilovače. Dakle, može se reći da se radi o rahlom tlu, povoljnih svojstava sa aspekta ukorjenjavanja biljaka. Ukupna poroznost (volumen pora) se kreće preko 50 %, a vrijednost kapaciteta za vodu je velika preko 50 %, što znači da su ova tla porozna i mogle bi se označiti kao povoljna tla da nije drugih ograničavajućih faktora (plitkoća profila, stjenovitost i kamenitost i dr.), zbog kojih ona ipak nisu pogodna za neku intenzivniju biljnu proizvodnju. Površina ovih tala na općini Travnik je 397,95 ha ili 1,64 %.

Kalkomelanosol + Kalkokambisol

To su pretežno plitka do srednje duboka tla. Reakcija tla u površinskom horizontu se kreće od blago kisele do alkalične. Dosta su humozna tla u prvom horizontu ali humoznost naglo opada sa dubinom tla. Uglavnom su u ilovače. Karakteristične su smeđe boje, nešto težeg teksturnog sastava, izraženije strukture i znatno manje humoznosti od površinskog horizonta. Prema fizičkim i hemijskim svojstvima ovo nisu loša tla, ali zbog često izražene površinske stjenovitosti i kamenitosti, plitkoće tla, te velikih nadmorskih visina na kojima su izdvojena, ona nisu prikladna za intenzivnu biljnu proizvodnju. Zato se uglavnom koriste kao livade i pašnjaci, odnosno nalaze se pod vegetacijom koja je već prilagođena datim ekološkim uslovima. U području općine zauzimaju površinu od 2.038,09 ha ili 8,38 %.

Ranker - Humusno-silikatno tlo

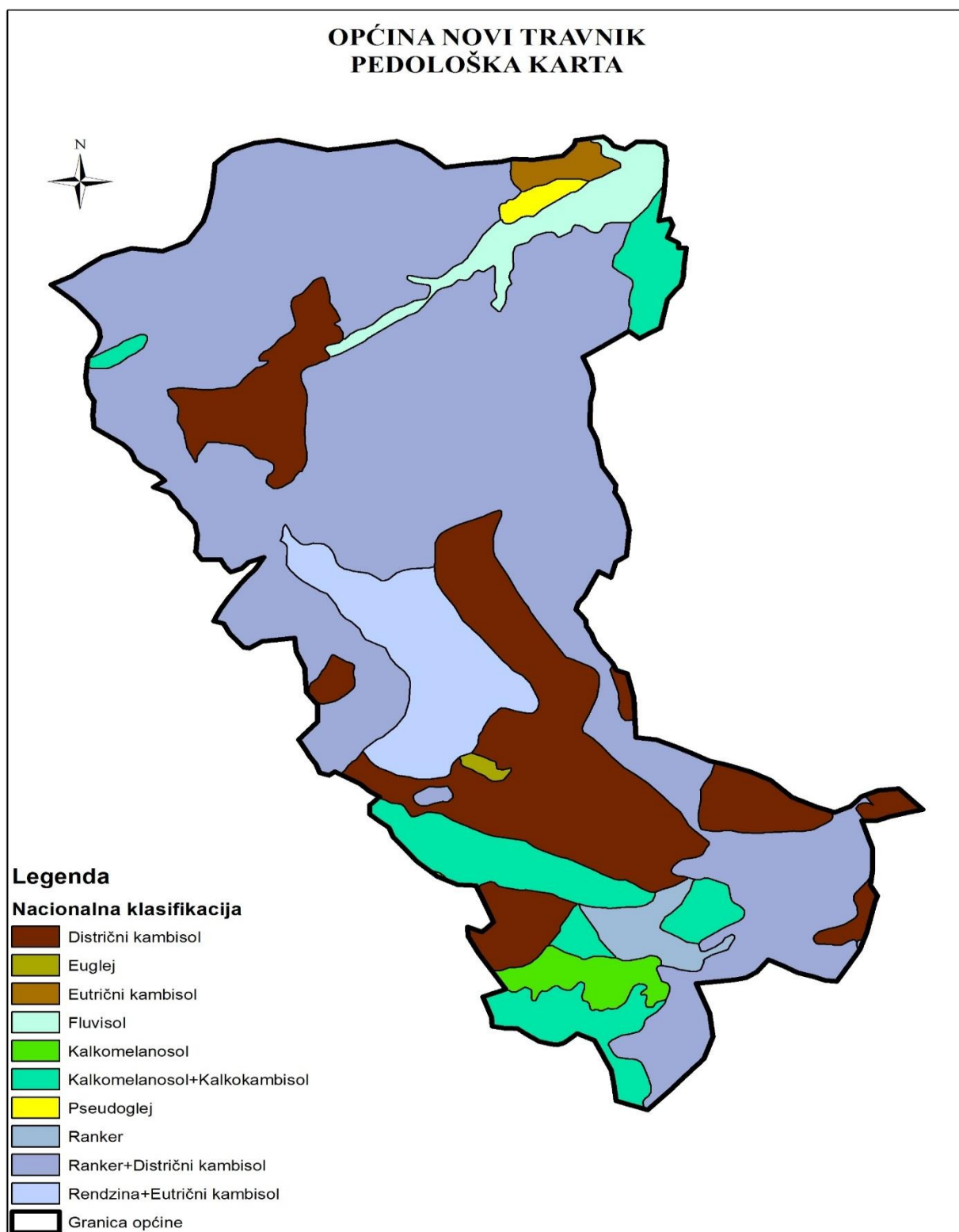
Rankeri se najčešće formiraju na kiselim stijenama i u pravilu se javljaju uz distrično smeđa tla na jače izraženim, inkliniranim terenima. Reakcija tla je uglavnom kisela do neznatno kisela. Po sadržaju humusa to su srednje humozna, a po teksturnom sastavu su pjeskovite ilovače i ilovače. Plitka su i srednje duboka tla, lakšeg teksturnog sastava i pretežno manje ili više skeletoidna. U području općine Novi Travnik izdvojeni su Rankeri na: alevrolitima, pješčarima, škriljcima, filitima, gabru, glinama u površini od 365,80 ha ili 1,5 %. Ranker + Distrični kambisol u kombinaciji zauzimaju površinu od 14.225,87 ha ili 58,49 % što čine najveći dio općine.

Rendzina

To je humusno-akumulativno tlo koje se razvija na rastresitom karbonatnom supstratu (u ovom slučaju se formira na krečnjacima). To su tla sa A-C profilom nastala na fizički rastrošenim materijalima. Geneza rendzina ide od sirozema (protorendzina), a evoluiraju u toku svoga razvoja u smeđe tlo i lesivirano tlo. U području općine Novi Travnik ovo tlo zajedno sa Eutričnim kabisolom zauzima površinu od 1.529,51 ha ili 6,29 %. Najbolja proizvodna svojstva imaju rendzine nastale na laporcima i morenskim nanosima, dok su znatno manje plodne one na laporovitim krečnjacima. Duboke rendzine su podesne za obradu naročito u područjima podložnim plavljenju

Slika br. 10. Pedološka karta općine Novi Travnik

4. PRIVREDNI PROMETNI I DEMOGRAFSKI ASPEKTI

4.1. Privredni aspekti

Ekonomski razvoj općine Novi Travnik u bliskoj prošlosti, temeljio se na segmentu metalne industrije, tako da su svi drugi aspekti uključujući i poljoprivredu bili sekundarni. Predratni napredak općine proizlazio je iz systemske integracije u šire okruženje putem snažne izvozne orijentacije namjenske industrije, koja je bila okosnica privrednog razvoja i koju je općinu činila jednu od razvijenijih u širem okruženju. Privredu bilo koje općine, pa i općine Novi Travnik nije moguće razvijati isključivo na vlastitim (mikro) potrebama, odnosno potrebama lokalnog tržišta ili lokalno raspoloživim resursima. Ta integracija u ekonomskom smislu se provodi putem tržišne orijentacije privrede prema potencijalima domaćeg i ino tržišta. U proteklom ratu općina je izgubila industrijske potencijale (Tvornice mašina «Bratstvo»). Bez obzira na nastojanja i intencije za generiranje razvoja, menadžment općine nastoji da povrati u značajnijoj mjeri imidž i rejting razvijenog metalno - prerađivačkog segmenta (giganta) uključujući i druge privredne aspekte. Ta intencija samo je zbog objektivnih okolnosti djelimično ostvarena. Danas ova privredna grana upošljava cca 1.500 radnika sa šansama novih investicionih i kapitalnih ulaganja u održive programe.

Zbog ograničenih privrednih mogućnosti, cijenimo da će revitalizacija segmenta agrara uz druge privredne i druge djelatnosti u značajnoj mjeri nadomjestiti objektivna ograničenja ukupnog privrednog razvoja.

4.2. Prometna povezanost

Općina Novi Travnik ima povoljan geoprometni položaj, s obzirom da kroz njen teritorij prolazi magistralni put M 16-4 preko kojeg se odvija saobraćaj na pravcu: Nević Polje – Novi Travnik - Bugojno.

Kroz općinu prolazi i regionalni put R.439 koji povezuje Novi Travnik sa Gornjim Vakufom/Uskopljem. U općini su uglavnom asfaltirani lokalni putevi, što sa magistralnim i regionalnim čine ukupnu dužinu od 143 km.

4.3. Demografski pokazatelji

Općina Novi Travnik, prema popisu stanovništva iz 2013. godine ima 23.832 stanovnika, sa ukupno 7.267 domaćinstava. Broj stanovnika općine Novi Travnik u odnosu na popis iz 1991. godine značajno se smanjio. Uporedimo li podatke o gustini naseljenosti općine sa većim brojem općinama u Bosni i Hercegovini, vidjet ćemo da Novi Travnik spada u red srednje naseljenih mjesta u BiH sa prosječnom gustinom naseljenosti od 102,87 stanovnika po kilometru kvadratnom. Starosna struktura stanovništva općine je nepovoljna, posebno u ruralnim sredinama.

5. STANJE SEKTORA AGRARA - STARTNA POZICIJA

5.1. Pretpostvke za razvoj sektora agrara općine Novi Travnik

Danas agrarni sektor u općini Novi Travnik prate razna ograničenja, koja nepovoljno utječu na efikasnost, umanjuju produktivnost i prinose u sektoru agrara. Ta ograničenja su usitnjenost posjeda poljoprivrednih gospodarstava, uglavnom nekontrolisana vlastita proizvodnja, neuređeno zemljište, nedovoljno korištenje vode za navodnjavanje, nedostatak mehanizacije i druge opreme, nedovoljan transfer znanja u određenim proizvodnjama, nedovoljna investiciona ulaganja i drugo. Većina navedenih ograničenja aktuelna su i na većini drugih područja, iako je u posljednjih par godina klima za progres agrara na nivou općine Novi Travnik evidentna. Imajući u vidu nisku akumulativnu sposobnost poljoprivrede jasno je da je u postojećim uslovima teško održiv eventuelni profit određene proizvodnje, pa čak i nivo proste reprodukcije. Ipak, resursni temelj općine Novi Travnik u sektoru poljoprivrede nije dovoljno iskorišten. Rastući indeks starosne dobi poljoprivrednika, nosi sa sobom izraženu depopulaciju ruralnih područja, ali i njeno istovremeno demografsko starenje. Negativni demografski i ekonomski trendovi izraženiji su u ruralnim područjima. Usitnjenost posjeda na porodičnim gospodarstvima je jedan od elemenata koji sputava razvoj specijalizirane (tipizirane) proizvodnje, upotrebu mehanizacije, efikasniju primjenu agrotehničkih mjera, a time se teže sprovodi organizovaniji vid proizvodnje i povećanje prinosa u biljnoj proizvodnji i produktivnosti u animalnoj proizvodnji.

Poljoprivrednu proizvodnju na općini Novi Travnik karakterizira naturalna proizvodnja na obiteljskim gospodarstvima za podmirenje prehrambene sigurnosti sopstvene porodice, a manjim dijelom robna (komercijalna) proizvodnja koja uglavnom nije ugovorno vezana sa prerađivačkom industrijom, izuzev proizvođača mlijeka koji su u blizini urbanog naselja (udaljeni proizvođači mlijeka od centra grada su izvan organiziranog otkupa mlijeka), maline i sakupljača ljekovitog bilja i gljiva.

5.2 Poljoprivredni resursi

Ukupne površine zemljišta općine Novi Travnik su većinom u državnom vlasništvu (15.446) od ukupne površine 24.247 ha, dok je 8.780 ha u privatnom vlasništvu. Ako se uzme u obzir površina raspoloživog obradivog zemljišta (oranice i bašte, voćnjaci i livade) i procjena trenutnog broja stanovnika, općina Novi Travnik ima oko 0,24 ha obradivog zemljišta po glavi stanovnika, što je prema standardima iznad minimalnog nivoa koji omogućava proizvodnju dovoljnu za prehranu stanovništva većine poljoprivrednih proizvoda općine Novi Travnik. Zemljišni resurs je sigurno najznačajniji prirodni resurs, raspoloživo poljoprivredno zemljište se mora sačuvati i koristiti na najbolji mogući način. Kada se jednom trajno izgubi postaje neobnovljiv resurs.

5.3. Biljna proizvodnja

Poljoprivrednu proizvodnju karakteriše tradicionalni način proizvodnje s malom produktivnošću i velikim troškovima, izuzetak čine proizvođači koji proizvode za tržište i koji koriste intenzivan način proizvodnje uz poštivanje pravila agrotehničkih mjera. Većina domaćinstava se bavi mješovitom poljoprivrednom proizvodnjom, manji broj farmi su specijalizovane na kojima se odvija tržišno orjentisana proizvodnja. Na

području općine imaju 751 poljoprivredna proizvođača upisana u Registar poljoprivrednih gazdinstava.

Tab. br.4. Sjetvene površine i kultura po godinama – Novi Travnik

Godina	Zasijana površina u ha			
	Ukupno	Žita	Povrtno bilje	Krmno bilje
2013	844	445	168	231
2014	915	480	205	230
2015	900	450	205	250
2016	943	510	210	223

Po evidenciji i analizama službe zadužene za segment poljoprivrede samo je manji broj proizvođača u biljnoj proizvodnji tržišno orijentisan i postižu prosječne prinose (na nivou FBiH), primjenjuju standardnu agrotehniku uzgoja. Ostala poljoprivredna domaćinstva nisu isključivo vezana za tržište, povremeno se pojavljuju na tržištu sa viškovima svojih proizvoda, primjenjuju manji stepen agrotehnike, bave se mješovitom poljoprivrednom proizvodnjom i ostvaruju dio dohotka za svoja domaćinstva iz poljoprivredne proizvodnje.

Tab. br. 5. Struktura proizvodnje žitarica i krompira – Novi Travnik

Kulture	Zasijana površina u ha			
	2013	2014	2015	2016
Pšenica				
Proizvodnja (t)	450	400	400	420
Zasijana površina(ha)	150	160	160	150
Prinos / ha	3	2,5	2,5	2,8
Kukuruz				
Proizvodnja (t)	75	69	125	225
Zasijana površina(ha)	30	30	50	90
Prinos / ha	2,5	2,5	2,5	2,5
Ječam				
Proizvodnja (t)	336	300	300	350
Zasijana površina(ha)	120	120	120	140
Prinos / ha	2,8	2,5	2,5	2,5

Ratarsku proizvodnju na općini Novi Travnik možemo ocjeniti kao nedovoljno razvijenu. Veći broj proizvođača proizvodi za svoje potrebe i manji dio za tržište na kojem je potražnja jako varijabilna. Izuzetak čine manji broj većih proizvođača koji proizvode hranu za vlastitu stoku, zatim proizvođači koji ugovore proizvodnju i u nazad nekoliko godina, proizvođači koji se odlučuju za poljoprivredne proizvodnje koje se potiču/premiraju iz budžeta Federacije BiH ili SB kantona.

Proizvodnja žitarica na općini Novi Travnik je u zadnjih nekoliko godina ustaljena, kreće se do 510 ha (2016) i nema značajnijeg povećanja iz više razloga a to su: visoka cijena repromaterijala, niske otkupne cijene, izostanak i nizak iznos poticaja, nelojalne tržišne konkurencije sa uvezenim žitaricama.

Proizvodnja povrća na općini Novi Travnik na značajnijem proizvodnom prostoru ima odgovarajuće prirodne uslove za dalji razvoj. Glavnina ove proizvodnje odvija se na

gazdinstvima s mješovitom proizvodnjom, gdje je povrće dopunski izvor prihoda. Većina proizvodnje povrća namijenjena je za vlastite potrebe i lokalnom tržištu, pogotovo ona na otvorenom polju. U strukturi proizvodnje najzastupljeniji je krompir.

Tab. Br. 6. Struktura proizvodnje povrća – Novi Travnik

Kulture	Zasijana površina u ha			
	2013	2014	2015	2016
Krompir				
Zasijana površina(ha)	120	150	150	150
Luk crveni				
Zasijana površina(ha)	7	7	7	7
Grah				
Zasijana površina(ha)	12	13	13	13
Kupus				
Zasijana površina(ha)	5	6	6	5
Paradajz				
Zasijana površina(ha)	4	5	5	5
Paprika				
Zasijana površina(ha)	3	4	4	4

Povrtlarska proizvodnja u zaštićenom prostoru predstavlja jedan od najintenzivnijih oblika poljoprivredne proizvodnje koja se profitabilno može zasnovati i na manjim posjedima. Površine pod kojima se nalazi uzgoj povrća u zaštićenom prostoru konstantno se šire, tako da su dostigle površinu od 5.000 m². Obzirom da je ovo ekonomski najprofitabilnija proizvodnja za manja gazdinstva mnogi se proizvođači opredjeljuju za plasteničku proizvodnju. Veličina plastenika najčešće se kreće od 50-100 m², samo dva registrirana proizvođača imaju dva plastenika sa 500 i više m². U strukturi proizvodnje u zaštićenim objektima dominiraju paradajz, salatni krastavac, paprika u proljetno-ljetnom i salata, špinat i mladi luk u jesensko-zimskom periodu.

Voćarska proizvodnja, sa postojećim starim zasadima, predstavlja ekstenzivni sistem uzgoja, sa vrlo niskim prinosima i uglavnom zapuštenim posjedom. Izuzetak čine par proizvođača čiji su voćnjaci intenzivnog uzgoja podignutih u posljednjem periodu, prije svega jabuke, kruške i šljive.

Dakle, trenutno je na općini Novi Travnik oko 20.670 stabala voćnih drvenastih vrsta (stablašica) ekstenzivnog i poluintenzivnog uzgoja, te 45 ha jagodastog voća (2016), prije svega maline sa intencijom rasta u narednim godinama. Značaj podignutih zasada jagodastog voća na prostoru općine Novi Travnik nije potrebno posebno isticati, obzirom da je ova proizvodnja izvozno orjentirana i visoko profitabilna. Dakle, zbog visokog prihoda na relativno manjim površinama malina predstavlja najeklatantniji **model samozapošljavanja**.

Tab. br.7. Struktura proizvodnje voća – Novi Travnik

Kulture	Zasijana površina u ha			
	2013	2014	2015	2016
Šljiva				
Broj voćnih stabala	10.500	11.000	11.100	11.100
Jabuka				
Broj voćnih stabala	5.700	5.900	5.900	5.900
Kruška				
Broj voćnih stabala	1.700	1.700	1.700	1.700
Trešnja				
Broj voćnih stabala	1.000	1.000	1.000	1.000
Višnja				
Broj voćnih stabala	900	900	900	900
Orah				
Broj voćnih stabala	750	700	700	700
Malina				
Površina u ha.	17	18	20	45

Pored mogućnosti uzgoja maline i druge kulture jagodastog voća imaju perspektivu za uzgoj prije svega, jagode, borovnice, kupine i ribizle za čiji uzgoj postoje povoljni agroekološki uvjeti u ruralnim predjelima općine Novi Travnik. Pored poljoprivrednih kultura koje se uzgajaju na poljoprivrednim površinama, značajan dio prihoda ruralnog stanovništva općine, predstavlja i prihod ostvaren od ubiranja šumskih plodova i ljekovitog bilja.

5.4. Animalna proizvodnja

Animalna proizvodnja bi trebala imati najveći ekonomski značaj u poljoprivredi. Poseban je značaj stočarstva u tome što se putem gajenja preživara iskorištavaju proizvodne površine koje u ovoj općini nisu zanemarljive. U općini Novi Travnik proizvodnja mlijeka i mesa posljednjih godina stagnira. Broj svih vrsta i kategorija stoke posljednjih godina je sa manjim izmjenama.

Govedarstvo predstavlja najvažniju granu stočarske proizvodnje, a indirektno je jedna od najvažnijih grana poljoprivredne proizvodnje uopšte. Otkup mlijeka sa prostora općine Novi Travnik obavljaju: "ZIM" Zenica; "Milkos" Sarajevo; "E-Ekonomija" Kiseljak; "Poljorad" Travnik; "Livada" Gornji Vakuf-Uskoplje. Prema podacima SB kantona godišnja količina koja prođe kroz sistem poticaja je cca 2.500.000 l. Pretpostaviti je da je ovaj broj nešto veći, obzirom da dio otkupljenog mlijeka nije u sistemu poticaja. Proizvodnju mlijeka u sistemu otkupa obavlja oko 200 gazdinstava sa intencijom blagog povećanja uzrokovano ne povećanjem broja grla već povećanom produktivnosti. U većini slučajeva to su proizvođači sa 1-3 grla. Postoje svijetli primjeri proizvođača koji svoju poslovnu filozofiju usmjeravaju u robnu proizvodnju mlijeka, kao što je farma "Smrike" d.o.o u Stojkovićima. Novi objekat (farma muznih grla i priplodnog materijala) je u izgradnji i predstavlja najsavremenije tehničko – tehnološki aspekt i dostignuće u kontekstu standarda EU (objekat može služiti za praktičnu izvedbu nastave poljoprivrednim i veterinarskim fakultetima u BiH). Pored navedene farme za proizvodnju mlijeka značajno je navesti i druge robne proizvođače mlijeka, prije svega:

Farma Bistro 34 grla, farme iz Pečuja - Javorak, Kenan, Zaim, Kando; zatim farme iz Bistrog - Lendo, Rizvić; farma Zelena dolina – Kasapovići; farma u Čakićima - Selvedin Zukić, sve sa 15-20 grla),

Pored uzgoja mliječnih goveda, manji broj poljoprivrednih proizvođača orjentisao se na **tov junadi** u cilju proizvodnje mesa u sistemu stajskog uzgoja u prosjeku sa 2-4 tova grla, iako je evidentirano 5-6 proizvođača sa 10-tak tovnih grla, a u naselju Has farma Brizje sa 40 grla tova junadi. Na prostoru općine Novi Travnik sve je veći interes i itencija pojedinaca za izgradnjom savremenih objekata i robnu (komercijalnu) proizvodnju mesa koju je neophodno u svim aspektima maksimalno podsticati.

Naturalni (manji proizvođači) proizvođači mlijeka i mesa (muzna grla i tov junadi) većinom sami proizvode kabastu hranu na svom imanju, koja je neophodna u ovoj proizvodnji, ali nedovoljna i ekstenzivna. Pravilnik o obaveznom označavanju i upisu u registar krupne i sitne stoke i vođenje evidencija od strane Veterinarske ustanove uz kontrolu Federalnog ministarstva poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva u znatnoj mjeri uvodi u sistem kontrolu zdravstvenog stanja životinja koje se stavljaju u promet.

Tab. br.8. Struktura stočnog fonda općine Novi Travnik

Vrsta stoke	Broj grla		
	2013	2014	2015
Goveda- ukupno – krave i junice	2.070	2.100	2.000
Ovce-ukupno – ovce za rasplod	3.800	3.800	3.900
Svinje- krmače i suprasne nazimice	2.000	2.000	2000
Konji- ukupno	100	90	90
Perad- ukupno - nosilice	27.000	30.000	25.000
Koze- ukupno	160	150	150

Uzgoj muznih grla, prema tome i **proizvodnju mlijeka** na općini Novi Travnik generalno ograničavaju neadekvatni stajski objekti, nedostatak odgovarajuće opreme za mužu i čuvanje mlijeka do predaje otkupljivaču, lošim genetskim potencijalom muznih grla, nedostatkom radne snage, neadekvatnom ishranom, higijenom uzgoja i dr. Na putu evropskih integracija i sve oštrijih kriterija vezanih za kontrolu proizvodnje i kvaliteta mlijeka, proizvođači će biti suočeni sa sve većom potrebom usklađivanja proizvodnog procesa sa zahtijevanim standardima.

Ovčarstvo iskazuje jednu konstantnost u broju posljednjih godina, samo sa blagim povećanjem, tako da nema progressa u ovoj oblasti. Trenutno na općini Novi Travnik ima 3.900 ovaca, od kojih najveći broj proizvođača posjeduju manja stada. Uglavnom se ovčarskom proizvodnjom bavi 20 proizvođača - sa stadima više od 50 ovaca. Dakle, ovčarstvo je zadržalo tradicionalan način proizvodnje ne doživljavajući skoro nikakve tehnološke promjene. Ovce ispašu i dalje vrše isključivo na neuređenim pašnjacima. Kod manjeg broja većih proizvođača uzgoj ovaca je još uvijek nomadski, tako da su česti problemi pašarenja, korištenja tuđeg zemljišta, pregona stada preko usjeva i dr. Vlasnici ovaca ispašu obavljaju po čitavom prostoru općine čineći često štetu vlasnicima zemljišta, bez ugovora o korištenju pašnjaka što su dužni članom 68. Zakona o poljoprivrednom zemljištu (Sl. Novine F BiH broj 52/09). Plasman ovčjeg mesa vrši se

klanjem jagnjadi kroz ugostiteljske objekate i kroz meso za kurbane što je sezonskog karaktera. **Kozarstvo** u općini predstavlja sekundarnu proizvodnu granu. Aktuelna su samo dva manja proizvođača koza u mjestima: Bučićima i Đakovićima sa 15-20 grla pasmine križanaca.

Uzgoj **svinja** u zadnjih nekoliko godina ne pokazuje povećanje niti dobija na većem značaju. Na prostoru općine Novi Travnik većina proizvođača posjeduju 2-3 rasplodne krmeče. Samo je neznatan broj ozbiljniji proizvođač sa 10 krmača, dok su kao robni proizvođači registrovane dvije (2) farme sa 80-100 grla/turnus.

Uzgoj **koka nosilja** i proizvodnja konzumnih jaja robnog karaktera, u općini Novi Travnik registrovana je u poduzeću "Oskar" d.o.o. – Pećine, te manje farme u Stojkovićima, Rastovcima i Zubićima. Naglašavamo da su farme koka nosilja kod navedenih proizvođača savremene i u skladu sa europskim standardima. Ova proizvodnja ima razvojnu perspektivu ali je ograničena nelojalnom konkurencijom i poremećenim odnosom repromaterijala i cijene proizvoda. **Proizvodnja brojlera** obavlja se u poduzeću "TOCK" promet - Nević Polje

Pčelarstvo na ovim prostorima ima i dugu i bogatu tradiciju. Zastupljenost više klimatskih zona, velike površine prirodnih livada i pašnjaka i prostrano područje sa bogatim florističkim sastavom osiguravaju povoljne uvjete za razvoj ove agrarne djelatnosti. Značaj pčelarstva ne ogleda se samo u proizvodnji meda i drugih pčelinjih proizvoda, već i u oprašivanju biljaka čime doprinosi povećanju produktivnosti raznih vrsta voćnih i drugih kultura. Dominira stacionirano pčelarenje, a mali dio proizvoda (meda) plasira se kroz maloprodaju, uglavnom je to prodaja na pijacama, sajmovima ili „kućnom pragu“. U općini Novi Travnik registrirano je 26 pčelara sa više od 30 košnica. **Na skoro svim proizvodnim područjima općine Novi Travnik nedostaje usaglašavanje proizvođača maline i pčelara (prilikom zaštite maline hemijskim sredstvima dolazi u značajnoj mjeri do pomora pčela), što predstavlja potencijalnu opasnost za opstanak ovog i onako ranjivog segmenta agrara.**

Proizvodnja ribe na općini Novi Travnik nema robni (komercijalni) karakter, iako postoje dobri uslovi i tržišnost za ovu proizvodnju. Aktuelan je registrirani obrtnički subjekt „Ribnjak“, dok su nizvodno od njega evidentirana dva manja ribnjaka sa povremenim radom i neoficijelnim (neregistriranim) statusom.

5.5. Bilans proizvodnje i potrošnje hrane – Novi Travnik

Na općini Novi Travnik u testiranih pet (5) životnih namirnica i usporedbama ukupne proizvodnje i potrošnje hrane, može se konstatovati da je izražen nedostatak osnovnih životnih namirnica (mesa, kruha, krompira, jabuka). Izražen je višak mlijeka proračunat na temelju statističkih podataka (višak mlijeka po stanovniku proizilazi iz statističkih podataka, mada je taj podatak upitan po ocjeni ekspertnog tima)

Tab. br. 9. Bilans proizvodnje i potrošnje testiranih proizvoda – Novi Travnik

PROIZVOD	Ukupna proizvodnja/t	Potrošnja kg/stanovnik	Potrebno t. za N. Travnik	Manjak/vi šak tona	Manjak/sta novnik kg	Višak/stan ovnik kg
MESO	208	45	1.045	-837	-44	-
MLIJEKO	3.740	95	2.207	1.533	-	65
KRUH	420	55	1.277	-857	-37	-
KROMPIR	750	38	882	-132	-6	-
JABUKA	118	25	580	-462	-20	-

6. CILJEVI I MJERE POLJOPRIVREDNE POLITIKE

6.1. Reformski ciljevi na nivou Bosne i Hercegovine

Prilagođavanje inicijativama i standardima EU u sektoru agrara i obavezama prema procesima nedavno usvojene koordinacije, zahtijeva novo definisanje i uloge poljoprivrede kako na državnom tako i na nižim nivoima vlasti (entitetima, kantonima i općinama). Fokus problema je nedostatak nosioca agrarne politike na državnom nivou, pa se zbog toga vođenje agrarne politike u praksi odvija na nivou općina, kantona i entiteta. Veliki broj poljoprivrednih gazdinstava zbog loše startne pozicije danas nije konkurentno poljoprivredi iz okruženja, bez obzira na uklapanje prema tržišnim principima i uvođenjem u značajnoj mjeri međunarodnih standarda i prakse.

Poljoprivreda, pogotovo u ruralnim područjima, još uvijek ima ulogu socijalnog amortizera, ona djelimično ublažava socijalne tenzije, ali se na taj način održava naturalna proizvodnja (proizvodnja za autokontum - usitnjeni sektor i vlastite potrebe) i koči nužne sektorske promjene. Mnogi strateški dokumenti vezani za revitalizaciju sektora agrara često su predlagali mjere za postizanje određenih ciljeva, koji su postavljani dosta ambiciozno, ponekada i nerealno. Ponekada su bili proizvodno orjentisani, a nisu dali ono što je najbitnije, prije svega ulogu države u razvoju poljoprivrede. Veliki broj napisanih dokumenata ostali su kao beživotne papirne tvorevine ili spisak pustih želja, ali nikako kao državna platforma u promjeni ambijenta u sektoru agrara.

Mjere u okviru tržišno-cjenovne politike, carinske i politike cijena poljoprivrednih proizvoda, kao i spoljnotrgovinske politike i mjere za stabilizaciju tržišta biti će ograničene prije svega zahtjevima koji proizlaze iz potpisanih međunarodnih ugovora. To su prije svega potpisani sporazum CEFTA i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i ostali bilaternalni sporazumi. Iako, unutar svih tih sporazuma postoje klauzule koje govore o zaštiti domaćeg tržišta njih nije u praksi lako provesti. Razlog tome je što tržište na nivou države generalno, ima karakteristiku institucionalne neuređenosti, prije svega, usljed netransparentnog i neefikasnog zakonodavnog sistema, pogotovo usljed veoma komplikovane procedure u dogovorima i provedbi, posebno u čestim destrukcijama. Slobodno tržište i tržišna ekonomija često su sinonimi za zakonski neuređeno tržište ili tržište gdje institucije ne garantuju primjenu postojećih zakona.

6.2. Reformski ciljevi na nivou Federacije BiH

Reformski ciljevi agrarne politike na nivou FBiH određeni su Zakonom o poljoprivredi FBiH, prema tome bitni su i za niže nivoe vlasti uključujući i općine i trebaju strateški obuhvatati:

- Povećanje vlastitog obezbjeđenja domaćim poljoprivrednim proizvodima i stvaranje uslova u kojima će se potrošačima osigurati odgovarajuća i stabilna ponuda poljoprivrednih proizvoda u skladu sa njihovim zahtjevima, posebno u pogledu cijene i kvaliteta, te zdravstvene ispravnosti hrane.
- Povećanje i unapređenje poljoprivredne proizvodnje i izvoza s ciljem jačanja konkurentnosti na domaćem i inozemnom tržištu.
- Osiguranje stabilnog poljoprivrednog dohotka i omogućavanje adekvatnog životnog standarda poljoprivrednim proizvođačima.
- Tehničko-tehnološko unapređenje sektora poljoprivrede.

- Racionalno korištenje i očuvanje prirodnih resursa, zaštita okoline i unapređenje integralne i organske poljoprivrede.
- Razvoj i očuvanje ruralnih područja i očuvanje tradicionalnih ruralnih vrijednosti.
- Iznalaženje povoljnijih uslova za rješavanje radno-pravnog statusa poljoprivrednih proizvođača.

6.3. Reformski ciljevi na nivou općine Novi Travnik

Pozitivnija klima u općini Novi Travnik trenutno prema poljoprivredi jeste evidentna. Na ovaj način općina Novi Travnik želi da se svrsta među one općine u FBiH koje agraru prilaze sa njegove programsko-dokumentacijske strane, što bi trebao biti obećavajući uvod i za dobre razvojne početke temeljene na implementaciji strategije. Bez obzira na ozbiljna ograničenja u sektoru agrara u općini Novi Travnik, evidentni su pozitivni iskoraci, posebno u oblastima organske proizvodnje (Novi Travnik je inicijator najvažnijih procesa u segmentu organske proizvodnje i kao kruna svih tih inicijativa je formiran Savez organskih proizvođača koji se uvažava na domaćoj i inozemnoj sceni), kao i u proizvodnji jagodastog voća (maline).

Poljoprivredna politika na nivou općine trebala bi imati nekolicinu strateških temeljnih ciljeva:

- Podizanje konkurentnosti robnoj proizvodnji, te organiziranom sistemu naturalne proizvodnje (efikasna udruženja ili zadruge – nikako formalne za svoje vlastite ciljeve) kroz različite vidove podrške primarnoj poljoprivredi, preradi, obrtu i sl.
- Podrške specifičnim proizvodnjama na osnovu agroekoloških uvjeta odnosno onim proizvodnjama koje imaju garantiranu tržišnost.
- Bolje upravljanje resursima i okolišem i diverzifikacija aktivnosti u ruralnim područjima (stvaranje preduslova da se seosko stanovništvo bavi širim izborom aktivnosti.).
- Agroturizmu i uopće turizmu koji ima izvanredne uvjete na općini Novi Travnik sa različitim ambijentalnim atrakcijama i atraktivnostima.

Navedeni reformski ciljevi samo su dio onih koji za krajnji cilj imaju promjenu agrarne strukture, radi prilagođavanja sektora nadolazećim integracijama i nemilosrdnoj tržišnoj utakmici. Zbog toga je potrebno provesti specifične, određene, mjere strukturne politike na nivou općine Novi Travnik, koje nisu obuhvaćene mjerama strukturne politike FBiH, to su (dakle, mimo mjera FBiH):

- Investicije u poljoprivredi na nivou općine radi promjene agrarne strukture (farme muznih grla – proizvodnja mlijeka i mesa, investicije u jagodasto voće (malina, borovnica, aronija, kupina), investicije u prehrambene kapacitete, skladišne i rashladne kapacitete za voće i povrće, ljekovito bilje i gljive, u prioritetu u pčelarstvo.
- Podrške za marketinšku pripremu proizvoda za tržište.
- Razvoj specifičnih poljoprivrednih proizvodnji, uslovljenih agroklimatskim uslovima općine na principima „kućne radinosti“ i obrta.
- Podrška ruralnim područjima s težim uslovima gospodarenja u poljoprivredi.
- Podrška stručnom osposobljavanju poljoprivrednika za specifične proizvodnje.
- Mjere ruralnog razvoja i ostale mjere.

U aspektima ciljeva zemljišne politike bilo bi neophodno:

- Provođenje mjera koje će rezultirati mogućnostima da općina Novi Travnik može raspolagati i obavljati zakup i dodjelu zemljišta subjektima koji su održivi i imaju Programe razvoja koji preferiraju robnoj proizvodnji i upošljavanju, kao i mogućnostima za sve oblike turizma (ovaj aspekt posebno će se elaborirati).
- Zaštita od pretvaranja poljoprivrednog zemljišta u građevinske svrhe gdje god je to moguće. U slučaju pretvaranja, osmisliti mjere povrata ubranih sredstva od prenamjene u melioracije poljoprivrednog zemljišta nižih bonitetnih klasa (navodnjavanje, uređenje, izgradnja puteva i slično). Istina, ova sredstva se godišnje plasiraju u uređenje zemljišta putem SB kantona. Da li u odgovarajućoj mjeri općina Novi Travnik koristi ta sredstva prema objavljenim javnim pozivima od strane SB kantona na koje konkurišu poljoprivrednici teško je mjerljivo.
- Provođenje mjera obvezne kontrole plodnosti, kontrole kontaminacije i infekcije
- Zaštita zemljišta od erozija.
- Strateški cilj – hidromeliorativne mjere poljoprivrednih parcela.

Podrške poljoprivrednoj proizvodnji na nivou općine Novi Travnik, trebale bi se u većoj mjeri razvijati u smjeru komercijalne (robne) proizvodnje kroz preferiranje pojedinačnih strateških proizvoda, kako bi se upriličila što brža izmjena zatečene strukture porodičnih gospodarstava u pravcu njihove komercijalizacije i osposobljavanja za tržišnu utakmicu. U odnosu na sadašnju praksu, sredstva za podrške većim dijelom treba preusmjeravati na investicije, i to kroz značajnije participacije u kapitalnim ulaganjima, i regresiranje kamata na kredite na račun direktnih cjenovnih podsticaja za pojedine proizvodnje. U proizvodnji se opredjeljivati za podrške po jedinici površine i grlu gdje je aktuelna robna proizvodnja, te uvesti regrese za inpute (gnojivo, gorivo). Nije potrebno postićajima forsirati neke neperspektivne proizvodnje. Poljoprivrednik neće moći očekivati da mu općina ili neko drugi kaže što će proizvoditi, a njegov uspjeh zavisiti će od mudrosti njegovih odluka, bez obzira na aktuelne informacije od savjetodavnih stručnih službi.

Preporuke:

Finansijskim inputom podržavati onu proizvodnu strukturu koju će shodno svojim interesima oblikovati komercijalna gospodarstva koja osiguravaju upošljavanje profit i održivost. Predstojeće stvaranje takvih gospodarstava treba prihvatiti kao proces, u kojem će svoje šanse imati i mala porodična imanja, ukoliko pokažu spremnost za organizacijsko objedinjavanje putem udruženja – zadruge samo pod uvjetom da budu servis poljoprivrednicima. Proizvođače sa proizvodnjom koja je po obimu ispod svih kriterija rentabilnosti, bez spremnosti za organiziranje prepustiti vlastitom snalaženju.

6.4. Agro turizam – reformski cilj

Općina Novi Travnik se odlikuje izuzetnim prirodnim ljepotama i kulturno-historijskim nasljedom. Postoje nepobitni argumenti za razvoj agroturizma (kako planinskog, seoskog, tako lovnog turizma, turizma u funkciji revitalizacije agrara uopće, posebno organske proizvodnje hrane, različitih atrakcija i atraktivnosti). Cijenimo da svo to bogastvo još uvijek nije dovoljno ni istraženo, niti iskorišteno.

Veći broj nekropola (šest – Duboko, Bistro, Kaurlaš, Sebešić, Maculje i Opara) od kojih su dvije proglašene nacionalnim spomenikom BiH (Maculje i Opara), u velikoj mjeri su zapuštene (uglavnom su na privatnim posjedima pa im je uređenje izuzetno komplicirano), ali ih je u prioritetu neophodno iskoristiti i tako upotpuniti poljoprivredne agroekološke aspekte, svakako i turističku ponudu općine Novi Travnik, te privući mnogobrojne domaće i ino turiste, investiciona i kapitalna ulaganja svih ozbiljnih interesenata. Kao zaštićena područja na prostoru općine registrirani su: Park prirode Vranica, Vilinska pećina na Sebešiću, Slapovi na rijeci Jaglenici, Pećina u selu Pećine. Pod zaštitom je bio Stari hrast / Carski hrast u Rankovićima koji se smatrao najstarijim hrastom u Europi, oko 2000 g, no, srušio se 1998.g. Pored navedenih značajno je istaknuti proglašeni nacionalni spomenik – Džamija u selu Šenkovići. (Prijedlog mjera, rješenja i prioriteta biti će elaborirani u posebnom poglavlju).

Ekspertni tim odlučio se u ovom dokumentu elaborirati u idejnoj formi aspekte turizma, obzirom da je teško povući granicu bilo koje turističke aktivnosti, a da nije vezana za oblast poljoprivrede (turizam obrazložen u posebnom poglavlju).

7. INSTITUCIJE U SEKTORU AGRARA OPĆINE NOVI TRAVNIK

7.1. Okviri funkcionisanja

Poljoprivredna proizvodnja može se razvijati samo uz odgovarajuću institucionalnu podršku svih faktora koji u njenom lancu imaju odgovarajuće obaveze i dužnosti. Za takav okvir potreban je efikasan i konkurentan poljoprivredni sektor s kojim bi općina Novi Travnik postatala značajniji partner okruženju. Put do takvog sektora vodi preko dosljedne implementacije zadataka iz ove strategije. Zadaci, ciljevi prijedlozi i rješenja u velikoj mjeri uslovljeni su ne samo implementacijom ovog dokumenta, već i mjerama kantona, entiteta, svakako i države kao najvećeg nivoa vlasti.

7.2. Oblici udruživanja poljoprivrednika

Udruženja poljoprivrednika treba da imaju savjetodavnu, edukativnu i lobirajuću ulogu i da predstavljaju pravu sponu malog poljoprivrednog proizvođača sa svim relevantnim institucijama i organizacijama u okruženju. Ukoliko su istinski na ovom zadatku udruženja poljoprivrednika i zadruge vrlo su bitna, često i presudna, posebno u servisnoj funkciji.

Tab. br. 10. Naziv zadruge ili udruženja

R. b.	Naziv subjekta	Odgovorna osoba
1.	Asocijacija organskih proizvođača SBK/KSB	Herceg Sejad
2.	Udruženje pčelara "Propolis"	Herceg Šefik
3.	Udruženje poljoprivrednih proizvođača "Izvor"	Rizvić Almir
4.	Udruženje polj.-proizvođača maline "Malina"	Kopčić Muhamed
5.	Udruženje poljoprivrednika "Agro-Plod"	Banović Pero
6.	Udruga poljoprivrednih proizvođača "Bučići"	Slišćević Stipo
7.	Udruženje pčelara Opara	Šeper Enes
8.	Udruženje pčelara "Pčela"	Mlakić Dominko
9.	SPUNT – Savez poljoprivrednih udruženja N.T.	Herceg S / Slišćević
10.	ZZ "Pavlovica" Rostovo	Brljak Sejad
11.	Opća zadruga "OPH EKO" P.O. Novi Travnik	Herceg Anisa
12.	Zadruga "Natural produkt"	Hasanović Jasenko

U općini Novi Travnik nema efikasnog poljoprivrednog udruženja niti zadrugne organizacije koja bi bila u funkciji servisa poljoprivrednicima, bez obzira na neke ograničavajuće faktore, prije svega: nedostatak interesa za udruživanje, straha od prevare i iskorištavanja, izostanak povjerenja i dr.

Prilikom formiranja, ova udruženja propagirala su zajedničke ciljeve kao što su: unapređenje proizvodnje, edukacija proizvođača, rješavanje problema plasmana poljoprivrednih proizvoda, uticaj na agrarnu politiku na općinskom, kantonalnom i entitetskom nivou, itd. Ove početne proklamacije nisu dale rezultate. Bilo bi racionalno i sasvim opravdano rješenje da udruženja i zadrugne organizacije budu u sastavu "Saveza udruženja" koji ima i rejting i potencijal da iste zastupa na lokalnom i širim nivoima, ne sprečavati i ravnopravno uvažavati one koje žele samostalno djelovati.

PREPORUKE - RJEŠENJA

Udruženja polj. proizvođača i zadruge trebaju obavljati zadatke:

- upoznavanje poljoprivrednika sa mjerama i uredbama (legislativa),
- zajedničko učešće na sajmovima i druge promotorske aktivnosti,
- jeftinija nabavka repromaterijala i pogodnosti u plaćanju,
- lakši i sigurniji plasman proizvoda,
- međusobna povezanost članstva u razmjeni znanja i iskustva,
- smanjenim troškovima u dobivanju različitih certifikata,
- prepoznatljivost na tržištu kroz razvoj robne marke,
- pristup povoljnijim kreditnim izvorima na slobodnom bankarskom tržištu,

7.3. Veterinarska služba

Na nivou BiH uspostavljen je **Ured za veterinarstvo**. Ovim uredom uspostavljena je veterinarska kontrola na nivou BiH i to sa nizom njenih zakonodavnih i koordiniranih funkcija. Potrebno je obezbjediti učešće općine u finansijskom imputu za opremanje veterinarskog servisa za nove izazove, koji svakako dolaze u narednom periodu. Zadatke Veterinarskih stanica u Novom Travniku kao i u drugim područjima BiH usmjeravati na aktivnosti:

- reprodukcija (vještačko osjemenjavanje) i proizvodna sposobnost različitih vrsta i kategorija stoke, sa stanovišta zdravstvene zaštite i zdravlja životinja, liječenje i suzbijanje zaraznih i drugih bolesti;
- briga da sirovine i prehrambeni proizvodi životinjskog porijekla budu zdravstveno ispravni, i prevencija ostataka štetnih materija u prehrambenim proizvodima životinjskog porijekla;

PREPORUKE - RJEŠENJA

- Nužno je potvrđivanja tehnika i procedura u kontekstu **certificiranja veterinarskih servisa** u smislu, veterinarskih i laboratorijskih usluga;
- **Opremanje Veterinarske stanice hardverom i softverom** (te potrebnom opremom za uvođenje novih tehnologija u stočarskoj proizvodnji);
- Aplikacija softvera **-obuka kadrova-** stvoriti informatički (podsticajima sa nivoa općine) prsten za mehanizam „brzog odgovora“ na krizne i hitne situacije u smislu sprječavanja šteta u stočarskoj proizvodnji usljed pojave opakih zaraznih bolesti.
- Jedinstvena baza podataka u postojeće dvije veterinarske stanice i pristup svima koji imaju potrebu za informacijama iz oblasti veterinarske struke.
- Izraditi program rejonizacije pasminskog sastava stoke.

7.4. MODEL ROBNOG POLJOPRIVREDNOG PROIZVOĐAČA

PREPORUKE - RJEŠENJA (Model robnog poljoprivrednika)

Temeljni principi i polazišta navedenih podrški bilo bi racionalno se orijentisati prema komercijalnim (robnim) gospodarstvima koja:

- imaju startnu poziciju za robnom proizvodnjom (objekte i infrastrukturu, zemljište, postojeću proizvodnju koju treba uvećavati),
- da jedan član porodice (obitelji) ima trajno opredjelenje prema poljoprivrednoj proizvodnji, da je mlađi od 60 godina, da je spreman stručno i organizaciono prihvatati tehnološka rješenja.
- da je svoju proizvodnju ugovorio sa dorađivačkim ili prerađivačkim kapacitetom ili da ima sigurno tržište.
- da je spreman oficijelno i profesionalno prijaviti svoju djelatnost i uposlenje u sektoru agrara (kao obrtničku djelatnost, kućnu radinost ili drugi oblik).
- ukoliko je u animalnoj proizvodnji da ima ugovor sa Veterinarskom službom,
- da osigura svoju proizvodnju kod osiguravajućeg društva.

8. OGRANIČENJA U SEKTORU AGRARA

8.1. Ograničenja poljoprivrednoj proizvodnji

Na nivou općine Novi Travnik postoje brojna ograničenja u sektoru agrara na koje strategija daje odgovor i predlaže rješenja:

- veći broj poljoprivrednih gospodarstva nema startnu poziciju za konkurenciju iz okruženja,
- veoma usitnjen posjed sa niskim nivoom intenzivnosti, otežanim uslovima u proizvodnji, zaostatkom tehničko-tehnoloških rješenja,
- poljoprivreda trenutno nije akumulativna grana kao zanimanje, što usporava modernizaciju i tržišnu orijentaciju poljoprivrednog domaćinstva,
- nizak nivo znanja kod proizvođača,
- nedovoljan finansijski input u podrškama za investicije i kapitalna ulaganja, neadekvatna kreditna politika.

Pored navedenih primarnih, evidentni su i drugi ograničavajući segmenti za revitalizaciju agrara, prije svega zastarjelost opreme i tehnologije proizvodnje, nizak stepen primjene mehanizacije, usitnjenost zemljišta, nizak obim proizvodnje po obiteljskom gospodarstvu, relativno visoka cijena inputa u krajnjem proizvodu, nizak nivo tržišne prodaje, neorganizovanost i nepostojanje čvrstih oblika horizontalnog i vertikalnog povezivanja proizvodnje i prerade.

8.2. Agroekološki uslovi i resursi

Općina Novi Travnik ima ograničenja u kontekstu raspoloživih zemljišnih resursa za poljoprivrednu proizvodnju, posebno za komercijalnu (robnu) proizvodnju. Zastupljenost velikog broja poljoprivrednih proizvodnih segmenata uslovljena je, prije svega, potrebama za vlastitu samoopskrbu, te uslovljena različitim prirodnim ambijentom. Tako je u nižim zonama zastupljeno: ratarstvo, povrtlarstvo i voćarstvo, a na višim i visokim zonama, ekstenzivno stočarstvo (uzgoj goveda, ovaca).

Ukoliko se stavi u odnos veličina poljoprivrednih površina i vrijednosti ostvarene proizvodnje i bez dubljih analiza dolazi se do zaključka o nedovoljnoj iskorištenosti poljoprivrednih resursa, a posebno o nedovoljnoj proizvodnji za prehranu stanovništva općine Novi Travnik.

8.3. Nagib terena

Po proizvodnim površinama u kojima na poljoprivredno zemljište otpada 25% (oranice 13%; voćnjaci 1%; livade 8%; pašnjaci 3%), ali i po činjenici da se veliki dio tih površina nalazi na nagibima koji su od 5 - 15°, što sprečava svrsishodniju obradu tla, ograničava izbor načina korištenja zemljišta. Uz poznate karakteristike tla, značajan ograničavajući segment pašnjačkog pa i livadskog prostora jeste dugotrajno iscrpljivanje tla, bez obrade ili bilo kojih drugih agro meliorativnih mjera, što je u tom dijelu, prividno čini poljoprivredno manje atraktivnim područjem. Ipak, ovakve površine nemaju ograničenja za ovčarstvo i ekstenzivno govedarstvo. Valja naglasiti da su značajne površine proizvodnog prostora u nizijском dijelu općine Novi Travnik (Nević Polje sa naseljima u neposrednoj blizini) potencijal za intenzivnu robnu proizvodnju.

8.4. Spoj tradicije i modernizacije

Niska ulaganja inputa, prije svega organskog i mineralnih đubriva i sredstva za zaštitu bilja, rezultiraju niskim prinosima po jedinici proizvodnje u biljnoj, pa onda i u animalnoj proizvodnji. Realno je očekivati da će se takav tradicionalan način još dugo zadržati. Modernizacija, po pravilu, ide brže u gospodarstvima koja su bliže urbanom području. Može se uočiti jasna razlika između različitih vidova proizvodnje. Manji je broj proizvođača u sektoru biljne i animalne proizvodnje koji primjenjuju moderan pristup u proizvodnom i tehničko – tehnološkom smislu, ali su brojni i oni koji se bave proizvodnjom uglavnom na tradicionalan način, prije svega za potrebe potrošnje sopstvenog domaćinstva.

U proizvodnji mlijeka i mesa pojavljuju se farmeri koji svoj ambijentalni i proizvodni koncept zasnivaju na savremenim principima, dok je velika većina onih kojih se tom proizvodnjom bave prvenstveno da bi zadovoljili egzistencijalne potrebe domaćinstva. Jedna od karakteristika tradicionalne poljoprivrede jeste i visoka zastupljenost staračkih domaćinstava, kao i ženske radne snage koja obavlja brojne poslove u sektoru agrara. Usljed brojnih razloga, znatan je broj penzionera i hobista koji se aktivno bave poljoprivredom. U nekim sektorima, kao što su pčelarstvo, sakupljanje ljekovitog bilja i gljiva, voćarstvo i sl. penzioneri uzimaju aktivnog učešća.

Najizraženiji problemi u sektoru primarne proizvodnje koji doprinose slaboj konkurentnosti su:

- zastarjelost opreme i tehnologije u proizvodnji,
- nizak stepen primjene mehanizacije,
- usitnjenost i nizak obim proizvodnje po jedinici gazdinstva,
- relativno visoka cijena inputa koji utječu na cijenu krajnjih proizvoda,
- nizak stepen tržišne prodaje,

Poljoprivredi se daje zadaća da bude glavna djelatnost seoskog prostora i postane izdašan izvor prihoda njenih stanovnika. To su krupni zadaci koji su u visokoj neusaglašenosti sa sadašnjim općenito lošim stanjem u sektoru agrara pa se poboljšanje tog stanja postavlja kao goruća potreba pred kojom nije ostalo vrijeme za bilo kakva uzmicanja. Da bi se otvorili procesi za dostizanje postavljenih zadaća, treba rješavati probleme i ograničenja kojih agrarni sektor u općini Novi Travnik ima napretek.

8.5. Opća ograničenja

Negativna demografska kretanja i niska produktivnost

Veliki je broj poljoprivrednih proizvođača sa negativnom staračkom strukturom. Zapravo, u velikom broju su staračka domaćinstva, koja se obično bave proizvodnjom hrane za vlastite potrebe. Relativno niska produktivnost rada u poljoprivredi je, takođe, opća karakteristika agrarnog sektora. Ovakva situacija posljedica je različitih uzroka, a jedan od njih je i niski tehnološko - tehnički nivo poljoprivredne proizvodnje, koji povećava potrebu u fizičkom radu. Ono što u najvećoj mjeri zabrinjava je odliv mlađe radne snage sa sela.

Nedovoljno razvijen prehrambeno – prerađivački sektor

Izražen je nizak stepen finalizacije poljoprivrednih proizvoda, značajan je udio vlastitog obezbjeđenja stanovništva hranom, kao i izražen plasman poljoprivrednih proizvoda neregistrovanim kanalima prodaje. Povećanje broja uposlenih u sektoru agrara moguće je postići prilivom sredstava kroz investicije i konsolidacijom finansijskog sistema na većim nivoima vlasti. Poljoprivredni subjekti imaju negativne finansijske performanse, koje se manifestuju kroz opadanje tržišnog učešća i rentabiliteta, povećanje zaduživanja, neadekvatno investiranje i povećan obim novih poslovnih poduhvata na uštrb primarnog sektora.

Investicije kao ograničavajući faktor razvoja poljoprivrede

Investicije u dosadašnjem razvoju primarne proizvodnje i prehrambeno-prerađivačkog kompleksa bile su nedovoljne, ili zanemarljive i nisu mogle biti „motor“ razvoja agrara. Evidentno je da će u budućem razvoju poljoprivrednog gospodarstva ulaganja u razvoj farmi za mlijeko i meso, jagodasto voće, rashladne kapacitete i druge proizvodnje zauzimati krucijalno mjesto. Investicije imaju presudnu ulogu za realizaciju ciljeva i prioriteta agrarnog sektora, prije svega kao pokretački instrument kvantitativnog rasta ukupnih agrarnih proizvodnih faktora, ali i stvaranje uslova za bolji život na selu.

Bez osmišljene strukture investicija nema rasta osnovnih i obrtnih sredstava, povećanja broja radnih mjesta, bolje produktivnosti rada, raznolikosti proizvodnje. Sagledavajući ovaj primarni ograničavajući segment stručni tim u izradi ove strategije predlaže rješenje investicionih ulaganja na principu regresa kamata, odnosno udruživanja sredstava sa komercijalnim bankama.

Promjenjiva agrarna politika i nedovoljna budžetska podrška

Budžetska podrška za poljoprivredu sa nivoa F BiH po svim kriterijima je nedovoljna i nije u kontekstu usvojene Strategije razvoja poljoprivrede FBiH s predloženih 6% od ukupnog proračuna budžeta. (U EU budžetska podrška u sektoru agrara po stanovniku je 250 KM, u BiH 16,00 KM). Struktura agrobudžeta u F BiH varirala je iz godine u godinu. Variranje osnovnih grupa mjera u podrškama ukazuje da znatan broj istih nije ustaljen i da nisu dovoljno praćeni efekti tih mjera. Budžetsku podršku razvoju poljoprivrede u općini Novi Travnik nužno je planirati i realizirati u narednim godinama 1,5% u odnosu na godišnji budžet općine.

PRIJEDLOZI – RJEŠENJA za prevazilaženje ograničenja

- Aktivirati dio prirodnih potencijala (resurse), u održivu proizvodnju.
- Racionalno i namjenski gospodariti prirodnim resursima.
- U područjima gdje su manje mogućnosti za poljoprivrednu proizvodnju strateški se usmjeriti na sve vidove turizma, posebno agroturizam.
- Gdje je god moguće fokusirati se na organsku proizvodnju hrane.
- Iskoristiti spremnost stanovništva da se bavi poljoprivredom.
- Podsticati postojeće, ali i manje (obrtne) prerađivačke pogone i kućnu radinost.
- Ostvariti opći konsenzus oko podrške za finansijski input sektoru agrara na nivou općine Novi Travnik u vrijednosti od 1,5% u odnosu na godišnji proračun.
- Popravljanje ruralne komponente razvoja većim posticajnim sredstvima

9. PRAVCI RAZVOJA I STRATEŠKA OPREDJELJENJA U SEKTORA AGRARA

9.1. Razvojni ciljevi

Postojeće stanje u makroekonomskim okvirima (na nivou države BiH) odrazilo se na sve aspekte privređivanja, pa prema tome i na aspekt agrarnog sektora. Tržišni principi su uglavnom utjecali na poljoprivredu, kao najspecifičniji i najosjetljiviji sektor. Ozbiljnijim pristupom prema međunarodnoj zajednici, poljoprivreda će dobiti novu ulogu i značenje. Do tada agrar na svim nivoima, prema tome i općinama, treba postići značajan uspjeh i biti na "stazi" (iako smo za sada među posljednjima) prema EU integracijama.

Polazeći od ovakve ocjene i činjenice, u svom proizvodnom, tehnološkom, organizacijskom i upravljačkom dijelu, cjelokupna strategija na pripremama i putu prema EU integracijama i većim domaćim i stranim investicijama treba da se usmjerava na sljedeća suštinska pitanja:

PRIJEDLOZI – RJEŠENJA

- Izbor užeg broja proizvodnji koje najbolje odgovaraju prirodnim resursima u uvjetima općine Novi Travnik, profitabilnosti i izveznoj orijentaciji, prije svega, proizvodnji sa obezbijeđenim tržištem (u općini Novi Travnik izdvajamo dvije strateške proizvodnje – „motore“ razvoja poljoprivrede, prije svega proizvodnja mlijeka i mesa i proizvodnja jagodastog voća – malina, borovnica, aronija koliko je god moguće u organskom aspektu, ne zapostavljajući druge proizvodne grane).
- Uvođenje novih tehnoloških rješenja u proizvodnji radi postizanja ekonomske održivosti manjih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava.
- Rekonstrukciju (transformaciju - uvećanje) određenog broja malih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava kako bi ona mogla prihvatiti moderne tehnologije i postati robni održivi proizvođači.
- Obezbijediti vertikalnu vezu primarne proizvodnje i prerade (ključna zadaća – na općini Novi Travnik nema značajnijih prerađivačkih kapaciteta.).
- **Gdje god postoje uvjeti za interes domaćeg ili stranog ulaganja u sve vidove turizma u prioritetu se strateški usmjeriti prema tom aspektu. Općina Novi Travnik ima izvanredne uvjete da se oficijelno nominuje turističkom destinacijom. Turizam je za područje općine Novi Travnik „turbo motor“ za razvoj agrara.**

9.2. Principi strateških opredjelenja

Koncept razvoja agrara podrazumijeva sljedeće aspekte:

Održivi ruralni razvoj

Značajno veće ulaganje usmjeravati u ruralni razvoj. Nije moguće održivo gospodariti i demografski sačuvati seosko područje bez održive poljoprivrede. Ruralni razvoj zasnovati na turizmu sa različitim infrastrukturnim turističkim objektima, organskoj proizvodnji hrane u svim vidovima,

Ekonomski aspekt

Za sektor agrara se važu ekonomski principi, kao i za druge privredne grane. Koncept održive poljoprivrede nadopunjuje ekonomsku funkciju. Poljoprivreda je temelj za prehrambeno-prerađivačku industriju, ona podstiče razvoj i drugih sektora (oprema, mehanizacija, ambalaža, transport, usluge, servise i dr.).

Aspekt razvoja turizma

Turizam bi mogao biti snažan generator razvoja poljoprivrede na općini Novi Travnik (najvažniji faktor). Postoje realni uslovi i potencijali za rekreaciju i razvoj turističkih atrakcija i atraktivnosti, uključujući sve vidove sportova.

Socijalni aspekt

Poljoprivreda upošljava veliki broj stanovnika, čime se djelomično ublažava pritisak na radna mjesta u drugim oblastima. Mogućnosti vlastite proizvodnje hrane na gospodarstvima smanjuju socijalne tenzije, a robna proizvodnja bi mogla značajno doprinositi borbi protiv siromaštva na seoskim područjima.

Prehrambeni aspekt

Sigurnost u obezbjeđivanju zdravstveno ispravne hrane treba biti strateški cilj i interes, a zasnovati se na principu organske proizvodnje hrane, gdje je god to moguće.

Ako se realiziraju naprijed navedeni aspekti, realizirati će se i najbitniji cilj: **prehrambena sigurnost stanovništva.**

Svi ovi aspekti /ciljevi, trebaju biti podložni stalnim provjerama i poboljšanjima od strane proizvođača i prerađivača, pa uz njih i upravitelja resursima, predstavnicima potrošača, zaštitnicima okoliša, predstavnicima vladinih i nevladinih institucija, te konačno MPVŠ FBiH; SB kantona koji bi trebali imati čelnu ulogu u prezentaciji, praćenju i provedbi vizije poljoprivredne politike u sektoru agrara na svim općinama.

9.3. RJEŠENJA ZA RELIZACIJU NAVEDENIH PRIJEDLOGA

Put prema revitalizaciji agrara općine Novi Travnik treba da se kreira u sljedećim pravcima i okvirima: podizanje konkurentnosti postojećih komercijalnih (robnih) poljoprivrednika, upravljanje resursom na održiv način, briga o ruralnom razvoju i tradicionalnim vrijednostima, podizanje kvaliteta proizvoda, institucionalna podrška, razvojem turizma kao primarnim zadatkom. Itencije za podizanje konkurentnosti poljoprivrednika za bližu i dalju budućnost predpostavljaju:

- povećanje proizvodnje bez dalje fragmentacije zemljišnih posjeda,
- uređenje poljoprivrednog zemljišta (u većoj mjeri koristiti sredstva SB kantona namijenjena za ove svrhe – sredstva pretvaranja polj. zemljišta u nepoljoprivredne svrhe iz svih općina SB kantona su na jedinstvenom računu i koriste se prema aplikacijama sa raspisanim javnim oglasom),
- veći nivo tehničke opremljenosti i podizanje efikasnosti finansijskim inputom (ako se primjeni predloženi model udruživanja posticajnih sredstava sa bankama),
- podizanje nivoa znanja proizvođača, većom podrškom mlađim proizvođačima,
- poslovno povezivanje gospodarstava, naturalne proizvodnje u efikasna udruženja ili efikasnu zadrugu (veći broj sadašnjih udruženja i zadruga nemaju funkciju servisa poljoprivrednicima),
- inicirati organsku proizvodnju hrane, u biljnoj i animalnoj proizvodnji gdje je god to moguće,
- privlačenje ino kapitala u sektoru proizvodnje hrane (sa ovim dokumentom i konzistentnom politikom koja se počela provoditi u agraru na općini Novi Travnik,

Rješenja održivog gospodarenja resursom:

- očuvanje zemljišta kao proizvodnog i ekološkog resursa, uz sprječavanje erozije, različitih zagađenja i destrukcije, očuvanje vodnih resursa od različitih zagađivača, sprječavanje narušavanja općeg biodiverziteta (ubrzanije rješavati problem oficijelne i neoficijelne deponije smeća – akutni problem u općini Novi Travnik),
- valorizacija očuvanih zemljišnih resursa kroz snažniji razvoj organske poljoprivrede i davanjem prioriteta programima koji su usklađeni sa očuvanjem okoliša.
- Modernizacija ukupnog sektora agrara u kontekstu razvoja turističkih destinacija (prioritet br.1).

Rješenja za ruralni razvoj i tradicionalne vrijednosti

- poboljšati životne uslove na seoskom području u ekonomskim i socijalnim aktivnostima u cilju zadržavanja posebno mlađih kategorija stanovništva na selu,
- uravnoteživanje razvoja na ukupnom prostoru općine Novi Travnik, povećati razvoj u područjima sa otežanim uvjetima življenja, snažnije razvijati seosku infrastrukturu, uskladiti razvoj i školstvo, zaštititi kulturno nasljeđe,
- razvijati seoski turizam, obezbijediti afirmaciju različitosti (nacionalnih, vjerskih, kulturnih, socijalnih i dr.) u ruralnim sredinama,
- podrška samozapošljavanju na poljoprivrednim gospodarstvima,

Rješenja za princip kvaliteta hrane

- sistem podrške u poboljšanju kvaliteta i zdravstvene ispravnosti hrane,
- primjena međunarodnih standarda i tehnologija u proizvodnji hrane, modernizacija poljoprivrede radi podizanja kvaliteta proizvoda.

KADROVSKO RJEŠENJE

Za implementaciju Strategije Služba za privredu, razvoj, obnovu i stambeno-komunalne poslove općine Novi Travnik trebala bi (ukoliko je moguće) u sistematizaciji radnih mjesta predvidjeti jednog izvršioca (ing. agronomije, šumarstva, ekologije i drugih prirodnih naučnih disciplina). (Sredstva za pokriće troškova planirati u sklopu podrški poljoprivredi)

10. STRATEŠKI PRAVCI RAZVOJA BILJNE I ANIMALNE PROIZVODNJE

10.1. Politika prema zemljištu

Temeljne smjernice kao i načela zaštite, racionalnog i pravilnog gospodarenja poljoprivrednim zemljištem proistječu iz Zakona o poljoprivrednom zemljištu („Službene novine Federacije BiH“, broj 52/09).

U cilju namjenskog i racionalnog korištenja i zaštite poljoprivrednog zemljišta na području općine Novi Travnik neophodno je poduzeti niz mjera i aktivnosti i to:

- Izrada osnova, programa i projekata zaštite, korištenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta.
- Uspostaviti trajni monitoring stanja i promjena na poljoprivrednom zemljištu.
- Izraditi Projekt višenamjenskog vrednovanja, zaštite i korištenje zemljišta.
- Voditi evidenciju o neobrađenom poljoprivrednom zemljištu i o zemljištu koje je promijenilo namjenu.
- Sređivanje zemljišno knjižnog i katastarskog stanja (u općini Novi Travnik samo je 10-15% obavljen ovaj zadatak).
- Zaštititi poljoprivredno zemljište od raznih vidova oštećenja i degradacije;
- Vršiti sistematsku kontrolu plodnosti tla/zemljišta kod robnih proizvođača (obaveza federalnog zavoda za pedologiju uz zahtjev općine da se ta mjera provede – bez naknade).

10.2. Biljna proizvodnja

10.2.1. Hljebna (krušna) žita

Hljebna žita – Proizvodnja pšenice ima ujednačen trend sjetvenih površina posljednjih godina (od 400 – 420 ha), ali značajno manje u odnosu na predratna ostvarenja. Uslovi za proizvodnju pšenice samo su na manjem prostoru povoljni (Nević Polje i njemu granična područja) i proizvodnja se provodi najčešće na temelju tradicije, sa malim udjelom savremenih agrotehničkih mjera, bez finansijske podrške (F BiH podršku je ograničila na 1 ha, a takvih proizvođača na općini Novi Travnik nema).

Znatnije povećanje površina za proizvodnju pšenice nije realno (povećanje bi trebalo biti više rezultat podizanja prinosa po jedinici površine i izmjeni sortimenta), niti je opravdano proizvoditi pšenicu sa postojećim prinosima od 2,8 t/ha kakvi se u prosječnim vrijednostima registruju u općini Novi Travnik).

Ječam realno nema šansu za veću ekspanziju, iako iskazuje povećanje (350 ha) u odnosu na predhodne godine. Prosječan prinos je iznimno nizak i kreće se u vrijednostima 2,5 t/ha, što prema svim kalkulativnim proračunima ova proizvodnja ne pokazuje rentabilnost. U proizvodnju **raži i zobi** bi trebalo iskoristiti prednost brdsko-planinskog područja i zemljišta nešto lošijeg kvaliteta. Zanimaruje se činjenica da zob, sama ili združena sa nekom leguminozom, može dati visok prinos kvalitetne krme, a ipak su sjetvene površine zobi na općini Novi Travnik sporadične.

Tritikale na poljoprivrednim gazdinstvima nije zastupljena u proizvodnji. Međutim, Smrike d.o.o. već duže vrijeme proizvode ovu kulturu i postižu izvanredne rezultate, što bi mogla biti jedna pozitivna poruka za masovnije širenje ove žitarice. To, a i mnogo drugih aspekata u proizvodnji stočne hrane ukazuju na činjenicu da je proizvodnja mesa i mlijeka van sistema održive proizvodnje. Ovom žitaricom objektivno bi se moglo obezbijediti solidna krmna baza za robne proizvođače mlijeka i mesa. Također, vrijednost ove kulture je da se dobro koristi kao koncentrovana krma i obezbjeđuje obilje slame, a može se uzgajati na nešto lošijim i kiselijim tlima koja nisu pogodna za uzgoj drugih kultura.

Proizvodnja **heljde** je zanemarljiva, iako velike proizvodne površine u brdsko planinskom dijelu upravo odgovaraju za uzgoj heljde. Dakle, heljda bi se mogla proizvoditi na većim nadmorskim visinama (800 – 1.200 m.n.v. i zauzimati zemljišta na kojima nije moguće uzgajati druge žitarice. Posebno bi je trebalo postići za aspekt organske proizvodnje obzirom da ne zahtijeva gnojidbu niti zaštitu, a u turističkoj ponudi predstavljala bi jednu od starteških specijaliteta (primjer turističke ponude proizvoda i jela od heljde kopirati sa područja Nišićke Visoravni – heljini specijaliteti).

Proizvodnja kukuruza ostvaruje se na godišnjim površinama od 90 ha i u usporedbama sa predhodnim godinama iskazuje značajno povećanje (ozbiljan signal za progres u proizvodnji mlijeka i mesa). Ipak proizvodnja kukuruza je zanemarljiva u usporedbama brojnog stanja stočnog fonda. Značajnije povećanje proizvodnje kukuruza nije realno zbog nemogućnosti proizvodnje na većim nadmorskim visinama. Kao i kod ostalih žitarica, trebao bi biti strateški cilj na većim prinosima po jedinici površine.

Progres u proizvodnji silažnog kukuruza sa prosječnom godišnjom količinom od 800 - 1.000 tona kod poduzeća Smrike d.o.o. predstavlja sa tritikale, drugim jednogodišnjim krmnim kulturama (stočni sirak, sudanska trava i dr) osnovu stočne ishrane i što više najsavremeniji koncept koga bi trebali slijediti robni proizvođači i mlijeka i mesa. Ono što je evidentno je savremeni metod spremanja „sendvič“ silaže kako bi se zadovoljio krmni obrok sa bjelančevinama i ugljenim hidratima.

Preporuke – Strateška opredjelenja

Hljebna žita i kukuruz

- Zadržavanje na istom nivou ili blago povećanje površina za žitarice (pšenice, raži i ječma). Značajnije podsticati silažni kukuruz i uvoditi više žitaricu tritikale i heljdu.
- Primjena savremenijih agrotehničkih mjera u proizvodnji i povećanje prinosa.
- Na većim nadmorskim visinama širiti i posticati sjetvu heljde i tritikale.
- Uvođenje sorata i hibrida (kukuruz šećerac, kokičar).
- **Kod proizvodnje žitarica i kukuruza neophodno se usmjeriti na povećanje prinosa po jedinici površine i djelomičnoj izmjeni sortimenta.**
- **Opredijeliti se za uzgoj uljnog lana na prostorima od 800 – 1000 m.n.v. (Za proizvođače lana nabaviti sjeme uljnog lana iz predviđenih podsticaja).**

10.2.2. Proizvodnja povrća

Prinosi povrtnih kultura znatno su niži u odnosu na prosjeke u BiH. Veliki problem u proizvodnji povrća, kao i većini drugih kultura je nepostojanje organizovanog tržišta, te stručnog kadra koji bi bio u cjelosti predan i zadužen za savjetodavnu ulogu (rad na terenu). U sjetvenoj strukturi na području općine Novi Travnik dominira krompir (150 ha, iako ni njegova količina ne obezbjeđuje potrebe stanovništva općine – nedostatak 6 kg/stanovniku),

Domaća proizvodnja povrća ima svoju prepoznatljivost kod potrošača, ali je i dalje nedovoljno konkurentna u odnosu na uvoz. Dodatni problem razvoju ove proizvodnje čini nedostatak prerađivačke industrije. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru, posljednjih godina je u blagoj ekspanziji.

Ipak, dominira proizvodnja povrća za vlastite potrebe i prodaju za lokalno stanovništvo, ponekad i prodaja na "kućnom pragu". Ekonomski činoci uvjetuju veći nivo ulaganja i određni intenzitet proizvodnje, posebno u proizvodnji u plasteničkoj proizvodnji.

Plasteničku proizvodnju preporučujemo na prostorima do 800 m.n.v. Proizvodnja u plastenicima zahtjeva dosta visok nivo znanja iz ove oblasti, te je neophodno paralelno sa izgradnjom platenika vršiti edukaciju novih proizvođača kako bi što brže i kvalitetnije ovladali ovom problematikom. Općina Novi Travnik na njenim rubnim prostorima ima uslove za prelazak na ekološku poljoprivredu. Razvoj ekološke proizvodnje povrća bi trebao u bližoj budućnosti biti u funkciji turističkih destinacija, a manje u nekoj prerađivačkoj sferi.

Preporuke - Strateško opredjeljenje

- Rast proizvodnje povrća temeljiti na značajnom povećanju površina pod plastenicima do 800 m.n.v., sa sistemom za zalijevanje, uvođenjem savremenih tehnologija uzgoja.
- U predstojećem periodu treba podsticati plasteničku proizvodnju (100 i više m²).
- Na rubnim područjima podsticati organsku proizvodnju povrća na otvorenom prostoru i u plastenicima.
- Sortiment povrća usmjeravati prema sortama i hibridima: **paradajza** - Matias, Belle, Buran; **paprike** - Vedrana, Istra, Madona; **krastavca** - Edona, Darina, Ekron, Dinero; **salate** - Pronto, Tatiana, Noisette, Vanity, Funway, Flavy, Angie; **kupusa** - Rinda, Sir, Bravo, Parel; **kelja** Capricio, Rigoletto, Daphne, Alaska.

10.2.3. Proizvodnja krmnog bilja

Krmno bilje u funkciji ishrane stoke na osnovu procjena, niti je adekvatno, niti je u hrandbenom smislu kvalitetno, a proizvodne površine za proizvodnju krmnog bilja nisu iskorištene. Da bi se povećao proizvodni potencijal livada i pašnjaka potrebno je primijeniti poznate agromeliracione, odnosno agrotehničke mjere u gazdovanju sa njima obzirom da su uglavnom prisutni degradirani pašnjaci na velikim nagibima, sa plitkim slojem plodnog zemljišta.

U narednim godinama svakako bi trebalo nastaviti tendenciju povećanja proizvodnje silažnog kukuruza do 800 m.n.v. u ukupnoj proizvodnji krmiva. Kod robnih proizvođača mlijeka i mesa na oglednim parcelama (finansirati iz podsticaja sjeme) zasijati: jednogodišnje leguminoze - stočnu grahoricu i grašak, stočni sirak, perko repicu, stočni kelj, koji nisu zastupljeni (čak ni poznati, niti robnim, niti naturalnim proizvođačima mesa i mlijeka). Buduća proizvodnja kabaste i zrnaste krme morat će dati mnogo snažniju podršku stočarstvu nego što je činila do sada. Ona će to postizati značajnim skokovima u širenju sjetve na nove površine i podizanjem sadašnjih, više nego skromnih prinosa, na mnogo veće proizvodne vrijednosti. U strukturi sjetve, koja se postavlja kao cilj, još veća zastupljenost od sadašnje treba biti silažni kukuruz (do 800 m.n.v.).

STRATEŠKA OPREDJELJENJA - PREPORUKE

Podrške sa nivoa općine usmjeravati u:

- U stalnu edukaciju na rekultivaciji livada i pašnjaka (edukaciju su u obavezi bez naknade obavljati eksperti Federalnog zavoda za poljoprivredu).
- **Silažnom kukuruzu (gdje postoje uslovi – do 800 m.n.v.),**
- **Nabavka sjemena: stočne grahorice, graška, stočnog kelja, stočnog sirka, perko repice kod odabranih robnih proizvođača mlijeka i mesa. Ukoliko se u sistem ishrane ne uvedu navedene krmne kulture neće biti rentabilne proizvodnje mesa i mlijeka.**

10.2.4. Voćarska proizvodnja

Voćarska proizvodnja, na prostoru općine Novi Travnik pokazuje stagnaciju kada su u pitanju stablašice, izuzev progressa u proizvodnji jagodastog voća, prije svega maline. Voćarstvo zauzima relativno manji udjel unutar obradivih površina u odnosu na uslove uzgoja. Značaj ova proizvodnja ogleda se u tome što omogućava bolje korišćenje površina na brojnim lokacijama i područjima sa manje povoljnim zemljišnim i klimatskim uslovima, uključujući i zemljišta lošijih fizičkih, hemijskih i drugih osobina, kao i površine sa većim nagibom. Postojeći stari voćnjaci na prostoru općine su

ekstenzivnog uzgoja, sa vrlo niskim prinosima, stabla su zapuštena. Izuzetak čine nekoliko voćnjaka intenzivnog uzgoja, koji su u relativno dobrom stanju. Cijenimo da je proizvodnja stablašica (jabuka, kruška, šljiva) neopravdano malo zastupljena na prostoru općine (kalkulacije pokazuju da svakom stanovniku općine Novi Travnik nedostaje 20 kg jabuka godišnje. Predpostavke su da je slična situacija i sa drugim voćnim vrstama – stablašicama). Uglavnom dominiraju voćna stabla na okućnicama u svrhu podmirenja vlastitih potreba. Za veći broj poljoprivrednih proizvođača voćarska proizvodnja je usputna, sporedna djelatnost u okviru mješovitih gospodarstava. Intenzivan uzgoj voćaka u prvom redu podrazumijeva korištenje kvalitetnih sorti i podloga za sve voćne vrste. Svakodnevno pristižu nove sorte i podloge kvalitetnije i gospodarski značajnije od dosada korištenih. Voćarska proizvodnja, prije svega savremena i intenzivna, traži i kvalitetan stručni kadar, osposobljene voćare koji su spremni prihvatiti sve izazove, zadatke i odgovornosti koje ova proizvodnja postavlja.

STRATEŠKA OPREDJELJENJA -- RJEŠENJE

- Sadnju šljive orjentisati na sortiment: Čačanska najbolja, Čačanska ljepotica, Bilska rana i Stenley.
- Na manjim površinama gdje zadovoljava kvalitet zemljišta, gdje postoji mogućnost obrade i navodnjavanja treba ići na podizanje savremenih gustih zasada jabuke i kruške.
- Kod trešnje treba ići na laganu izmjenu sortimenta i početi saditi sorte: Stela, Sju, Van, Bing, Burlati i druge kako bi se utjecalo na kvalitetniju ponudu na tržištu.
- **Opredijeliti se za proizvodnju jagodastog voća, prije svega maline, te postepeno u proizvodnju uvoditi i podsticati druge jagodaste vrste (kupinu, borovnicu, aroniju, jagodu – to će zasigurno biti „motor“ razvoja poljoprivrede). Proizvodnju maline i ostalog jagodičastog voća snažnije podsticati od strane općine Novi Travnik,**
- Sortiment maline uskladiti prema nadmorskoj visini. Na većim n. visinama uzgajati sorte Miker i Vilamet, a na nižim uz navodnjavanje sortu Polka.
- **Podsticati robnu proizvodnju jagodastog voća (minimum 0,2 ha) samo sa sistemom za navodnjavanje i potvrdom od udruženja pčelara da je obavijestio pčelare u prečniku od 6 km o vremenu tretmana maline, ili dokaz (upustvo i račun za kupljeno zaštitno sredstvo) da je malinu tretirao sredstvima koja nisu škodljiva za pčele.**
- Autohtone voćne vrste sačuvati za vlastitu potrebu i preradu (džemovi, marmelade, pekmez).

10.2.5. Ljekovito bilje i gljive

Ljekovito bilje, šumski plodovi i gljive smatraju se cjelinom koja nema čvrstih veza s drugim privrednim granama agrarnog sektora, iako može vezati za sebe niz ulaznih i izlaznih interakcija sa brojnim subjektima, posebno prehrambeno prerađivačkim kompleksom. Ovaj sektor zbog važnosti radnog angažmana u područjima otežanih uslova življenja (eksterno ruralnom području) treba postati održiv, pa se borba za konkurentnost i tržišni principi nameću kao dominantna opredjeljenja njenog razvoja. U najsžetijem obliku rečeno, vizija razvoja ljekovitog bilja, gljiva i drugih šumskih sekundarnih sirovina može se definisati težnjom da se iz današnjeg nerazvijenog stanja ovog sektora definiše i obezbijedi ambijent koji će:

- za ruralno područje biti primjeren,
- sakupljanjem i uzgojem ljekovitog bilja i gljiva biti održiv,
- tehničko-tehnološki odgovarajući,
- ekološki prihvatljiv.

Sakupljanje ljekovitog bilja i gljiva između onoga što je ono do sada i onoga što se od njega očekuje u budućnosti, jeste da :

- postupcima sakupljanja i mjerama uzgoja daje proizvod koji će biti prihvaćen od potrošača u zemlji i inozemstvu,
- osigura nivo profitabilnosti i održivosti,
- radno angažira veći broj stanovništva, pogotovo ruralnih područja.

STRATEŠKA OPREDJELJENJA - PREPORUKE

- Dati podršku formiranju primarnih i sekundarnih otkupnih stanica za otkup i destilaciju ljekovitog bilja i gljiva.
- Plantažirati ljekovite biljne vrste u toku ljeta, a u kasnu jesen, zimu i rano proljeće plantažirati igličasto zimzeleno drveće (iglice bora, jele i smrče) i ujedno doprinositi čišćenju šume.
- Finansijskim inputom podsticati plantažni uzgoj pojedinih ljekovitih biljnih vrsta u cilju destilacije (u toku ljeta destilirati ljekovite biljke, u kasnu jesen zimu i rano proljeće igličasto drveće bora, jele i smrče);

10.2.6. Organska proizvodnja hrane

Brend sektora agrara na općini Novi Travnik je organska proizvodnja (posebno u segmentu maline). Taj trend i zamah nužno je nastaviti i proširiti ga u većoj mjeri na ostale vidove biljne, djelomično i na animalnu proizvodnju. Brojni su razlozi koji nas upućuju na brže preusmjerenje konvencionalne na organsku poljoprivredu, a ovdje naglašavamo sljedeće:

Ekološki: održavanje prirodnog bogatstva i biološke ravnoteže; zaštita okoline; čuvanje (zaštita) tla; obezbjeđenje ambijenta za uzgoj životinja, posebno stvaranje pozitivne

valencije i imidža za turizam (za općinu Novi Travnik turizam bi trebao biti okosnica mnogih pozitivnih procesa, organske poljoprivrede ponaosob).

Privredni: obezbjeđenje tržišta za organski proizvod (razvijen turizam je najveći apsorber organske proizvodnje hrane i „turbo motor“ za njeno širenje) predstavlja održivost i rentabilnost proizvodnje.

Zdravstveni: zdravstveno ispravna hrana je uslov boljeg zdravlja i manjeg pritiska (posebno stanovnika ekstremlnih ruralnih sredina) na ljekarske intervencije i korištenje u većoj mjeri sintetičkih lijekova.

PREPORUKE - RJEŠENJA

Obezbijediti finansijsku podršku procesima koji su u funkciji unapređenja organske proizvodnje hrane, prije svega u:

- Procesima edukacije, certifikacije organskih proizvoda, podršci jagodastom voću (minimum 0,2 ha) i povrću u zatvorenom prostoru (plastenik min. 100m²).
- Podršku promociji organskih proizvoda (sajmovi na domaćem i ino tržištu).

10.3. Animalna proizvodnja

Stočarstvo, uopće, pa i u općini Novi Travnik, ubraja se u strateški bitnu proizvodnju. Poseban značaj u strukturi stočarske, pa i ukupne poljoprivredne proizvodnje, imaju govedarstvo i ovčarstvo. Stočarstvo ima zatvoren proces proizvodnje i u potpunosti je integrisano u njene zemljišne i klimatske resurse. Stočarstvo je u najvećem dijelu općine, izuzev manjeg broja farmi koje bi se mogle svrstati u napredne, a farma „Smrike“ d.o.o (u izgradnji) u najsavremenije, ukomponovano u tradicionalne principe ne doživljavajući skoro nikakve tehnološke promjene.

10.3.1. Govedarstvo

Govedarstvo je najvažnija grana stočarstva u općini Novi Travnik, prije svega, za mala i srednja porodična poljoprivredna gazdinstva. Za očekivati je da ova grana stočarstva, u kontekstu organizovanog otkupa mlijeka, pogotovo u bližoj budućnosti doživi svoju ekspanziju. Ukupan broj goveda posljednjih godina je u blagim varijacijama. Na području općine Novi Travnik prevladavaju križanci sivog i smeđeg alpskog goveda, sa kojim se pretpala naša autohtona pasmina „Buša“.

Današnji svjetski trendovi u govedarstvu definišu uzgojni program koji ima za cilj: unapređivati (poboljšavati) ekonomsku efikasnost proizvodnje mlijeka i mesa u datim ekonomskim i prirodnim uslovima, što podrazumijeva objektivno vrednovanje svih funkcionalnih svojstava, a ne samo proizvodnih. Govedarstvo kao grana poljoprivredne

proizvodnje u posljednje vrijeme dostiže svoj značajniji razvitak prvenstveno zahvaljujući osiguranom otkupu mlijeka sa čitavog prostora općine, zatim kontinuiranim poticajima za proizvodnju mlijeka i mesa. Ukupnost uzgojne vrijednosti sadrži uglavnom dva primarna segmenta: kravlje mlijeko i goveđe meso.

Za očekivati je da ova grana stočarstva u budućem organizovanju otkupa mlijeka, doživi svoju ekspanziju. Taj pozitivni trend se potvrđuje i kroz interes za otkupom mlijeka. Ukoliko se nastavi sa kontinuetom poticanja govedarstva, ono ima veliku šansu za djelimično intenzivniju revitalizaciju.

Na području općine Novi Travnik prevladavaju križanci sivog i smeđeg alpskog goveda sa kojim se pretapala naša autohtona pasmina „Buša“. Posljednjih godina došlo je i do importa kroz donacije manjeg broja Simentalskog govečeta u nekim slučajevima i upitne uzgojne vrijednosti. U izrazito brdskim oskudnim dijelovima zastupljen je i genom sivog „Gatačkog govečeta“ i njegovih križanca sa „Bušom“

Današnji svjetski trendovi u govedarstvu definišu uzgojni program koji ima za cilj: unapređivati (poboljšavati) ekonomsku efikasnost proizvodnje mlijeka i mesa u datim ekonomskim i prirodnim uslovima, što podrazumijeva objektivno vrednovanje svih funkcionalnih svojstava, a ne samo proizvodnih. Cilj u govedarstvu valja izražavati ukupnom uzgojnom vrijednošću, a ekonomski ga valorizirati u aspektu ukupne ekonomske uzgojne vrijednosti.

Proizvodnost mlijeka

Ukupna populacija krava uslovno se može podijeliti u dvije kategorije i to:

- produktivnija grla koja se gaje uglavnom radi komercijalne proizvodnje mlijeka i
- muzna grla od kojih se značajan dio mlijeka iskorištava za ishranu teladi, a preostali dio za potrebe domaćinstva i preradu u mliječne proizvode.

Perspektive daljeg razvoja proizvodnje mlijeka trebaju se kretati prema povećanju broja muznih grla i njihovoj produktivnosti koja bi se temeljila na proizvodnji najmanje 70% vlastite krmne baze. Robnu proizvodnju mlijeka bilo bi neophodno temeljiti na gazdinstava koja posjeduju startnu poziciju (infrastrukturu – voda, struja, objekat koji se u manjoj mjeri mogu adaptirati, dva (2) i više muznih grla, adekvatne zemljišne površine ili površine u zakupu i dr.). Progres u proizvodnji mlijeka svakako treba zasnivati i na unaprjeđenju pasminskog sastava, boljoj ishrani i zdravstvenoj zaštiti, marketinškom ponašanju robnih proizvođača mlijeka i dr. Komercijalne farme trebaju biti u isključivom fokusu budućeg razvoja mljekarstva, čime bi se trebala značajnijim finansijskim inputom podsticati robna proizvodnja. Put do te proizvodnje voditi će kroz osnivanje novih ili transformaciju sadašnjih malih, u farme većeg kapaciteta. Neophodno je uvažavati manje proizvođače objedinjene u sistem udruženja ili zadruga koje će istinski biti servis poljoprivrednicima.

Iako je na prostoru općine Novi Travnik aktuelno pet otkupljivača („E-Ekonomija“ Bilalovac; „Livada“ d.o.o – Gornji Vakuf/Uskoplje; „ZIM“ Zenica d.o.o, „Poljorad“ Travnik i „Milkos“ d.o.o - Sarajevo) manji dio prostora općine je izvan organizovanog otkupa mlijeka. Razlog tome je što navedeni otkupljivači izbjegavaju otkup sa udaljenih mjesta (zbog manje količine mlijeka i ekonomskih aspekata). U sistemu organizovanog otkupa mlijeka registrirano je 250 poljoprivrednih proizvođača. Otkup mlijeka predstavlja jednu utrku otkupljivača u nadmetanju koja će od njih po svom sopstvenom interesu otkupiti mlijeko

bliže urbanom dijelu (U M.Z. Rostovo – otkupno mjesto Medenik otkup mlijeka obavlja i “E Ekonomija” i “Livada” ; U M.Z. Zagrlje instalirana su tri laktofriza, a otkup mlijeka obavlja ZIM Zenica, kao i u mjestima M.Z. Vodovod – mjesto Sinokos i dijelom iz Krnjić Potok; M.Z. Opara – naselje Bistro otkup obavlja mljekara “Milkos” Sarajevo, te ZIM Zenica; U M.Z. Pečuj “Poljorad” Travnik). Dakle, za područja izvan organizovanog otkupa mlijeka bilo bi racionalno odabrati jednog ili dva otkupljivača za dio udaljenih prostora (u kontekstu podsticaja) angažirati prevoz (fizičkog lica) do najbližeg otkupnog mjesta.

Proizvodnja mesa

Sadašnja proizvodnja mesa u općini Novi Travnik nema značajan progres. Međutim, pretpostavke za optimističku projekciju su sporadične intencije za savremenom robnom proizvodnjom. Proizvodnja mesa ima jako nisku proizvodnost, a odsustvo motiva za značajnije unapređenje je višestruko:

- nedovoljno posticanje proizvodnje mesa,
- favoriziranje uvoznog mesa u odnosu na domaću proizvodnju.
- ekstenzivni tov koji nije održiv.

Proizvodnja mesa (kao i mlijeka) samo je održiva na vlastitoj krmnoj bazi (70%) uz dodatak koncentrovanog krmiva. Održivost proizvodnje mesa može se praktikovati i na pašno – košnom sistemu uz dodatak koncentrovane stočne hrane, iako je evidentiran tov u sistemu stajskog uzgoja sa manjim brojem tovnih junadi izuzev farme Brizje (naselje Has).

REPORUKE - RJEŠENJA

- Povećanju stočnog fonda (nabavka muznih grla za gazdinstva koja imaju startnu osnovu), izmjeni pasminskog sastava, povećanju mliječnosti po grlu i organizaciji otkupa mlijeka (težiti prema stabilnom otkupljivaču mlijeka).
- Kako su u općini Novi Travnik posjedi usitnjeni, predlažemo modele farmi sa 4 (četiri), do 8 (muznih grla) krava, koje treba uskladiti sa veličinom posjeda za proizvodnju kabaste hrane, uzimajući u obzir da je za ishranu jedne krave potrebno 0,7 ha poljoprivrednog zemljišta u nižim predjelima i 1 ha na većim nadmorskim visinama (za robnu proizvodnju).
- Preferirati slobodan način držanja krava (ispaša u što većoj mjeri).
- Pasminsku rejonizaciju usmjeriti prema „Simentalcu“ do 800 m.n.v. Iznad navedene visine orjentisati se na „Montafonca“ ili „Gatačko goveće“.
- Proizvodnja mesa – tov može biti opravdana po sistemu tova na paši uz dodatak koncentrovane stočne hrane za period vegetacije izlazne težine 250 kg (bez prezimljavanja). Ukoliko se proizvođač odluči za agrobiznis stajskog uzgoja orjentisati se na „Simentalca“ ili na neke tipične mesne pasmine kao što je „Šarole“, „Limuzen“.
- Tovu junadi dati maksimalnu podršku u svim aspektima.
- Licenciranje bikova jedna je od bitnih mjera (zaustaviti „divlji“ pripust koju treba obaviti na udaljenim mjestima od veterinarskih servisa u skladu sa zastupljenošću pasmina na terenu (prirodni pripust je 15-20%).

10.3.2. Ovčarstvo

U ovčarstvu na području općine Novi Travnik prevladava autohtona pasmina ovaca "Pramenka" sa svojih par sojeva. Ovca je i dalje, u skladu sa svojom biologijom, ostala sakupljač hrane na širokom arealu, a domaća „Pramenka“ nadživjela je sve pokušaje da bude potisnuta sa ovog prostora i zamijenjena nekom drugom pasminom. Proizvodnja mlijeka po ovci je prosječno u zadnjih 10 godina iznosila 40 litara/muznom grlu. Još uvijek je na planinskim pašnjacima prisutan ekstenzivni način držanja ovaca. Zabrana nomadenja je dovela do drastičnog smanjenja veličine stada. Broj velikih stada se smanjuje usljed nemogućnosti ishrane, te se stvaraju manje farme sa djelimičnim ili potpunim ograničenjem kretanja životinja. Ishrana ovaca se ljeti ostvaruje ispašom na planinskim pašnjacima, dok se u zimskom periodu ovce drže u zatvorenim objektima, a ishrana je bazirana na kabastim hranivima. Prema podacima za 2016 godinu na ukupnim zemljišnim površinama, prije svega livadama i pašnjacima uključujući i šumska zemljišta pase 3.900 ovaca. Samo par proizvođača dvostruko iskorištava ovcu primjenjujući mužju, nakon čega proizvode sireve, dok je ostali poljoprivrednici ovce uzgajaju zbog proizvodnje jagnjećeg mesa.

PREPORUKE

- Praktikovati proizvodnju ovčijeg i mesa i mlijeka gdje je to moguće.
- Poduzetničko gospodarenje ovcima primjerenije je sistemu ovčarenja u kojemu se proizvode samo jagnjad.

10.3.3. Kozarstvo

Područja općine Novi Travnik sa vegetacijom u tipu grmlja, makije i šikare, kao i veće pašnjačke površine, predstavljaju izvrstan jeftin hranidbeni sistem predisponiran za uzgoj i razvoj kozarstva. Manji broj koza na općini sa ekstenzivnim načinom držanja u improviziranim stajama i loša hranidba, rezultiraju vrlo malim proizvodnim karakteristikama koza. Po mnogim zoohigijenskim i hranidbenim normativima koza je slična ovci. Ova sličnost je uslovlila i pojavu kombinovanih stada ovaca i manjeg broja koza. Kozarstvo ima poseban značaj u krševitim, zapuštenim i teško dostupnim područjima, gdje konfiguracija terena otežava uzgoj drugih vrsta preživara. U pasminskom sastavu dominiraju križanaci (balkanska koza) nastalih neplanskim križanjima, što je doprinijelo velikoj varijabilnosti, kako u fenotipu, tako i u genotipu novonastalih križanaca uglavnom „sanske“ pasmine. Prosječna proizvodnja mlijeka po grlu je 170 litara, a prosječna proizvodnja mesa po grlu se procjenjuje na oko 15 kg. Koze i ovce preventivno sprečavaju nastajanje i širenje požara na način da ovce pasu nisko raslinje, a koze nešto više. Mlijeko i meso koza postaju kulinarske vrijednosti i delikatesi koja se servira u posebnim prilikama, pogotovo turističkim destinacijama koje bi trebale u bližoj budućnosti biti valencije za robnim proizvođačima koza.

PREPORUKE

- Uzgojna orijentacija kozarstva trebala bi voditi prema oplemenjivanju sadašnjih križanih tipova s „alpskom“ srnastom kozom.
- Podsticati robnu proizvodnju u oblast kozarstva odvojenu iz sistema zajedničkog uzgoja sa ovcima.

10.3.4. Svinjogojstvo

Uzgoj **svinja** u zadnjih nekoliko godina ne pokazuje povećanje niti dobija na većem značaju. Na prostoru općine Novi Travnik većina proizvođača posjeduju 2-3 rasplodne krmače. Samo je neznatan broj ozbiljnijih proizvođača sa 10 krmača, dok su kao robni proizvođači registrovane dvije (2) farme sa 80-100 grla/turnus. Pasminski sastav je relativno skroman, a najčešće se radi o križancima pasmina Landras i Veliki jorkšir, dok na općini Novi Travnik nisu zastupljena priplodna grla pasmina Duroka i Pietren. Nedostatak uzgojnih i selekcijskih programa je prepreka planiranju proizvodnje i provedbi uzgojno selekcijskog rada u cilju proizvodnje kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Nema planskog provođenja križanja i hibridizacija, pa se kao posljedica postižu veoma skromni rezultati u pogledu broja odgojene prasadi po krmači i nivou prirasta. Proizvodnost sa oko 250 kg žive mjere po rasplodnoj krmači, ukazuje da se većinom radi o ekstenzivnoj proizvodnji i klanju mlađih kategorija. Bilo bi racionalno značajnije postići proizvodnju u svinjogojstvu.

PREPORUKE

- **Proizvodnost bi trebalo podignuti na 300 kg žive mjere po krmači uz poboljšanje uvjeta držanja.**
- **Podsticati robnu proizvodnju u oblasti svinjogojstva.**

10.3.5. Peradarstvo

Peradarstvo u općini Novi Travnik (naselja: Pećine, Stojkovići, Rastovci i Zubići; te brojlerska proizvodnja u Nević Polju) predstavlja solidnu razvojnu osnovu posebno u proizvodnji konzumnih jaja. Savremena farma „Oskar“ d.o.o u cjelosti se odvija u kaveznom sistemu uz prosječnu proizvodnju od 150 jaja po nesilici. Proizvodnju konzumnih jaja karakterišu relativno visoke cijene, što ima za posljedicu nisku konkurentnost. Obzirom da se radi o specifičnom proizvodu sa kratkim rokom trajanja, on nalazi svoje mjesto u domaćoj potrošnji. Proizvodnja brojlera će u bližoj budućnosti uz bolju konkurentnost proizvoda i promociju potrošnje mesa u svježem i rashladnom stanju postati atraktivna. Dominantan kavezni uzgoj, će biti poseban izazov i potencijalna opasnost za peradarstvo u ispunjavanju sve strožijih kriterija EU.

PREPORUKE

Posticati robnu proizvodnju sistemom investicionog ulaganja subvencioniranom kamatom na kreditna sredstva.

Prepustiti odluku proizvođačima u odlučivanju za ove vidove proizvodnje.

10.3.6. Pčelarstvo

Općina Novi Travnik sa izvanrednim prirodnim uslovima, povoljnom klimom, bogatom pčelinjom pašom, pruža izvanredne uslove da se u narednom periodu organizira profitabilna proizvodnja meda i ostalih pčelinjih proizvoda. Značajne površine livada i pašnjaka obraslih šumskim rastinjem, obilje ljekovitih biljnih vrsta, trava, predstavlja kvalitetan resurs medonosnog bilja koji omogućava znatno veći broj proizvodnih košnica u odnosu na postojeće. Procjenjuje se da se samo 10% proizvedenog meda plasira kroz oficijelne kanale prodaje i da većina proizvođača med prodaje direktno kupcima na nivou općine ili prodaji na „kućnom pragu“. Za male proizvođače je ovo mnogo efikasniji način prodaje, jer postižu više cijene, a zbog malih proizvedenih količina meda, nemaju problema sa njegovom prodajom. Na drugoj strani, nažalost i pored robnih proizvođača i inicijativa o čvrstom zajedničkom nastupu u proizvodnji i tržištu većih i manjih proizvođača meda, nema rezultata. Niska produktivnost po košnici, kao i variranje prinosa, ukazuju na nizak nivo znanja i vještina proizvođača, ali i probleme u vezi sa održavanjem zdravlja i kondicije pčela. Posebno valja naglasiti (sugestije i doprinos pčelarskih udruga, ponaosob gosp. Dominika Mlakaća) da gospodarski aspekti u argumentiranim kalkulativnim vrijednostima mogu iznositi milionske vrijednosti u proizvodima meda i drugih pčelarskih proizvoda. U općini Novi Travnik na sceni je u velikoj mjeri pomor pčela iz više razloga, a osnovni razlog jeste

hemizacija u zaštiti zasada maline i nedostatak brižnosti i savjesti za održavanje i razvoj pčelarstva.

PREPORUKE - RJEŠENJA

- Obzirom da će neka udruženja pčelara djelovati unutar Saveza poljoprivrednih udruženja Novi Travnik ili svakako ravnopravno kao samostalna članica, strateški bi se trebali usmjeriti ka modelima zaštite fonda pčela, tržišnosti pčelinjih proizvoda i drugih pitanja u ovoj sferi.
- Neophodno je bez obzira na organizacionu formu imati usaglašene stavove radi zaštite fonda pčela, tržišnosti pčelinjih proizvoda i dr.
- Uspostaviti, ali i poštovati sporazume i saradnju pčelara i voćara o zaštiti pčela kod intenzivne zaštite voćnih vrsta pesticidima.
- Planirati podsticajni finansijski input po košnici ali i koristiti komercijalne kredite sa regresiranom kamatom.
- Jačati suradnju sa pčelarskim savezima iz bližeg i šireg okruženja, organizirati stručne i naučne skupove.
- Organizirati jednomjesečne sastanke na lokalnoj razini u cilju donošenja strateških opredjeljenja
- Posticati inicijative za proizvodnju i drugih pčelinjih proizvoda.
- Obezbijediti sadni materijal Bagrema i Lipe, te sjeme Facelije kao izvrsne pčelinje paše i ustupiti pčelarskim društvima za sadnju i sjetvu.

10.3.7. Ribarstvo

Razvoj ribarstva s tehnološke tačke gledišta može se podijeliti na dva osnovna pravca:

- uzgoj radi naseljavanja u devastirane visinske vodene tokove, radi povećanja njihove populacije u navedenim vodnim biotopima (primjer Kasapovići) i
- uzgoj isključivo radi obezbjeđenja tržišta visokokvalitetnim ribljim mesom.

Postojeći ribnjaci u općini Novi Travnik nisu stabilni pravni subjekti („Ribnjak“ i restoran ukonopovani u cjelinu povremeno su u funkciji. Ista sudbina je i sa ribnjakom u mjestu Has.

Rješenja - Preporuke

- Proizvodnju ribe, stimulirati finansijskim inputom (podrškom sa nivoa općine) administrativnim mjerama (u obavezama prema vodnim, veterinarskim, komunalnim taksama), a ne prepustiti samim ribarima.
- Podrška za korištenje kredita sa regresiranom kamatom za investiciona ulaganja.
- Proizvodnju ribe orjentirati na: *kalifornijska pastrmka (bijelo i crveno meso), potočna pastrmka (gdje imaju uslovi riječnih vodotokova sa temperaturom od 10-12 C°).*
- ***Zaštiti potočnu pastrmku u naselju Kasapovići i predvidjeti uređenje korita.***

10.3.8. Finansijski inputi za sektor agrara

PRIJEDLOG – RJEŠENJA

Na nivou općine Novi Travnik dio sredstava od godišnjeg proračuna iz budžeta za sektor agrara udružiti sa komercijalnim bankama po principu da se ovim sredstvima regresira kamata proizvođačima koji će dizati kredite sa 0% kamate.

Po ovom principu sa 30.000 KM na godišnjem nivou može se angažovati 300.000 KM, a za pet godina 1,5 miliona.

Odluku za odabir korisnika obavljala bi općinska komisija.

11. ZEMLJIŠTE U DRUŠTVENOJ SVOJINI OPĆINE NOVI TRAVNIK

Autori Strategije nisu ulazili u dublje analize dosadašnjeg korištenja zemljišta, niti posjedovne strukture istog. Osnovni cilj bio je samo dati rješenja o racionalnosti korištenja zemljišta, te mogućnosti uposlenja određenog broja izvršioca po jedinici površine, odnosno po hektaru zemljišta, vodeći računa o različitim agroekološkim uslovima, te obimu, validnosti i održivosti proizvodnje na društvenom posjedu. Autori, nemaju nadležnost, pored dole navedenih kriterija analizirati finansijski input po jedinici površine (ha), cijeneći da je to u nadležnosti komisije na nivou općine Novi Travnik.

Uvažavajući meritornost, objektivnost i apsolutnu stručnost općinske komisije ekspertni tim za izradu Strategije sugerše „model“ različitih kriterija za korištenje zemljišta u društvenoj svojini, dajući prioritet za one proizvodnje koje su tržišno orjentirane, upošljavaju radnike, primjenjuju sve agro-tehničke mjere u zaštiti i korištenju poljoprivrednog zemljišta. Objekte i robne proizvodnje koje su prepoznate od općinske administracije i u koje su uložena značajna finansijska sredstva posebno podržati i stimulirati kao nukleuse u daljnjem širenju i osnaživanju drugih poljoprivrednih proizvođača da uđu u iste ili slične poljoprivredne proizvodnje.

U tom kontekstu stručno je analiziran posjed Pavlovica i ekspertni tim je sa puno argumenata došao do zaključka da je održiva biljna i animalna proizvodnja na određenim površinama ovog lokaliteta upitna (pogledati analizu zemljišta u poglavlju turizam), te kao jedino racionalno rješenje predložio da se lokacija Pavlovica usmjerava prema turizmu. U tom kontekstu bi svi zainteresirani mogli ostvarivati svoja egzistencijalna pitanja i mimo segmenta poljoprivrednih djelatnosti.

PREPORUKE - RJEŠENJA

U kontekstu iznamljivanja i korištenja zemljišta u državnoj svojini bilo bi opravdano i racionalno koristiti kriterije:

Kriterij, namjena ulaganja (aspekt turizma)

- ❖ **Apsolutnu prednost dati Programu investicija u različite oblike poljoprivrede i turizma.**
- ❖ **Ukoliko je opredjeljenje poljoprivredna djelatnost na svakih 5 ha uposliti jednog (1) izvršioca ovisno o vrsti djelatnosti.**

Kriterij, obim ulaganja

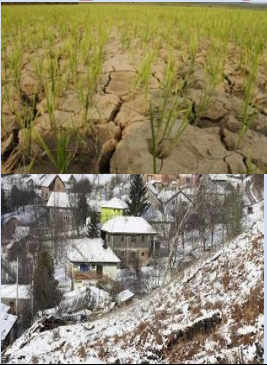
Ukoliko bi se investitor odlučio ulagati u poljoprivrednu djelatnost i turističke destinacije u vrijednostima više od ½ miliona KM i obezbijedio obim uposlenosti 10 izvršioca ustupiti zemljište bez naknade i svu potrebnu administrativnu logistiku (gratis) urbanistička dozvola i dr.

12. SWOT analiza poljoprivrede općine Novi Travnik

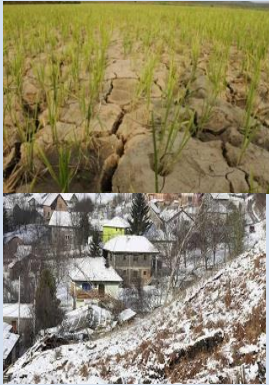
Prednosti (Strengths) ○ Najavljena i evidentna konzistentna agrarna politika sa općinskog nivoa sektoru agrara; ○ Agroekološki uslovi omogućuju biljnu i animalnu proizvodnju (iako su djelomično ograničeni) ○ Velike neobrađene, nezagađene površine pogoduju razvoju organske proizvodnje; ○ Evidentne pozitivne promjene kod većeg broja poljoprivrednika za robnom proizvodnjom. ○ Sazrelo shvatanje da najveći obim proizvodnje treba usmjeriti turističkim destinacijama (turizma je „motor“ razvoja poljoprivrede). ○ Postoje resursi za samoniklim, ljekovitom i aromatičnim biljem i gljivama; ○ Raspoloživa radna snaga je odlučna da svoju egzistenciju usmjerava u poljoprivredu. ○ Pojedine grane agrara pokazuju konkurentnost (proizvodnja maline, organska proizvodnja) ○ Rastuća svijest o potrebi efektivne organiziranosti, saradnji i kordinaciji sa strukom.	Slabosti (Weaknessis) ○ Izrazita usitnjenost posjeda; ○ Niski prinosi u svim granama primarne proizvodnje i niska produktivnost radne snage; ○ Loša tehničko-tehnološka opremljenost velikog broja proizvođača; ○ Nedostatak poljoprivredne mehanizacije; ○ Generalno nizak nivo tehnoloških, marketinških i menadžerskih znanja proizvođača; ○ Nizak udio navodnjavanih u ukupnim obradivim površinama; ○ Nizak nivo specijalizacije i tržišnosti proizvodnje; ○ Mali udio komercijalnih proizvođača koji bi mogli biti konkurentni i doprinijeti stabilnom ruralnom razvoju; ○ Loš imidž poljoprivrede kao djelatnosti; ○ Nezadovoljavajući nivo standarda kvaliteta. ○ Ograničenje u finansijskom inputu za investicije i kapitalna ulaganja
Mogućnosti (Opportunities) ○ Izvanredni uslovi za razvoj turizma, potencijalnog tržišta za poljoprivredni proizvod; ○ Jačanje konkurentnosti poljoprivrede, održivog upravljanja resursima i ruralnog razvoja. ○ Poljoprivreda je na općini Novi Travnik definisana kao jedan od razvojnih prioriteta; ○ Porast potražnje za hranom i rastuća potreba prehrambene industrije za sirovinom; ○ Trend rasta potražnje za organskim, autohtonim, te proizvodima sa oznakom porijekla; ○ Podrška ruralnom razvoju, korištenje razvojnih programa u nadolazećim EU integracijama; ○ Jačanje lokalne proizvodnje i tržišta; ○ Odlučnost za većom budžetskom podrškom.	Opasnosti (Threats) ○ Zaoštavanje konkurencije može ugroziti robne proizvođače; ○ Prodorom većih trgovinskih sistema može se ugroziti ekonomski položaj određenih proizvodnji; ○ Depopulacija ruralnog prostora i sve manji broj mlađih poljoprivrednika na selu. ○ Globalne klimatske promjene utječu na nesigurnost u proizvodnji; ○ Nedovoljno i loše upravljanje vodenim resursima dovodi do poplava ili suša; ○ Neefikasno i neadekvatno poslovno okruženje; ○ Loša ekonomska situacija u zemlji rezultira smanjenom kupovnom moći stanovništva; ○ Sve manja budžetska podrška sektoru agrara.

13. STRATEŠKA OPREDJELJENJA PO MJESNIM ZAJEDNICAMA

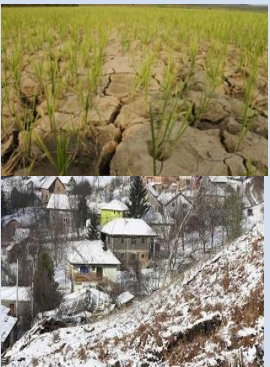
GRUPA I	MJESNE ZAJEDNICE: MARGETIĆI; ŠENKOVIĆI; VODOVOD; PEĆINE
Zemljišni resursi	Zemljišne površine su u velikoj mjeri i površinski i po bonitetu ograničene za robnu (komercijalnu) biljnu i animalnu proizvodnju.
Stočarstvo 	Područje je ograničeno zemljišnim resursom za uzgoj stočnog fonda u razmjerama specijalizirane robne proizvodnje i mogućnostima proizvodnje stočne hrane. Strateško opredjeljenje usmjeravati proizvodnju prema tipu mješovite proizvodnje, gdje bi stočarstvo manjim obimom popunjavalo proizvodnu strukturu sa drugim proizvodnjama.
Ratarstvo 	Mogućnosti profitabilne proizvodnje strnih žita (pšenica, ječam, zob i raž) su ograničene. Kod manjeg broja domaćinstava uzgoj ratarskih kultura usmjeren je isključivo za vlastite potrebe. Za ovo područje predlažemo krmne kulture za zamjenu silažnom kukuruzu i obezbjeđenju dovoljnih količina stočne hrane.
Voćarstvo 	Manji broj domaćinstva posjeduje ekstenzivne zasade šljive, kruške ili jabuke. Uglavnom imaju u uzgoju manji broj stabala za vlastite potrebe. Strateško opredjeljenje usmjeravati prema uzgoju jagodastog voća, prije svega maline. Postojeće starije zasade sanirati. Educirati stanovništvo za navedena opredjeljenja. Usmjeravati se strateški za uzgoj aronije, borovnice i ribizle.
Povrtlarstvo 	Lokalno stanovništvo ima mogućnosti i potencijal za proizvodnju povrtnih kultura, prije svega krompira, lisnatog i korijenastog povrća čemu doprinose povoljni agroekološki faktori. Strateško opredjeljenje: Kod većine poljoprivrednih domaćinstava moguća je robna specijalizirana proizvodnja svih povrtnih kultura i krompira.
Ljekovito bilje 	Prisutna je značajnija raznovrsnost i rasprostranjenost privredno važnih ljekovitih biljnih vrsta. Mogućnost plantažnog uzgoja na manjim proizvodnim površinama. Prerada ljekovitog bilja u destilate. Strateško opredjeljenje: Plantažirati tržišno interesantne biljne vrste i destilirati u toku vegetacije, a u toku kasne jeseni, zime i ranog proljeća destilirati zimzeleno igličasto drveće (iglice bora, jele i smrče).

Pčelarstvo 	Strateško opredjeljenje: Nema ograničenja niti za naturalnu niti za robnu proizvodnju meda i drugih pčelinjih proizvoda. Uspostaviti, ali i poštovati sporazume i saradnju pčelara i voćara o zaštiti pčela kod intenzivne zaštite usjeva i voća pesticidima. Saditi bagrem i lipu, sijati faceliju i heljdu kao pčelinju pašu. Aplicirati za organski certifikat meda i drugih pčelinjih proizvoda,
☉ Prednosti 	○ Naklonjena i konzistentna agrarna politika sa općinskog nivoa sektoru agrara ○ Stanovništvo zainteresirano za poljoprivredu ○ Značajan dio područja pogodan za proizvodnju jagodastog voća, proizvodnju mlijeka i mesa. ○ U većoj mjeri usmjeriti se na uzgoj borovnice, aronije i ribizle.
☉ Ograničenja 	○ Većinom usitnjeno i zapušteno zemljište. ○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji, niski prinosi u svim granama primarne proizvodnje; ○ Odliv mlađe radne snage sa sela ○ Nedostatak mehanizacije. ○ Nedostatak sredstava za investiciona ulaganja
☉ Rješenje 	○ Razvoj mini farmi krava i mini ovčarskih farmi. ○ Većim finansijskim inputom podsticati proizvodnju mlijeka i mesa, proizvodnju jagodastog voća. ○ Formirati otkupnu stanicu za poljoprivredne proizvode. ○ Usmjeravati proizvođače na preradu povrća i voća u aspektima formi kućne radinosti i obrta. ○ Nabavka mehanizacije. ○ Edukacija stanovništva iz oblasti povrća i voća.

GRUPA II	MJESNE ZAJEDNICE: ROSTOVO: ZAGRLJE; OPARA: TRENICA
Zemljišni resursi	Zemljište je ograničavajući faktor za biljnu proizvodnju, područja su sa većim nagibima.
Stočarstvo 	Područje je za uzgoj ekstenzivnog stočarstva, zbog otežanih uslova proizvodnje stočne hrane. Strateško opredjeljenje usmjeravati prema tipu mješovite proizvodnje gdje bi stočarstvo dominiralo. Manje farme po obimu mogu se usmjeravati i za ovčarstvo i kozarstvo
Ratarstvo 	Strateško opredjeljenje: Ratarsku proizvodnju moguće je praktikovati samo ograničeno i podesiti je za ishranu stoke. Poseban akcenat proizvodnje usmeriti prema proizvodnji krmnog bilja. Proizvodnju žitarica prepustiti odluci poljoprivrednika. Proizvodnju tritikalea usmjeriti za stočnu ishranu. Proizvodnju heljde za pčelinju pašu i na lošijim zemljištima. Na ovim prostorima preporučujemo sjetvu jednogodišnjih leguminoza, prije svega, stočne grahorice i graška.
Voćarstvo 	Strateško opredjeljenje usmjeravati prema uzgoju jagodastog voća, prije svega maline, zatim kupine, borovnice i aronije. Postojeće starije zasade sanirati. Educirati stanovništvo za navedena opredjeljenja. Mlađe zasade planirati sa sistemom za navodnjavanje. Autohtone voćne vrste (jabuka, šljiva, kruška) usmjeravati prema preradi u kućnoj radinosti. Proizvodnja maline može nadomjestiti lokalno tržište u vremenu kada prođe sezona maline sa nižih n. visina. Saditi sortu vilamet i miker.
Povrtlarstvo 	Strateško opredjeljenje: Kod većine poljoprivrednih domaćinstava moguća je robna specijalizirana proizvodnja većine povrtnih kultura uključujući i krompir. Također za navedene M.Z. može u optimalno odgovarati i mješoviti modeli proizvodnje br. 3. (prilog modeli proizvodnje). Proizvodnju povrća na otvorenom prostoru prepustiti odluci poljoprivrednika.
Ljekovito bilje 	Strateško opredjeljenje: Plantažirati tržišno interesantne biljne vrste i destilirati u toku vegetacije, a u toku kasne jeseni, zime i ranog proljeća destilirati zimzeleno igličasto drveće. Formirati otkupnu stanicu za ljekovito bilje i gljive. (prilog izgled objekta i opreme za preradu ljekovitog bilja). Sa otkupom ljekovitog bilja planirati i otkup svježeg i suhog autohtonog voća i gljiva.

Pčelarstvo 	Strateško opredjeljenje: Nema ograničenja niti za naturalnu niti za robnu proizvodnju meda i drugih pčelinjih proizvoda. Uspostaviti, ali i poštovati sporazume i saradnju pčelara i voćara o zaštiti pčela kod intenzivne zaštite usjeva i voća pesticidima. Za općinske i kantonalne postojace obavezno dostaviti dokaze da su proizvođači maline obavijestili pčelare o vremenu zaštite maline ili drugih voćnih vrsta.
☉ Prednosti 	○ Brdovito područje pogodno za razvoj manjih farmi za uzgoj mlijeka. ○ Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj određenih krmnih kultura. ○ Dobri uslovi za proizvodnju jagodastog voća (maline, kupine, borovnice, aronije i jagode).
☉ Ograničenja 	○ Većinom usitnjeno i zapušteno zemljište. ○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Na određenim dijelovima korištenih poljoprivrednih površina zbog većeg nagiba terena nije moguće koristiti mehanizaciju. ○ Nedostatak mehanizacije. ○ Nedostatak prerađivačkih kapaciteta za sigurno tržište proizvoda ○ Nedostatak finansijskog inputa za investiciona ulaganja. ○ Nedostatak većih zemljišnih površina za robnu proizvodnju
☉ Rješenje 	○ Manje farme muznih grla - krava zbog ograničenja u proizvodnji krme. ○ Uspostaviti otkupnu stanicu i organizirati otkup ljekobilja, povrća, jagodastog voća i drugih poljoprivrednih proizvoda te na taj način stvoriti uslove za robnu poljoprivrednu proizvodnju. ○ U redovnu proizvodnju uvoditi zasade jagodastog voća, posebno maline, kupine, borovnice. ○ Nabavka novije mehanizacije. ○ Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje ○ Organizovanje poljoprivrednih proizvođača kroz poljoprivredna udruženja ili Zemljoradničke zadruge, pod uslovom da budu servisi poljoprivrednicima. ○ Akcenat na proizvodnju stočne grahorice i stočnog graška.

GRUPA III	MJESNE ZAJEDNICE: PEČUJ; RASTOVCI
Zemljišni resursi	Prema bonitetnoj kategoriji zemljište je u VI i VII klasi i djelimično je ograničeno za biljnu proizvodnju, iako ima područja sa dobrim fizičkim i hemijskim osobinama tla.
Stočarstvo 	Područje je pogodno za uzgoj ekstenzivnog stočnog fonda u razmjerama i mogućnostima proizvodnje stočne hrane: stočnog sirka, perko repice, stočne grahorice, stočnog graška i stočnog kelja. Strateško opredjeljenje usmjeravati prema tipu mješovite proizvodnje gdje bi stočarstvo dominiralo, posebno govedarstvo. Manje farme po obimu mogu se usmjeravati i za ovčarstvo i kozarstvo
Ratarstvo 	Strateško opredjeljenje: Ratarsku proizvodnju moguće je praktikovati samo ograničeno i podesiti je za ishranu stoke. Poseban akcenat proizvodnje usmjeriti prema proizvodnji krmnog bilja, proizvodnju žitarica prepustiti odluci poljoprivrednika, proizvodnju tritikalea usmjeriti za stočnu ishranu, proizvodnju heljde za pčelinju pašu i na lošijim zemljištima.
Voćarstvo 	Strateško opredjeljenje usmjeravati prema uzgoju jagodastog voća, prije svega maline, zatim kupine, borovnice i aronije. Postojeće starije zasade sanirati. Educirati stanovništvo za navedena opredjeljenja. Mlađe zasade planirati sa sistemom za navodnjavanje. Autohtone voćne vrste (jabuka, šljiva, kruška) usmjeravati prema preradi u kućnoj radinosti.
Povrtlarstvo 	Strateško opredjeljenje: Veće učešće proizvodnje povrća u zatvorenom prostoru. Kod većine poljoprivrednih domaćinstava moguća je robna specijalizirana proizvodnja svih povrtnih kultura uključujući i krompir. Također za navedene M.Z. može u optimalno odgovarati i mješoviti modeli proizvodnje br. 3. (prilog modeli proizvodnje). Plasteničku proizvodnju planirati sa sistemom za navodnjavanje. Proizvodnju povrća na otvorenom prostoru prepustiti odluci poljoprivrednika.
Ljekovito bilje 	Strateško opredjeljenje: Plantažirati tržišno interesantne biljne vrste i destilirati u toku vegetacije, a u toku kasne jeseni, zime i ranog proljeća destilirati zimzeleno igličasto drveće. Formirati otkupnu stanicu za ljekovito bilje i gljive. (prilog izgled objekta i opreme za preradu ljekovitog bilja). Sa otkupom ljekovitog bilja planirati i otkup svježeg i suhog autohtonog voća U aspekt otkupa uključiti i samonikle gljive. Investiciona ulaganja uključiti u sistem regresa kamata na kreditna sredstva.

Pčelarstvo 	Strateško opredjeljenje: Nema ograničenja niti za naturalnu niti za robnu proizvodnju meda i drugih pčelinjih proizvoda. Uspostaviti, ali i poštovati sporazume i saradnju pčelara i voćara o zaštiti pčela kod intenzivne zaštite usjeva i voća pesticidima. Saditi bagrem i lipu, sijati faceliju i heljdu kao pčelinju pašu. Aplicirati za organski certifikat meda i drugih pčelinjih proizvoda,
☉ Prednosti 	○ Mogućnosti organske proizvodnje i u biljnoj i animalnoj proizvodnji. ○ Brdovito područje pogodno za razvoj manjih farmi za uzgoj mlijeka. ○ Dobri uslovi za proizvodnju jagodastog voća (maline, kupine, borovnice, aronije i jagode). ○ izvanredni uslovi za uzgoj pčela
☉ Ograničenja 	○ Veliki dio proizvoda cjenovno je nekonkurentan. ○ Nagibi terena u nekim mjestima ograničeni su primjenom mehanizacije ○ Većinom usitnjeno i zapušteno zemljište. ○ Malo je robne proizvodnje i nema konkurentnosti. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Visoke cijene inputa u proizvodnju. ○ Nedostatak prerađivačkih kapaciteta za sigurno tržište proizvoda ○ Nedostatak finansijskog inputa za investiciona ulaganja. ○ Nedostatak većih zemljišnih površina za robnu proizvodnju
☉ Rješenje 	○ Investicije na principu regresa kamata na kreditna sredstva. ○ Uspostaviti otkupnu stanicu i organizirati otkup ljekobilja, povrća, jagodičastog voća i drugih poljoprivrednih proizvoda te na taj način stvoriti uslove za robnu poljoprivrednu proizvodnju. ○ U redovnu proizvodnju pored maline forsirati aroniju, borovnicu i ribizlu. ○ Nabavka mehanizacije. ○ Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje ○ Forsirati proizvodnju povrća u plastenicima.

GRUPA IV	MJESNE ZAJEDNICE: NEVIĆ POLJE; BUČIĆI; STOJKOVIĆI; RANKOVIĆI
Zemljišni resursi	Zemljište je u II i III bonitetnoj kategoriji. Dakle ovo su najplodnija zemljišta na općini Novi Travnik. Napadnuta su u urbanizaciji (pretvaranju poljoprivrednog zemljišta u nepoljoprivredne svrhe).
Stočarstvo 	Strateško opredjeljenje usmjeravati prema uzgoju muznih grla, ovaca a i produktivnijih osobina, povećati mliječnost po grlu, unapređivati tehnološki nivo. Uzgoj stoke bazirati na pašno-košnom sistemu i intenzivnoj proizvodnji jednogodišnjih i višegodišnjih krmnih kultura. Rejonizaciju pasmine usmjeriti prema mliječnom i mesnom tipu simentalca.
Ratarstvo 	Strateško opredjeljenje: Ratarsku proizvodnju moguće je praktikovati na svim navedenim mjesnim zajednicama i prvenstveno je podesiti je za ishranu stoke. Dakle, poseban akcenat proizvodnje usmjeriti prema proizvodnji krmnog bilja. Proizvodnju žitarica prepustiti odluci poljoprivrednika iako su uslovi za proizvodnju istih izvanredni. Proizvodnju tritikalea usmjeriti za stočnu ishranu. Proizvodnju facelije podesiti pčelarstvu. Orjentisati se na proizvodnju merkantilnog i silažnog kukuruza.
Voćarstvo 	Strateško opredjeljenje: Praktikovati intenzivnu proizvodnju stablašica (šljive, jabuke i kruške). Agroekološki uvjeti su pogodni samo za proizvodnju maline. Obzirom da zemljište nije kiselo ne odgovara proizvodnji borovnice i aronije.
Povrtlarstvo 	Strateško opredjeljenje: Veće učešće proizvodnje povrća u zatvorenom prostoru. Kod većine poljoprivrednih domaćinstava moguća je robna specijalizirana proizvodnja većine povrtnih kultura. Također za navedene M.Z. može u optimalno odgovarati i mješoviti modeli proizvodnje. Plastičnu proizvodnju planirati sa sistemom za navodnjavanje. Proizvodnju povrća na otvorenom prostoru prepustiti odluci poljoprivrednika.
Ljekovito bilje 	Strateško opredjeljenje: . Uzgoj ljekovitih biljnih vrsta i njihova destilacija

Pčelarstvo 	Strateško opredjeljenje: Nema ograničenja niti za naturalnu niti za robnu proizvodnju meda i drugih pčelinjih proizvoda. Uspostaviti, ali i poštovati sporazume i saradnju pčelara i voćara o zaštiti pčela kod intenzivne zaštite usjeva i voća pesticidima. Saditi bagrem i lipu, sijati faceliju i heljdu kao pčelinju pašu.
☉ Prednosti 	○ Zemljište po proizvodnosti izvanredno i odgovara za većinu usjeva i zasada uključujući povrće, žitarice, krmno bilje. ○ Tradicija bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom. ○ Područje je pogodno za razvoj ovčarstva i govedarstva. ○ Pogodno područje za pčelarstvo. ○ Dobar kvalitet zemljišta za uzgoj krompira. ○ Dobri uslovi (površine, spremnost) za proizvodnju jagodičastog voća (maline, jagode i kupine). ○ Blizina urbane sredine i prednost za tržišne aspekte.
☉ Ograničenja Bojazan od intenzivne urbanizacije	Bojazan od intenzivne urbanizacije ○ Nizak procenat korištenja poljoprivrednog zemljišta. ○ Veliki uticaj stihije u proizvodnji. ○ Nedostatak mehanizacije. ○ Nedostatak finansijskog inputa za investicije i kapitalna ulaganja.
☉ Rješenje 	○ Oformiti otkupnu stanicu i organizirati otkup, povrća, jagodastog voća i drugih poljoprivrednih proizvoda te na taj način stvoriti uslove za intenzivniju poljoprivrednu proizvodnju. ○ Razvoj mini farmi krava i mini ovčarskih farmi. ○ U redovnu proizvodnju uvoditi zasade jagodastog voća, posebno maline i ribizle. ○ Nabavka novije mehanizacije. ○ Edukacija stanovništva iz oblasti poljoprivredne proizvodnje ○ Praktikovati u većoj mjeri plasteničku proizvodnju

GRUPA V	MJESNE ZAJEDNICE: KASAPOVIĆI I PRIBILOVIĆI
Zemljišni resursi	Zemljište je površinski usitnjeno, ali i ograničavaju faktor za biljnu proizvodnju, područja su manjim i većim nagibima. Prisutni su različiti tipovi zemljišta.
Stočarstvo 	Strateško opredjeljenje: Male mogućnosti za intenzivnu stočarsku proizvodnju (bez obzira na postojeću farmu krava gdje je osnovni fokus problema nedostatak zemljišta za proizvodnju stočne hrane. U Kasapovićima zaštititi potočnu pastrmku i prihvatiti tu atrakciju kao „brend“ općine Novi Travnik
Ratarstvo	Strateško opredjeljenje: Ograničena je ratarska proizvodnja zbog nagiba
Voćarstvo 	Strateško opredjeljenje: Uzgoj stablašica pogodan na manjim nagibima. Interes za uzgojem jagodičastog voća je sasvim opravdan, posebno na područjima gdje je moguće navodnjavanje.
Povrtlarstvo 	Strateško opredjeljenje: Proizvodnja povrća u zatvorenom prostoru niti ovisi od agroekoloških uslova niti kvaliteta zemljišta, na ovim prostorima se može primijeniti. Uzgoj povrća usmjeravati prema mogućnostima navodnjavanja Mogu se primijeniti mješoviti modeli proizvodnje. Proizvodnju povrća na otvorenom prostoru prepustiti odluci poljoprivrednika.
Pčelarstvo 	Strateško opredjeljenje: Nema ograničenja niti za naturalnu niti za robnu proizvodnju meda i drugih pčelinjih proizvoda. Uspostaviti, ali i poštovati sporazume i saradnju pčelara i voćara o zaštiti pčela kod intenzivne zaštite usjeva i voća pesticidima. Saditi bagrem i lipu, sijati faceliju i heljdu kao pčelinju pašu. Aplicirati za organski certifikat meda i drugih pčelinjih proizvoda,

14. TURIZAM

Turizam na općini Novi Travnik sa privrednog aspekta, u koji bi neminovno bio uključen i sektor agrara, jedan je od strateških razvojnih pravaca. Razvoj turizma mogao bi u značajnoj mjeri regenerirati oživljavanje ruralnih područja i vraćanje digniteta seoskim sredinama. Bitno je istaknuti da na općini Novi Travnik postoje turistički resursi, destinacije i potencijal za razvoj različitih oblika turizma u različitostima prirodnih ambijenata koji su specifični svaki na svoj način.

Uvažavajući markirane turističke destinacije (Sebešić), u ovom strateškom dokumentu u projekciji predstavljamo u idejnoj formi izuzetno povoljnu turističku destinaciju „Pavlovica“ koja može regenerirati ne samo neposredno okruženje, već u značajnoj mjeri popravljati privredni razvoj općine. Dakle, fokus opredjeljenja prioritetnog razvojnog projekta turističke destinacije „Pavlovica“ temelji se na činjenici da je turizam neophodno razvijati tamo gdje ima resurs i potencijal, pogotovo na područjima na kojima niti jedan sektor (posebno poljoprivredni) nema temelja za pokretanje isplativog poslovanja. U svakom slučaju sa aspekta poljoprivrede (istraživanje fizičkih i hemijskih osobina tla - Federalnog zavoda za pedologiju – analize zemljišta i vode) ukazuju na činjenice da područje Pavlovice nema održivu poljoprivrednu perspektivu. Naprotiv, povećano prisustvo nekih toksičnih teških metala, (na jednom dijelu destinacije) ne preporučuje niti biljnu niti animalnu proizvodnju (iz dugogodišnje proizvodne prakse uzgoja ovaca i krava u usporedbi sa drugim proizvodnim područjima bilo je značajno većih uginuća što ukazuje na činjenice rizika u poljoprivrednom proizvodnom smislu, ali području izuzetne turističke destinacije).

Prijedlog idejnih turističkih projektnih aktivnosti – TURISTIČKA DESTINACIJA PAVLOVICA - posebno je elaboriran u formi Idejnog projekta i služi kao polazna osnova za njegovu razradu (ili bilo koju drugu turističku formu). U ovom strateškom dokumentu predstavljamo projekciju tih idejnih smjernica, sa ciljem da se ukaže na šansu koju treba u prioritetu aktivirati ili ideju i motiv za detaljnu razradu.

Opredjeljenja i motivi

Bilo bi opravdano opredijeliti se za naziv turističke destinacije **Pavlovica** kao: „**E**“ **Park Pavlovica**. Ovakav naziv zasniva se na činjenici ekološki razvojnih smjernica savremenog turizma (poslovni parkovi, zabavni parkovi, parkovi prirode, nacionalni parkovi, park šume i sl.). Prefiks „E“ sublimira šest poznatih velikih „E“ – ekologija, ekonomija, energija, etika, estetika i edukacija. Dakle, ime „E“ Pavlovica nameće se kao nedvojbeno najbolje rješenje.

Osnovni cilj

- Markentiškom valorizacijom svih postojećih resursa, kroz ocjene, ideje, prijedloge, programe i projekte potvrditi vrijednosti turističkog proizvoda „**E**“ **PAVLOVICA** kao najperspektivnije dugogodišnje razvojne šanse općine Novi Travnik u odabranim ruralnim prostorima, a na osnovama ekološki održivog razvoja.
- Revalorizacija svih prirodnih, kulturno-istorijskih, društvenih, privrednih i novostvorenih resursa radi upošljavanja i kvalitetnijeg življenja.
- Stvaranje ekonomske održivosti za sve učesnike u Projektu.

- Podizanje rejtinga i imidža općine Novi Travnik i SB kantona, kao poželjne eko turističke destinacije koja osigurava ugodan boravak svih učesnika i posjetioca.

Marketinški pristup

- Početi sa predstavljanjem Projekta „E“ **Pavlovica** kao buduće prepoznatljive mikro turističke destinacije za domaće i ino tržište.
- Animirati širi krug zainteresiranih institucija, poduzetnika za dinamičniju aktivnost, za prepoznavanje pojedinih podprojekata i uključivanje u njihovu realizaciju kroz partnerstvo sa primarnim investitorom ili samostalno.
- Osigurati nadležnim organima u općini Novi Travnik, SB Kantonu, FBiH instrumente kao pomoć u politici provođenja ciljeva razvoja, zaštite i uređenja prostora.
- Pripremiti poslovne preduslove za realizaciju marketinških ideja i programa oko formiranja i plasmana pojedinih turističkih proizvoda.

Razvojna vizija

- Revalorizacija svih prirodnih, kulturno-istorijskih, društvenih, privrednih i novostvorenih resursa radi upošljavanja i kvalitetnijeg življenja.
- Stvaranje ekonomske održivosti za sve učesnike u Projektu.
- Podizanje rejtinga i imidža općine Novi Travnik i SB kantona, kao poželjne eko turističke destinacije koja osigurava ugodan boravak svih učesnika i posjetioca.

Očekivani efekti

Do 2021. godine, sukcesivno prema godišnjim dinamičnim planovima promovisati ruralni prostor „E“ **Pavlovica** kao skladnu turističku destinaciju za domaće i ino ciljano tržište. Ostvarivanjem ove vizije ostvariti će se i druge značajne razvojne pretpostavke kao što su:

- osiguranje 150 smještajnih jedinica u raznim tipovima objekata;
- osiguranje novih 100 radnih mjesta, savremeno educiranih:

Revitalizirati organsku poljoprivrednu proizvodnju kroz razvoj ruralnog turizma i radno angažirati veći broj farmjera.

(Pretpostaviti je da će se uspostaviti manji atraktivni objekti gdje će biti na ponudi različiti proizvodi kućne radinosti, svakako i organski proizvodi certificirani sa različitih lokaliteta općine Travnik i šireg okruženja i da će svoje interese ostvarivati i lokalno okruženje i drugi zainteresirani učesnici).

Turistički resursi

Za potrebe planiranja razvoja turizma i stvaranja turističkog proizvoda neophodno je prikazati funkcionalnu strukturu turističkih resursa. Najvrednija iskustva s kojima se danas susrećemo upućuju na zaključak da su osnovni turistički resursi pored prirodnog ambijenta atraktivnosti i atrakcije. Oni su osnovna sirovina za turističku industriju, zato ih je potrebno poznavati, zaštititi i racionalno koristiti kroz održivi razvoj. Zbog njih turisti dolaze i zato su najbitniji faktor turističke ponude. Tako se i osnovni turistički resursi (turističke atrakcije i atraktivnosti) mogu svrstati u sljedeću funkcionalnu podjelu: geološki značaj prostora; klima; vode; biljni svijet; životinjski svijet; prirodno

nasljeđe, kulturno-istorijsko nasljeđe, kulturne i vjerske ustanove, sportsko rekreativni sadržaji; turističke staze, putevi, ceste, manifestacije, znameniti ljudi i događaji, kultura života i rada. Pored navedenih bitni su i: komunalna infrastruktura, prometna povezanost, lijepo oblikovani objekti, zelene površine i slično. Ono što posebno daje turističko obilježje općini Novi Travnik su nacionalni spomenici i nekropole: nekropola stećaka **MACULJE** na Rostovu, koja je uvrštena na listu UNESCO-a, zatim, grob sa stećkom u mjestu Bistro, nekropola Kaurlaš u Zagrlju, nekropola kod sela Orašac, nekropola sa stećcima u Bistrom, nekropola sa stećcima Opara, nekropola sa stećcima Sebešić, spomenik žrtvama fašizma „Smrike“, stara džamija u naselju Šenkovići. Pored navedeni resursa značajno je navesti jezera kao prirodne atrakcije, šumska staništa, reljefne pogodnosti i dr.

Slika br. 11. Nekropola Maculje

Slika br. 12. Radovan jezero

Slika br. 13. Has jezero

Turistički sadržaji:

Navedeni turistički sadržaji ne odražavaju striktnu provedbu po navedenim aspektima, već ukazuju na mogući makro sadržaj. U svakom slučaju investitor/i imaju mogućnost postepene realizacije Turističkog Park „E“ Pavlovica.

Bilo bi racionalno i poslovno efikasno da se budući investitor/i projekcije ovoga idejnog projekta koji bi uložili finansijski input ½ miliona i uposlili 15 izvršioca oslobode svih administrativnih obaveza, kao i dugoročne obaveze za koncesiju zemljišta u površini od 30 ha. Svako povećanje potrebe za zemljišnim površinama investitoru/ima iziskuje novo upošljavanje prema programu korištenja zemljišta u društvenoj svojini i svakako odluci menadžmenta općine Novi Travnik. .

Smještajni kapaciteti: centralni hotel, turističke kućice, zeleni porodični pansioni, etno selo, planinarski dom i auto kamp. prostor za kongresni turizam, zabave i priredbe.

Gastronomija: klasični restoran, tradicionalni restoran, restoran brze prehrane,

Trgovina: univerzalna trgovina, mliječni restoran, trgovina organskim proizvodima.

Sportski sadržaji: mini golf igralište, igralište za odbojku, tenisko igralište, biciklistička staza, iznajmljivanje opreme (skije, sanke, role, bicikli, tenis, odbojka, šah, luk i strijelu, vazдушnu pušku, oprema za golf).

Infrastruktura i saobraćaj: prihvatni punkt (prostor), uređenje pristupne saobraćajnice, parking, pješačka i trim staza, biciklistička staza, fijaker staza, staza za jahanje. uspostava skijališta i sankališta,

Ostali sadržaji: škole u prirodi. mini zološki vrt i arboretum ljekovitog bilja i sl.

Formiranje trgovinske marke „E“ Pavlovica.

Agro turizam: organska proizvodnja - žitarice (specijaliteti od heljde i drugih žitarica), povrće i voće (lisnato i korijenasto povrće, malina, ribizla, kupina, borovnica, aronija), autohtone stablašice (šljiva, jabuka, kruška), pčelarstvo (med i drugi pčelinji proizvodi), proizvodi od lana i vune.

Različiti „mini“ centri: centar za medicinski menadžment, centar kongresnog turizma, rekreacije i rehabilitacije, mjesto i ambijent humanizacije i prezentacije progresivnih ciljeva i ideja.

ŠTA SE MOŽE PONUDITI NA PARKU „E“ PAVLOVICI

Kakav je moguć turizam na Pavlovici ?

eko; edukativni; mladi; izletnički; zdravstveni; naučni; istraživački; sportsko-rekreativni; kulturni; duhovni; istorijski; zimski; planinski; gastro; diplomatsko – poslovni i dr.

Kako ?

- strukturnom ponudom prema ciljnom gostu,
- marketingom (suptilnim i agresivnim),
- promocijom, propagandom i animacijom,
- putem turističkih zajednica,
- udruženjima turizma i turističkim agencijama,
- drugim raznovrsnim promocijama i akcijama, medijima.

Kome ? – potencijalno tržište

- LOKALNO: (općina Novi Travnik, SB kanton).
- NACIONALNO: (Bosna i Hercegovina).
- MEĐUNARODNO: (Hrvatska, Srbija, Slovenija, Austrija, Njemačka, Italija, Turska, arapske zemlje).

Zadaci i nosioci aktivnosti

- Formirati konzorcij
- Angažirati turističke zajednice i agencije
- Zainteresirane institucije
- Međunarodne institucije

Ko ?

- profesionalci iz oblasti turizma i poljoprivrede (educirani kadrovi različitih profila),
- animatori i turistički vodiči.

Kada ?

Odmah – vrijeme (kao resurs) je novac !

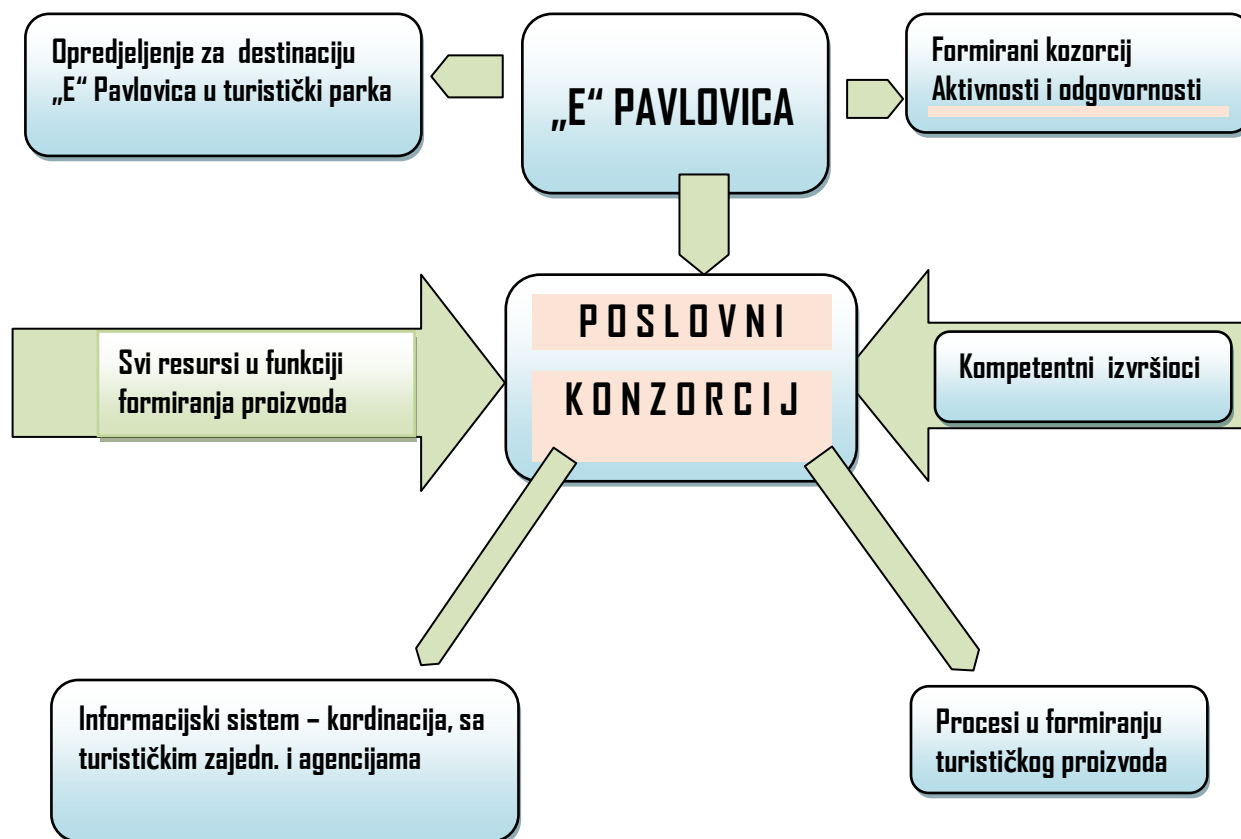
Kojim gostima - struktura ?

djeca, đaci, studenti, omladina, porodice, penzioneri, invalidi, zaposlenici, društvene, obrazovne, sportske, kulturne, naučne, umjetničke, humanitarne i druge institucije, klubovi, društva i druge organizacije.

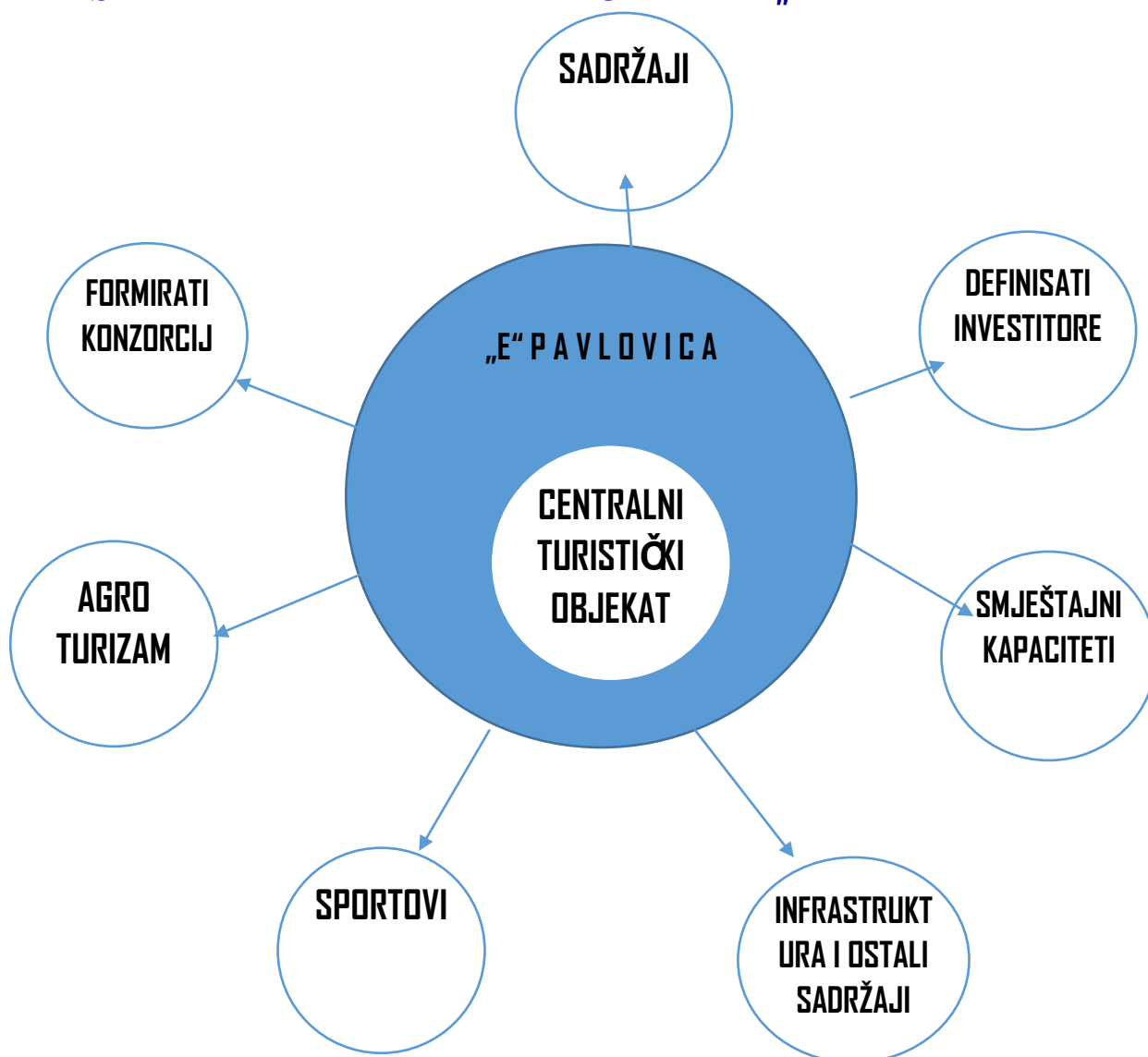
Ko ?

- Općina - Novi Travnik
- SB kanton i FBiH
- Poduzetnici i drugi zainteresirani
- Finansijski inputi
- U okviru IPARD projekata i drugih međunarodnih institucija

SISTEM UPRAVLJANJA

ŠEMATSKI PRIKAZ SADRŽAJA TURISTIČKOG PARKA „E“ PAVLOVICA

ZAKLJUČCI, PRIJEDLOZI I PRIORITETI

- Izraditi regulacioni plan „E“ Pavlovica i povezati sa razvojem Vranice.
- Na nivou SB kantona „E“ Pavlovicu proglasiti zonom PARKA PRIRODE
- Zaštititi prirodne i kulturne vrijednosti i uvesti sa nivoa općine „vladavinu prava“ na implementaciju navedenog projekta.
- Svi zainteresirani subjekti (domaći i ino partneri) mogu u startnoj poziciji sa općinom Novi Travnik ostvarivati poslovnu saradnju kroz konkurentno partnerstvo.
- Formirati na nivou općine Novi Travnik Poslovni konzorcij sa zainteresiranim partnerima, ustanovama i pojedincima.

15. MODELI ROBNE (PROFITABILNE) PROIZVODNJE

SPECIJALIZIRANA (ROBNA) PROIZVODNJA

Vrsta kapaciteta

krave.....	
ovce.....	
koze	
tov junadi	
tov jagnjadi	
tov pilića.....	
tov ćurki	
koke nosilje	
plantaže maline i kupine	
plantaža voća (jabuka, kruška, šljiva)	
plantaža povrća (na otvorenom)	
plastenička proizvodnja	
plantaža ljekovitog bilja	
košnice pčela	

Donja granica

5 krava + priplod
70 plotkinja + priplod
50 koza + priplod
10 grla/turnus
150 grla
5000 kom / turnus
500 kom / turnus
1.000 komada
0,4 ha
1,5 ha
0,5ha
300 m ²
0,5 ha
90-120

MJEŠOVITA (ROBNA) PROIZVODNJA

MODEL BR. 1

2 – ije krave
0,2 ha maline
40 košnica pčela
lumbri humus

MODEL BR. 2

2 – ije krave
0,2 ha maline
30 košnica pčela
lumbri humus

MODEL BR. 3

2-ije krave
200 koka nosilja
100 m² plastenika
lumbri humus

MODEL POLJOPRIVREDNOG PROIZVOĐAČA

- Da ima startnu poziciju (objekte i infrastrukturu, zemljište, postojeću proizvodnju koju treba uvećavati i slično),
- da jedan član porodice ima trajno opredjeljenje prema poljoprivrednoj proizvodnji, da je mlađi od 60 godina, da je spreman stručno i organizaciono prihvatati tehnološka rješenja.
- da je proizvodnju ugovorio..
- da je spreman prijaviti svoju djelatnost i uposlenje u sektoru agrara (kao obrtničku djelatnost ili drugi organizacioni oblik).
- Da provodi propisanu radnu i tehnološku disciplinu u proizvodnji ili preradi.

16.ZAKLJUČAK

Izrada Strategije poljoprivrednog razvoja nudi rješenja i predstavlja vodilju razvojnih pravaca. Dakle, ovim dokumentom otvara se proces mjera, postupaka i reformi u revitalizaciji sektora agrara. Ovaj dokument je namijenjen organima općine Novi Travnik kao obvezujuće upustvo za dalje sprovođenje reformi u poljoprivredi. Međutim, poljoprivrednici mogu sasvim jasno prepoznati poruke koje se u ovom dokumentu njima šalju za pravilno prilagođavanje i poljoprivredno opredjeljenje.

- Poljoprivreda je posljednjih godina na nivoima FBiH kantona samo deklarativno podsticana i nije značajno došlo do reformskih pomaka. Financijske podrške su neredovne i uglavnom nedovoljne što svakako i na općinu Novi Travnik ima refleksije.
- Za postizanje zacrtanih ciljeva i platformskih zadataka neophodno je u proračunu budžeta općine obezbijediti podršku sektoru poljoprivrede u predviđenom iznosu 1,5% godišnjeg proračuna – općinskog budžeta.
- Sektor agrara, iako na općini Novi Travnik nije do sada bio dominantna privredna grana, ima veliki značaj za razvoj ruralnog područja, s obzirom da je poljoprivreda još uvijek dominantno zanimanje seoskog stanovništva. Postoje značajni poljoprivredni potencijali, ali i ograničenja za bržu revitalizaciju sektora agrara.
- U bližoj budućnosti agrar općine Novi Travnik neminovno je naslanjati na turizam, obzirom da postoje izuzetni resursi i potencijali za njegov razvoj.
- Za revitalizaciju sektora agrara općine Novi Travnik rađen je realističan scenarij sa pesimističkim i optimističkim nijansama. (optimističke nijanse u prijedlozima temeljene su na: opredjeljenosti stanovništva da se bavi agrarom, pozitivnom i konzistentnom agrarnom politikom na nivou općine Novi Travnik, u nekim područjima povoljnim agroekološkim uvjetima, volji općinskog menadžmenta da se obezbijedi ozbiljnija općinska podrška sektoru agrara - do 1,5% iz godišnjeg proračuna. Uvjereni smo da nije na sceni pesimistička primjesa scenarija u ponuđenim prijedlozima i rješenjima koja bi se temeljila na ignoranciji predloženih mjera i poimanja da je poljoprivreda sama sebi cilj i da je održiva bez bilo kakve intervencije.
- Dominira niska cjenovna konkurentnost poljoprivrednih proizvoda koja je posljedica nepovoljnih strukturnih karakteristika, djelomično i nerealnih očekivanja pojedinaca da se od poljoprivrede za kratko vrijeme može očekivati enormna zarada.
- Agroekološki uslovi za razvoj poljoprivrede u općini su u nekim područjima povoljni, u nekim područjima ograničavajući za različitu strukturu proizvodnje.
- Proizvodnja mesa i mlijeka, te jagodastog voća, povrća u zatvorenom prostoru strateški bi trebala biti „motori“ razvoja agrara općine Novi Travnik.
- Izgradnja rashladnih kapaciteta za otkup, čuvanje i distribuciju voća, povrća i prerade ljekovitog bilja u destilate i ekstrakte trebaju biti u prioritetu investicija.

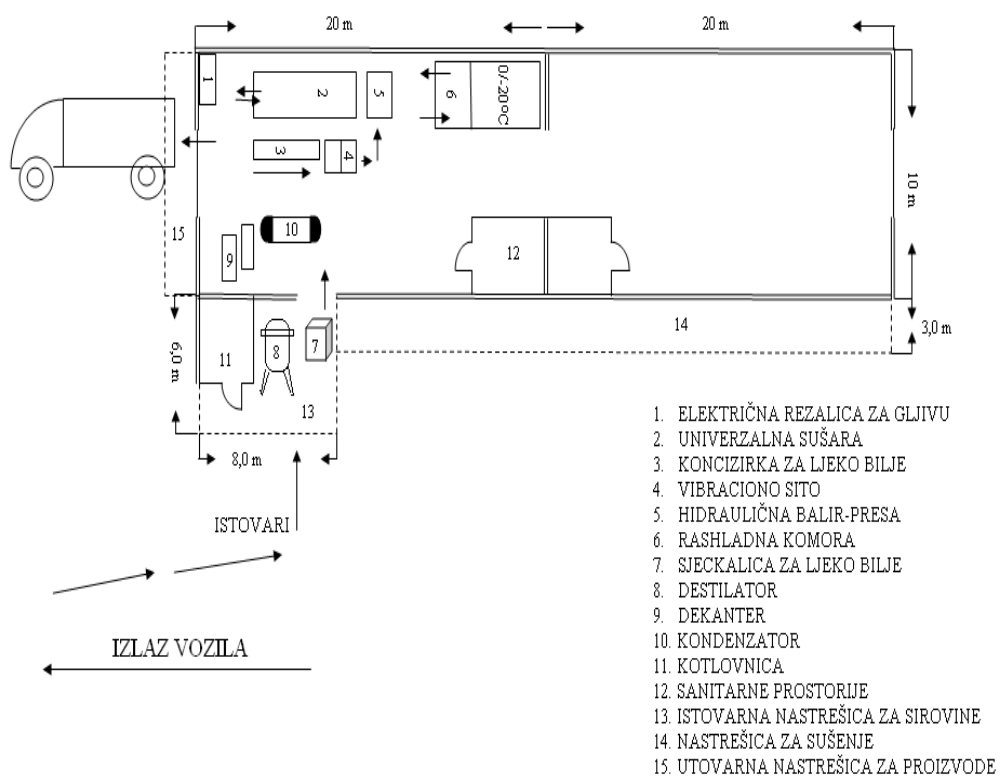
17. IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE

	Mjere i akcije	Nosilac	Rok	Cilj/komentar
1.	Općinska budžetska podrška sektoru agrara iz proračuna 1,5% sa intencijom povećanja	Općina Novi Travnik	Kontinuirano	Osigurati kontinuiran sistem novčanih podrški u općinskom budžetu kako bi se dobila stabilnost planova podrške razvoju agrara
2.	Izraditi Projekat edukacije polj. proizvođača o novim tehnologijama u biljnoj i animalnoj proizvodnji	Stručna služba općine Novi Travnik u saradnji sa naučnim i stručnim institucijama	U toku 2017/2018 godine	Podrška konkurentnosti sektoru
3.	Utvrditi prioritetne aktivnosti i projekte za realizaciju,	Stručna služba općine sa SPU NT i ostalim predstavnicima agrara	Kontinuirano (svake godine)	Osigurati ostvarenje zacrtanih ciljeva u sektoru agrara
4.	Realizacija programskih aktivnosti iz oblasti turizma	Općina Novi Travnik sa zainteresiranim za programske sadržaje	2017/2021 godine	Razvijati turističku destinaciju „Pavlovica“. Ovo bi trebao biti važan segment ukupnog razvoja N. Travnik
5.	Podržavati sajmove, seminare i konferencije u sektoru agrara i turizma	Općina Novi Travnik	Kontinuirano (svake godine)	Bolje uvezivanje proizvođača i privrednih subjekata
6.	Izraditi programe neškodljivog uklanjanja otpada divljih deponija	Općina Novi Travnik	2017/2018 godina	Ukloniti prepreke zagađenja u cilju zaštite okoliša i proizvodnje zdravstvene ispravnosti hrane
7.	Izraditi Program pasminske rejonizacije svih vrsta i kategorija stoke	Veterinarska služba općine Novi Travnik	2017/2019 godina	Početi rješavati pasminsku rejonizaciju prema agroekološkim uvjetima
8.	Izraditi program suzbijanja Ambrozije	Stručne i naučne institucije.	2017/2018	Ambrozija je označena i na SB kantonu kao ozbiljan problem za biljnu proizvodnju.
9.	Uvesti usklađen sistem registracije zemljišnih površina	Služba za katastar općine	U toku 2017/18 godine	nastaviti sređivati Katastar radi veće efikasnosti i povjerenja posjednika i planskih aktivnosti
10.	Utvrditi poстоjeće stanje seoskih područja (ekonomska, demografska infrastrukturna i druga obilježja)	Resorna i poljoprivredna služba	Rok 2017/2021	Omogućiti izrade razvojnih planova i programa prema prioritetu djelovanja

18. PRILOZI

PRILOG BR. 1.

Šematski prikaz otkupa i destilacije ljekovitog bilja i gljiva

PRILOG BR. 2.

Predračun troškova podizanja zasada jabuke sa pripremom zemljišta za 1 ha

Red Br.	Vrsta radova i materijala	Jedinica mjere	Po 1 ha		
			količina	Cijena u KM	Iznos u KM
	Analiza zemljišta	uzorak	4	50,00	200,00
	Materijal				
1.	Stajnjak ovčiji ili goveđi	Kg	40.000	0,03	1200,00
2.	Mineralna đubriva NPK 10:20:30	Kg	1.000	200,00	2000,00
3.	Herbicidi	L	10	80,00	800,00
4.	Zemljišni insekticidi	Kg	50	12,00	600,00
5.	Sadnice jabuke	Kom.	3030	3,50	10.605,00
6.	Mrežice za zaštitu od zeca	Kom.	3030	0,50	1.515,00
7.	Kolje za obilježavanje sad. mjesta	Kom.	150	0,50	75,00
8.	Kolje uz sadnice	Kom.	3030	0,80	2.424,00
9.	Vezivo PVC	Kom.	10	10,00	100,00
10.	Žica za naslon	Kg	480	1,70	816,00
11.	Stubovi za naslon drveni	Kom.	820	12,00	9.840,00
12.	Letve za naslon	Kom.	3030	2,00	6.060,00
13.	Sistemi za vodu „kap po kap“ sa pumpom	Kom.	1	6.500	6.500,00
14.	Ostali materijali	-	-	-	-
	Svega II (1-14)				42.535,00
	Mašinski rad				
15.	Duboko oranje	Rs.	12,0	30,00	360,00
16.	Tanjiranje	Rs.	8,0	30,00	240,00
17.	Frezanje	Rs.	10,0	30,00	300,00
18.	Razni prevozi	Rs.	6,0	30,00	180,00
19.	Mašinsko kopanje rupa sa sadnicama	Rs.	8,0	30,00	240,00
20.	Kopanje rupa za naslon	Rs.	8,0	30,00	240,00
21.	Kopanje rupa za zaštitu od grada	Rs.	6,0	30,00	180,00
	Svega III (15-21)				1740,00
	IV. ljudski rad				
22.	Razmijeravanje sadnih mjesta	Rd.	5,0	35,00	175,00
23.	Sadnja	Rd.	10,0	35,00	350,00
24.	Postavljanje kolja i mrežica	Rd.	4,0	35,00	140,00
25.	Postavljanje armature	Rd.	8,0	35,00	280,00
26.	Postavljanje sistema za vodu i protivgradne zaštite	Rd.	12,0	35,00	420,00
27.	Razni utovari i istovari	Rd.	3,0	35,00	105,00
	Stručni nadzor				300,00
	V. Svega (22-27)				1770,00
	Ukupno: (I+II+III+IV+V)				46.245 KM

PRILOG BR. 3.

Predračun troškova podizanja zasada kruške sa pripremom zemljišta za 1 ha

Red Br.	Vrsta radova i materijala	Jedinica mjere	Po 1 ha		
			količina	Cijena u KM	Iznos u KM
	Analiza zemljišta	uzorak	4	50.00	200.00
	Materijal				
1.	Stajnjak ovčiji ili goveđi	Kg	40.000	0,03	1200,00
2.	Đubriva NPK 10:20:30	Kg	1.000	200,00	2000,00
3.	Herbicidi	L	10	80,00	800,00
4.	Zemljišni insekticidi	Kg	50	12,00	600,00
5.	Sadnice kruške	Kom.	1904	3,50	10.605,00
6.	Mrežice za zaštitu	Kom.	1904	0,50	1.515,00
7.	Kolje za obiljež.sad.	Kom.	150	0,50	75,00
8.	Kolje uz sadnice	Kom.	1904	0,80	2.424,00
9.	Vezivo PVC	Kom.	10	10,00	100,00
10.	Žica za naslon	Kg	480	1,70	816,00
11.	Stubovi za naslon	Kom.	820	12,00	9.840,00
12.	Letve za naslon	Kom.	1904	2,00	6.060,00
13.	Sistremi za navodnjav.	Kom.	1	6.500	6.500,00
14.	Ostali materijali	-	-	-	-
	Svega II (1-14)				44.314,20
	Mašinski rad				
15.	Duboko oranje	Rs.	12,0	30,00	360,00
16.	Tanjiranje	Rs.	8,0	30,00	240,00
17.	Frezanje	Rs.	10,0	30,00	300,00
18.	Razni prevozi	Rs.	6,0	30,00	180,00
19.	Mašinsko kopanje rupa	Rs.	8,0	30,00	240,00
20.	Kopanje rupa za naslon	Rs.	8,0	30,00	240,00
21.	Kopanje rupa	Rs.	6,0	30,00	180,00
	Svega III (15-21)				1740,00
	IV. ljudski rad				
22.	Razmijeravanje sadn.	Rd.	5,0	35,00	175,00
23.	Sadnja	Rd.	10,0	35,00	350,00
24.	Postavljanje kolja i mrežica	Rd.	4,0	35,00	140,00
25.	Postavljanje armature	Rd.	8,0	35,00	280,00
26.	Sistemi za vodu i grad	Rd.	12,0	35,00	420,00
27.	Razni utovari i istovari	Rd.	3,0	35,00	105,00
	Stručni nadzor				300,00
	V. Svega (22-27)				1470,00
	(I+II+III+IV+V)				46,254,20 KM

PRILOG BR. 4.

Predračun troškova podizanja zasada šljive sa pripremom zemljišta za 1 ha

Red Br.	Vrsta radova i materijala	Jedinica mjere	Po 1 ha		
			količina	Cijena u KM	Iznos u KM
	I Materijal II Analiza tla	uzorak	4	50.00	200.00
1.	Stajnjak ovčiji ili govedi	Kg	30.000	0,03	900,00
2.	Đubriva NPK 10:20:30	Kg	800.00	200,00	1600,00
3.	Herbicidi	L	10.00	80,00	800,00
4.	Zemljišni insekticidi	Kg	50,00	12,00	600,00
5.	Sadnice šljive	Kom.	1142	3,50	3.997,00
6.	Mrežice za zaštitu od zeca	Kom.	1142	0,50	571,00
7.	Kolje za obiljež. sad. mjest.	Kom.	100	0,50	50,00
8.	Kolje uz sadnice	Kom.	1142	0,80	913,60
9.	Vezivo PVC	Kom.	6	10,00	60,00
10.	Sistem za vodu	Kg	1	6500	6.500,00
11.	Ostali materijali	-	-	-	-
	Svega II (1-11)				43.991,60
	Mašinski rad				
12.	Duboko oranje	Rs.	12,00	30,00	360,00
13.	Tanjiranje	Rs.	8,00	30,00	240,00
14.	Frezanje	Rs.	10,00	30,00	300,00
15.	Razni prevozi	Rs.	6,00	30,00	180,00
16.	Mašinsko kopanje rupa	Rs.	6,00	30,00	180,00
17.	rupa za protivgr. zaštitu	Rs.	6,00	30,00	180,00
	Svega III (12-17)	Rs.		30,00	1440,00
	IV. ljudski rad				
18.	Razm. sadnih mjesta	Rd.	4		140,00
19.	Sadnja	Rd.	12	35,00	420,00
20.	Postavljanje kolja	Rd.	2	35,00	70,00
21.	Postavljanje protiv. g. zašt.	Rd.	8	35,00	280,00
22.	Rasturanje stajnjaka	Rd.	35	35,00	70,00
23.	Raznošenje sadnica	Rd.	35	35,00	35,00
	V. Svega (18-23)	Rd.		35,00	1015,00
	Stručni nadzor				300,00
	Ukupno: (I+II+III+IV+V)				18.946,60

PRILOG BR. 5.

Predračun troškova zasada *jagode* sa pripremom tla za 1 ha

R.br.	Vrsta radova i materijala	Jedinica mjere	Po 1 ha		
			količina	Cijena u KM	Iznos u KM
	I. Analiza zemljišta	uzorak	4	50.00	200.00
	II. Materijal				
1.	Stajnjak ovčiji ili goveđi	Kg	40.000	0,03	1200,00
2.	Mineralna đubriva NPK 10:20:30	Kg	800,00	200,00	1600,00
3.	Vodotopiva đubriva kristaloni	Kg	70,00	80,00	560,00
4.	Sadnice „frigo“	Kom.	40.000,00	0,60	2.4000,00
5.	Kompletan sistem za navodnjavanje i folija	Kom.	1,0	1.400,00	1400,00
6.	Ostali materijali	Kom.	2,0	40,00	80,00
	Svega II (1-6)				28.840,00
	III Mašinski rad				
7.	Oranje	Rs.	12,0	30,00	360,00
8.	Frežanja	Rs.	8,0	30,00	240,00
9.	Priprema gredica i postavljanje folija	Rs.	6,0	30,00	180,00
10.	Razni prevozi	Rs.	1,0	30,00	30,00
	Svega III (7-10)				810,00
	IV ljudski rad				
11.	Priprema sadnica	Rd.	4,0	35,00	140,00
12.	Popravke gredice i folije	Rd.	3,0	35,00	105,00
13.	Sadnja i dosadnja	Rd.	10,0	35,00	420,00
	Svega IV (11-13)				665,00
	V stručni nadzor				300,00
	Ukupno: (I+II+III+IV+V)				30.815,00

PRILOG BR. 6.

Predračun troškova zasada *maline* sa pripremom tla za 1 ha

Red Br.	Vrsta radova i materijala	Jedinica mjere	Po 1 ha		
			količina	Cijena u KM	Iznos u KM
	Analiza zemljišta	uzorak	4	50.00	200.00
	Materijal				
1.	Stajnjak ovčiji ili goveđi	Kg	30.000,00	0,03	900,00
2.	Đubriva NPK 10:20:30	Kg	800,00	200,00	1600,00
3.	Sadnice maline	Kom.	14.000,00	0,60	8400,00
4.	Kolje za razmjeravanje	Kom.	100,00	0,80	80,00
	Svega II (1-4)				10.980
	III Mašinski rad				
5.	Oranje i frežanje	Rs.	12,0	30,00	600,00
6.	Razni prevozi	Rs.	2,0	30,00	360,00
	Svega III (5-6)				660,00
	Ljudski rad				
7.	Kopanje jaraka za sadnice	Rd.	8,0	35,00	280,00
8.	Raznošenje stajnjaka	Rd.	3,0	35,00	105,00
9.	Priprema sadnica	Rd.	3,0	35,00	105,00
10.	Sadnja	Rd.	20,0	35,00	700,00
11.	Postavljanje kolja i žica	Rd.	10,0	35,00	350,00
	Svega (8-11)				1540,00
	V stručni nadzor				300,00
	Ukupno: (I+II+III+IV+V)				13.680,00KM

PRILOG BR. 7.

Predračun troškova zasada kupine sa pripremom zemljišta za 1 ha

Red Br.	Vrsta radova i materijala	Jedinica mjere	Po 1 ha		
			količina	Cijena u KM	Iznos u KM
	I Materijali i II Analiza tla	uzorak	4	50.00	200.00
1.	Stajnjak ovčiji ili goveđi	Kg	30.000,00	0,03	900,00
2.	Đubriva NPK 10:20:30	Kg	800,00	200,00	1600,00
3.	Sadnice kupine i kolje	Kom.	3 333	0,80	2786,40
	Svega I i II (1-3)				5286,40
	Mašinski rad				
4.	Oranje i freziranje	Rs.	20,0	30,00	600,00
5.	Razni prevozi	Rs.	2,0	30,00	60,00
	Svega III (4-5)				660,00
	Ljudski rad				
6.	Kopanje jaraka za sadnice	Rd.	5,0	35,00	175,00
7.	Raznošenje stajnjaka	Rd.	2,0	35,00	70,00
8.	Priprema sadnica i sadnja	Rd.	2,0	35,00	420,00
9.	Postavljanje kolja i žica	Rd.	10,0	35,00	350,00
	Svega (6-9)				1015,00
	V stručni nadzor				300,00
	Ukupno: (I+II+III+IV+V)				7.461,40

Prilog br. 8. Predračun troškov za borovnicu za 1 ha

R. br	Vrsta radova i materijala	mjere	Po 1 ha		
			količina	Cijena u KM	Iznos u KM
	I Materijal i II Analiza zemljišta	uzorak	4	50.00	200.00
1.	Stajnjak ovčiji ili goveđi	Kg	30.000,00	0,03	900,00
2.	Mineralna đubriva NPK 10:20:30	Kg	800,00	200,00	1600,00
3.	Sadnice borovnice i kolje	Kom.	4000,00	5,00	20.080,00
4.	Piljevina, treset, borove iglice, strugotina drveta	Kom.	8 000,00	0,50	4000,00
	Svega II (1-4)				26580,00
	III Mašinski rad				
5.	Oranje i freziranje	Rs.	12,0	30,00	600,00
6.	Razni prevozi	Rs.	2,0	30,00	60,00
	Svega III (5-6)				660,00
	Ljudski rad				
9.	Kopanje kanala za sadnice	Rd.	8,0	35,00	280,00
10.	Raznošenje stajnjaka, piljevine, treseta i dr.	Rd.	5,0	35,00	175,00
11.	Priprema sadnica	Rd.	2,0	35,00	70,00
12.	Sadnja	Rd.	10,0	35,00	350,00
	Svega (8-12)				875,00
	V stručni nadzor				300,00
	Ukupno: (I+II+III+IV+V)				28.615,00

PRILOG BR. 9.

Kalkulacija proizvodnje **mlijeka** Proizvodnja mlijeka – proizvodni modeli

Pokazatelj	Veličina farme			
	10 krava		15 krava	
	Nove farme	proširenje proizvod.	nove farme	proširenje proizvod.
I Investicije -kredit,(štala, stoka, oprema	75.000	35.000	95.000	45.000
II Obim proizvodnje/god				
- mlijeko (4.300 l/krava), 0,75 KM/l ¹	32.250	34.500	48.375	48.375
- telad (muška),	5.625	5.625	6.642	6.642
Ukupno	37.875	37.875	55.017	55.017
III Troškovi, (KM)				
-kabasta krma (sijeno – 0,18 KM/kg)	9.000	9.000	9.000	9.000
- koncentрати (prosječno 6 kg/kravi na dan - 0,63 KM/kg)	11.264,4	11.264,4	16.896,6	16.896,6
- struja	800	800	1.300	1.300
- voda	100	100	150	150
- veterinarske usluge	600	600	1.300	1.300
- osiguranje:				
štala	600	600	1.100	1.100
stoka	800	800	1.400	1.400
- investiciono održavanje	650	650	1.200	1.200
- otplata kredita (7 g, 9%)	12.000	5.500	15.000	7.000
- trošak - rad (1 radnik-vlasnik farme) ²	8.000	8.000	8.000	8.000
Ukupno troškovi	43.814,4	37.314,4	55.346,6	47.346,6
- razlika	- 5.939,4	560,60	- 329,0	+ 7.670,4

¹ Cijena mlijeka sa premijom

² U svim varijantama ukalkulisana je plaća od 8.000 KM/god.

Planska kalkulacija za proizvodnju mlijeka na *farmi od 25 krava* sa proizvodnjom mlijeka od 3.000 litara (Sve cijene i vrijednosti su izražene u KM)

KALKULACIJA PROIZVODNJE MLIJEKA – FARMA 25 KRAVA – 3.000 l					Vrijednost	Vrijednost
	PRIMICI	Količina	J. mjere	cijena	po kravi	za stado
	Mlijeko	3.000	litara	0,45	1.350	33.750
	Remont stada (0,3 stada)	180	kg	2,5	441	11.025
	Muška telad (0,5 krda 5% gubitak)	21,4	kg	5	105	2.622
	Junice (0,2 krda 5% gubitak)	8,5	kg	5	42	1.041
	Subvencije (u F BiH)	3.000	litara	0,1	300	7.500
	UKUPNI PRIMICI				2.238	55.938
	VARIJABILNI TROŠKOVI				0	0
	Uzgoj zamjenskih junica	0,3	grla	1600	480	12.000
	Kupovina zamjenskih junica grla			2500	0	0
	HRANA					
	Ispaša	0	kg	0,04	0	0
	Sijeno	2.500	kg	0,15	375	9.375
	Kukuruzna silaža	3.160	kg	0,06	190	4.740
	Kukuruzno zrno	650	kg	0,25	163	4.063
	Proteini	1.100	kg	0,35	385	9.625
	Sol i minerali	66	kg	0,46	30	759
	UKUPAN TROŠAK HRANE				1.142	28.562
	OSTALO					
	Prostirka	500	kg	0,15	75	1.875
	Veterinar i lijekovi	1	krava	150	150	3.750
	Gorivo	1	krava	32	32	800
	Opravka objekata	43.000	Investic.	0,017	29	731
	Opravka opreme.	26.500	Investic.	0,021	22	557
	Uzgojno-seleksijski rad (vj.os)	1,5	ampula	25	38	938
	Računovodstvo	1	krava	10	10	250
	Praćenje proizvodnosti i par. mlijeka	1	krava	55	55	1.375
	Telefon i struja	1	krava	100	100	2.500
	Ograda	1	krava	10	10	250
	Materijal i razno	1	krava	29	29	725
	UKUPNI VAR. TROŠKOVI PRIJE KAMATA				2.172	54.312

PRILOG BR. 10.

Kalkulacija proizvodnje tova junadi

1. Tovno june do 250 kg

Nivo proizvodnje: masa kg/grlu	250
PRIHOD	KM/grlu
June	950
Minus	
Vrijednost juneta do 120 kg	624
UKUPAN PRIHOD	326
VARIJABILNI TROŠKOVI	
Koncentrat	166
Vet. usluge i lijekovi	20
Ostali troškovi	20
UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI (bez varijabilnih troškova KSH*)	206
UKUPNA DOBIT (bez varijabilnih troškova KSH*)	120
VARIJABILNI TROŠKOVI KSH*	18
UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI	224
UKUPNA DOBIT	102

Zabilješke		
Junad do 250 kg		3,80 KM/kg ž.v.
Početna masa		120 kg
Prodajna masa		250 kg
Prosječan prirast		1.083 kg/dan
Period ishrane		120 dana
Mortalitet		2%
Broj turnusa		2
Varijabilni troškovi kabaste stočne hrane	Količina ha/grlu	Ukupno KM
Kukuruz za silažu	0,02	12
TDS sijeno	0,02	6
Ukupno ha	0,03	18
UKUPNA DOBIT x BROJ TURNUSA = UKUPNA DOBIT U GODINI		

*kabasta stočna hrana

2. Tovno june do 450 kg

Nivo proizvodnje: masa kg/grlu	450
PRIHOD	KM/grlu
June	1620
Minus	
Vrijednost juneta do 250 kg	950
UKUPAN PRIHOD	670
VARIJABILNI TROŠKOVI	
Koncentrat	380
Vet. usluge i lijekovi	20
Ostali troškovi	20
UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI (bez varijabilnih troškova KSH*)	420
UKUPNA DOBIT (bez varijabilnih troškova KSH*)	250
VARIJABILNI TROŠKOVI KSH*	73
UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI	493
UKUPNA DOBIT	177

Zabilješke		
Junad do 450 kg		3,60 KM/kg ž.v.
Početna masa		250 kg
Prodajna masa		450 kg
Prosječan prirast		1.053 kg/dan
Period ishrane		190 dana
Mortalitet		1%
Broj turnusa		1
Varijabilni troškovi kabaste stočne hrane	Količina ha/grlu	Ukupno KM
Kukuruz za silažu	0,05	37
TDS sijeno	0,08	36
Ukupno ha	0,14	73
UKUPNA DOBIT x BROJ TURNUSA = UKUPNA DOBIT U GODINI		

*kabasta stočna hrana

PRILOG BR. 11.

Kalkulacija uzgoja ovaca za 100 grla

Elementi	J. mjere	Količina	Cijena	Iznos KM
A. Prihodi				
1. Janjad za prodaju	kg	1.207	8	9.656
2. Janjad za remont stada (dviske)	kg	800	7	5.600
3. Mlijeko	l	6.840	0,50	3.420
4. Vuna	kg	180	2	360
5. Stajnjak	t	20	50	1.000
6. Izlučene ovce	kg	900	4	3.600
7. Poticaji za mlijeko	l	6.840	0,25	1.710
8. Poticaji za umatičeni podmladak	grla	20	20	400
Svega				25.746
B. Troškovi				
1. Sijeno za ovce i janjad	t	37	180	6.660
2. Zelena masa za ovce-paša	t	162	5	810
3. Koncentrat za ovce	t	5,4	650	3.510
4. Koncentrat za janjad	t	0,3	900	270
5. Uginuće ovaca	kg	225	4	900
6. Dešugiranje				200
7. Vakcina antraks i šuštavac				500
8. Ljudski rad				7.800
9. Energija i gorivo				250
10. Amortizacija objekata i opreme				300
11. Tekuće održavanje				150
12. Troškovi financiranja				650
Svega				22.000
C. Dobit				3.746

Elementi proizvodnje			
A/ Pokazatelji uzgoja		B/ Pokazatelji ishrane	
1. Porođajna težina janjeta (živa mjera)	3 kg	B/1 Ishrana ovaca	
2. Prodajna težina janjeta (živa mjera)	17 kg		
3. Prosječan prirast	0,233 kg/dan	1. Sijeno (zimski period)	2 kg/dan
4. Period ishrane janjadi	60 dana	2. Zelena masa (paša)	7 kg/dan
5. Broj janjenja po ovci godišnje	1,2 janjeta	3. Koncentrat	0,15 kg/dan
6. Ovnovi (živa mjera)	80 kg		
7. Dviske (živa mjera)	40 kg	B/2 Ishrana janjadi	
8. Izlučena ovca (živa mjera)	45 kg		
9. Mlijeka po ovci godišnje	90 litara	1. Mlijeko za janje	0,8 l/dan
10. Muženih ovaca u ukupnom broju	76%	2. Koncentrat	0,1 kg/dan
11. Količina vune po ovci godišnje	1,8 kg	3. Sijeno	0,2 kg/dan
12. Vrijednost izlučene ovce	180 KM		
13. Vrijednost dviske	280 KM		
14. Vrijednost janjeta za prodaju	136 KM		
15. Životni vijek ovce	5 godina		
16. Uginuća ovaca	5%		

PRILOG BR. 12.

*Kalkulacija proizvodnje **tovnih pilića***

Opis investicije	Cijena u KM po objektu
Izgradnja objekta dimenzija oko 330 m ²	80.000
Oprema za tov pilića(Sistemi za napajanje i hranjenje)	20.000
Total osnovna sredstva	100.000

Godišnji troškovi i izdaci kod proizvodnje pilića

Opis troškova i izdataka	Cijena u KM po farmi kap. 5000 pilića u turnusu	Ukupno u KM za 6 turnusa / godišnje
Jednodnevni pilići (5000 x 0,9 KM)	4500	27. 000
Hrana (4850 x 4.5 kg x 0.8 KM)	18000	108. 000
Struja, voda, prostirka, lijekovi	800	4. 800
Plate 2 mjeseca po 1 zaposlen x 750	1 500	9. 000
Total:	24 800	148. 800

Tržišna vrijednost proizvodnje

Opis proizvodnje	Po turnusu	Godišnje KM
Pilići 4850 x 1.9 KM x 6 KM/ kg	55 290	331. 740
Total :	55 290	331. 740

Godišnji prihodi kod proizvodnje pilića za farmere u kooperaciji

Opis prihoda	Po 1-om turnusu kapacit. 5000 tovnih pilića	Godišnje ili za 6 turnusa u godini
Bruto dobit(4850 pilića x 0,57 KM / kom)	2 765	16 590
Plate(1 /mjesечно) i drugi troškov 1500 plate + 850 struja voda piljevina	2 350	14 100
Ekstra dobit	415	2490

PRILOG BR. 13.

Kalkulacija *proizvodnje jaja*

Ulaganja u osnovna sredstva za farme kapaciteta 10.000 koka nosilja

Opis investicije	Cijena u KM po objektu kapacit. 10 000
OSNOVNA SREDSTVA	
Izgradnja objekta dimenzija 750 m ²	150. 000
Kavezi (7 KM / koki)	70. 000
Total : Osnovna sredstva	220. 000

Ulaganje o osnovna sredstva za farme kapaciteta 500 koka nosilja

Opis investicije	Cijena u KM po objektu kapaciteta 500 koka nosilja
Adaptacija objekata (270)	2. 000
Kavezi (7 KM po koki)	3. 500
Total Osnovna sredstva	5. 500

Godišnje prihodi za farmu kapaciteta 500 koka nosilja

Opis prihoda	Za jednu farmu
Jaja	36135
Iznešene koke(2KM / koki)	1000
Total Prihodi	37 135

Godišnji rashodi za farmu kapaciteta 500 koka nosilja

Opis	KM za jednu farmu
Koncentrovana hrana mjeseca proizvodbnij 0.13 kg / koki x 500 koka x 365 x 0.8 KM / kg	18980
Koke nosilje (10 KM) po komadu)	5 000
Struja, voda	1500
Ambalaža	2200
Plate (1 plata 750 KM / farmi)	9000
Total rashodi	36 680

Prihodi – Rashodi

Opis	KM za jednu farmu
Total prihodi	37 135
Total rashodi	36 680
Prihodi – rashodi	455

Tržišna vrijednost proizvodnje

Opis proizvodnje	Po farmi komada 328 jaja / koki X 500	Cijena / jaje 0.22 KM
Jaja	164 000	36135
Total	164 000	36135

19.FOTOGRAFIJE NEKIH AGRARNIH SEGMENTATA

Uspješna proizvodnja maline

Uspješna prerada

Uspješna proizvodnja jaja